

चौखम्बा संस्कृत ग्रन्थमाला

ग्रन्थ संख्या १०१

॥ श्रीः ॥

शब्दसंग्रहानिधिः

(संस्कृताभिधानम्)

तर्कवाचस्पति-

श्रीतारानाथभट्टाचार्येण

सङ्कलितम्

तेनैव परिशोधितञ्च

चौखम्बा संस्कृत सीरीज ऑफिस, नारायणी-१

१९६७

प्रकाशक : चौखम्बा संस्कृत सीरीज आफिस, वाराणसी

मुद्रक : विद्याविलास प्रेस, वाराणसी

संस्करण : तृतीय, सं० २०२३ वि०

मूल्य : ४५-००

चौखम्बा संस्कृत सीरीज आफिस
पोस्ट आफिस 'चौखम्बा', पोस्ट बाक्स नं० ८

वाराणसी-१ (उ० प्र०)

भारतवर्ष

फोन नं० ३१४५

THE
CHOWKHAMBA SANSKRIT SERIES
WORK NO. 101

ŚABDASTOMA-MAHĀNIDHI
(A Sanskrit Dictionary)

COMPILED BY
TARKAVĀCHASPATI
S'RĪ TĀRĀNĀTHA BHATTĀCHĀRYA

THE
CHOWKHAMBA SANSKRIT SERIES OFFICE
VARANASI-1 (India)
1967

Publisher : The Chowkhamba Sanskrit Series office, Varanasi-1

Printer : Vidya Vilas Press, Varanasi-1

Edition : Third Edition, 1967

Price : Rs. 45-00

© The Chowkhamba Sanskrit Series Office
Oriental and Foreign Book-Sellers and Publishers

P. O. Chowkhamba, Post Box 8,

Varanasi-1 (India)

1967

Phone : 3145

प्रकाशकीयः प्रस्तावः

पण्डित-श्रीतारानाथ-तर्कवाचस्पतिपादानां शास्त्रनैपुण्यमद्यत्वे रूढिसुपगतम्। संस्कृतकोषनिर्माणस्योपसि-
एव काले त ईदृशस्य कस्यचित् सविशेषमुपयोगमावहतः संस्कृतमहाकोषस्य सङ्कलनं सम्पादनं च सर्वात्मना
लक्ष्यकोटौ समस्थापयन् यो नाम युगपन्निर्दोषो व्यापको विश्वतोमुखश्च स्यात्। तदानीम् अध्यापक-गोल्डस्ट्रुकर-
महोदयानामुत्कृष्टं सुबृहदभिधानं मातृकास्थिताद्यवर्णमात्रस्याप्यन्तं न जगाम। 'विलियम्स'कृतं चाभिधानमीदृश-
वस्तुभूयिष्ठमासीद् येन प्राचीनवाङ्मयाध्येतृणां साधारणविद्यार्थिनां नोपकारसम्भवः। सज्जीकरणं त्वस्य भाषा-
विज्ञानसम्मतमपि न व्यवहारानुकूलं, विशेषतस्तु देवनागरीलिपिसत्त्वेऽपि प्रतिपदं रोमनाक्षरयोजनया तथाऽनुप-
योगिशब्दानां ग्रहणेन समासगतपदानां प्रत्येकं पुनरुल्लेखेन च तत्र निष्कारणं ग्रन्थबाहुल्यदोष आपतितः। 'बेन्फी'-
पण्डितकृतमभिधानमपि अनावश्यकविषयबहुलमेवाभूत्। 'विलसन'निर्मितौ प्राधान्येन पर्यायशब्दा एव संगृहीतास्त-
त्रत्यधातुविवरणमपर्याप्तदोषदुष्टम्। उपलभ्यमानाः प्राचीनसंस्कृतकोषग्रन्थाः प्रायशो विरलशब्दानां कविप्रयुक्त-
विशिष्टशब्दानां च संग्रहपरा विशेषतस्तु श्लोकनिबद्धा वर्णमातृकाव्यवस्थारहिताश्च। एतादृश्यां वस्तुस्थितौ पण्डित-
श्रीतारानाथास्तादृशस्य सर्वाङ्गसुन्दरस्य संस्कृतकोषस्य निर्माणमभ्यस्यन् यस्य खलु विश्वतोमुखे पर्यन्ते कोषान्त-
रेष्वहष्टपूर्वं कृत्स्नमेव विषयजातं निःशेषतया लब्धास्पदं भवेत्। उक्तसंकल्पपरिपूर्तये तत्रभवन्तस्तर्कवाचस्पतयः
संस्कृतभाषानिबद्धानि सर्वाण्येव शास्त्राणि मुनिपुणं परिशील्य सुबहुसंख्याकान् शब्दान् समगृह्यन्, तदघटितव्यु-
त्पन्नशब्दान्, तेषां विशेषार्थान् तद्गताखिलज्ञातव्यविषयांश्च यथाक्रमं समाकलयन्। किंच पुनः श्रीप्रसन्नकुमार-
सर्वाधिकारि-पण्डित-श्रीकृष्णकमलभट्टाचार्ययोरनुनयेन तत्रभवन्तः श्रीतारानाथाः प्रथमतया बृहत्कोषस्य प्रकाश-
नात् पूर्वं विद्यार्थिजनोपकारकं संक्षिप्ताकारं कोषमेकं प्राकाशयन् नेतुं मनश्चक्रुः। तदनुसारेण च शब्दस्तोममहा-
निधिनामायं प्रस्तुतकोषग्रन्थः पञ्चभिः खण्डैर्विभक्त आविरभूत्। तदीयः प्रथमखण्डो द्विपट्यधिकाष्टादशशततमे
(१८६२ तमे) क्रैस्तियेऽब्दे वाचकेभ्यः नूपायनेऽन्तिमस्तु सप्ताशीत्युत्तराष्टादशशततमे (१८८७ तमे)।

शब्दस्तोममहानिधौ न्यायशास्त्रप्रयुक्तानां स्मृतिशास्त्रप्रयुक्तानां च शब्दानामर्थतात्पर्यादिवैशिष्ट्यं विशेषेण
विवृतम्।

सुतरां खेदस्थानमिदमासीद् यदनर्घोऽयं कोषग्रन्थः सुबहोः कालात् प्रभृति निःशेषविक्रीततया पुनर्मुद्रणा-
भावाच्चानुपलब्ध आसीत्। अतोऽस्माभिरररीकृते विरलसुप्रसिद्धपुस्तकमुद्रणप्रकल्पे साम्प्रतमस्यापि पुनर्मुद्रणं
विहितम्। नालतिरोहितमेतत् स्याद् ग्रन्थप्रणयिनां सुधियां यदस्माभिरस्मिन्नेव प्रकल्पे साकमेवानेकैर्ग्रन्थान्तरै-
र्वाचस्पत्य-शब्दकल्पद्रुमसदृशविपुलाकृतिकोषग्रन्थानामपि प्रकाशनमकारि।

वाचकमहाभागा एतस्मिन्नारम्भेऽपि पूर्ववदानुकूल्यं विदध्युरिति सप्रश्रयमाशास्महे।

श्रीतारानाथभट्टाचार्येण

MEMOIR

PANDIT TARANATH BHATTACHARYA, TARKAVACHASPATI

(1812-1885)

Can anybody imagine that a Professor of Sanskrit College, Calcutta, appointed on Rs. 90/-per month and retiring when drawing Rs. 150 with a pension of Rs. 70-12as-6pies could have spent Rs. 80,000 in producing a voluminous Sanskrit Dictionary at his own expense after his retirement in 1873 (when its first part was published) and work on it for long twelve years without respite ? But this was possible for a Pandit of Taranath Tarkavachaspati's standing, because he was essentially a businessman who had substantial income from this source and whose unflagging zeal to produce a full-length Sanskrit Lexicon never abated.

Born the descendant of a brilliant galaxy of Pandits, such as, Makundaram Tarkavagis of the middle of the eighteenth century, an authority on Hindu Law and Jurisprudence, Ramram Bhattacharya, Tarkasiddhanta (Taranath's grandfather), Taranath was the son of Kalidas Bhattacharya, a man of uncommon intellect and prodigious memory who opened a *Chatuspathi*, (a Sanskrit *Tole*, School) for the first time in his native place Kalna. Kalidas received his early Training from Sambhu Chandra Tarkalankar who taught him *Kavya* (Court Epic), Rhetoric and *Dharma-Sutras* of the post-vedic period.

On admittance to his father's *Tole* at the age of nine Taranath began studying the *Mugdhabodha* which he committed to memory at the age of ten. At thirteen he finished *Amarakosha* and *Bhattikavya*. In 1830 he was admitted to the Sanskrit College, Calcutta, and was under the teaching of Jaygopal Tarkalankar and Nimchand Siromani, a renowned professor of Philosophy. Here he came in touch with Pandit Isvar Chandra Vidyasagar who was of course younger than him in age.

Earlier his teacher at his father's *tole* invested him with the title of *Sarvabhoutma*, while on finishing his career as a student in Sanskrit College the teachers of the College, charmed by his wonderful knowledge of Tarka-Shastra (Logic) honoured him with the title of Tarkavachaspati. Taranath then accompanied his father to Benares where he finished his study of Vedanta and Panini in four years. It was here that he frequently used to hold discussions with Pandit Kasinath Sastri, a famous Grammarian and Philologist. On return from Benares on 23rd January 1854, he was appointed an A-Class Professor of Sanskrit College, Calcutta, through the instrumentality of Pandit Isvar Chandra Vidyasagar. In this College he came in close touch with such luminaries of Sanskrit learning as Madan Mohan Tarkalankar, Premchand Tarkavagis, Bharat Chandraa Siromani and Jainarayan Tarkapanchanan. After digesting volume after volume of Sanskrit works on grammar, rhetoric and philology Taranath produced his first printed book *Sabdartharatna*, based on Panini, Katyayana and Patanjali, in 1851. Then came out another Bengali book, *Vakyamanjari*. These books unfortunately did not sell much. His extensive business both at Kalna and Calcutta ran in the course of years at a loss and he became pauper and involved in debt. In spite of being a businessman, Taranath could find time to devote himself heart and soul to the study of

Sanskrit literature. He was at this time seriously thinking of compiling and editing a really good and useful Sanskrit lexicon which could be regarded as allround and perfect. Goldstucker's excellent voluminous lexicon did not even reach the end of the first letter of the alphabet. Williams' Sanskrit-English Dictionary abounded in matters not needful to the ordinary students of classics ; its plan and arrangement though philological was not practical ; and it took up much unnecessary space by the employment of Roman character in addition to the Devanagari and in giving insertion to unnecessary forms and by repeating in every instance the leading word in the collocation of compounds. Benfey's Dictionary contains much useless matter. Wilson's Dictionary gives mere synonyms and is defective in the treatment of verbs. The extant Sanskrit Koshas (lexica) were mostly collections of rare words of significations meant essentially for poets ; they were all versified and there was no alphabetical order. Taranath was therefore keenly intent upon producing a full-length lexicon embracing within its comprehensive scope materials that were conspicuous by their absence in other *koshas*. With a view to the accomplishment of this task he began studying in right earnest the *Sruti*, *Smriti*, *Jyotisha*, *Tantra*, Grammar, Rhetoric, and compiled a vast number of words, recorded their derivatives, various meanings and other cognate details. Prasanna Kumar Sarvadhikary and Pandit Krishna Kamal Bhattacharya requested him to first publish a dictionary for students and the result was the publication of *Sabdastoma-Mahanidhi* in 5 parts the first of which appeared in 1862 and the last in 1887. The words that are to be found in *Smriti* and *Nyaya Sashtas* are treated in this book in their various aspects and meanings.

Encouraged by the success of this venture, he commenced collecting, collating and editing larger number of Sanskrit words for their fuller treatment and Sanskrit terms from the entire Sanskrit literature. One could find vast heaps of books, MSS. on his bedside to be used for the work, and it appeared as though every word he wrote upon were virtually inscribed in his very heart. A servant was found always in attendance upon him to fetch the requisite books, MSS. and papers that he required from time to time.

In 1873 the first part of *Vachaspathyam* saw the light of day consisting of 238 pages. And in 1884 with the publication of the last (22nd) part, the work was completed and he established his name and fame as a Sanskritist of vast learning.

About his career as an educationist the following account appears in the "History of the Sanskrit College" written in Bengali :—

"The General Committee of Public Instructions constituted in 1823 decided to appoint in place of Haranath Tarkabhusan, who was a teacher of *Mugdhabodha* in the Sanskrit, a Professor for the subject at a time when the grammar classes (upto 1827) were divided into two sections : Panini and *Mugdhabodha*. On that decision the Secretary to the Fort William College was entrusted with electing a suitable incumbent and Taranath was selected for the post. In his report the Secretary said : 'I would recommend that the first Chair for the post should be given to Taranath Tarkavachaspati, a resident of Ambika and formerly a student of Sanskrit College. This recommendation is made altogether from a conviction of this individual's superior qualification, and without any solicitations, direct or indirect,

on his own part. He does not teach in a *Tole* or public school, but he has, I am creditably informed, several private pupils, and I know from report and also personal conviction that he has kept up and added to the stores of Hindoo literature and science which he had acquired at College ; in fact his zeal for learning led him to visit Benares two or three times, on each of which occasion he resided at that city for a considerable period. In every department he is, in my opinion, far above mediocrity and in several branches of science I doubt if any Pandit of Bengal can compete with him, namely, in the Upanishads of the Veda, in Vedanta, Samkhya, Mimansa, Jyotisha and Patanjali....." (Letter dated 2. 1. 1845 from G. T. Marshall to Babu Rasamay Dutt, Secretary to the Council of Education, Sanskrit College Department).

On 23rd July, 1845 Taranath was appointed class I Professor of Grammar in Sanskrit College. He worked in that capacity till 31st December, 1873, when he retired from service.

He wrote many books of which the remarkable and noteworthy ones are the following :—

Sabdartharatna and *Vakyamanjari*, 1851 ; *Gayamahatmya* and *Gaya Shradhdhadi Paddhati*, 1861 ; *Tuladanadipaddhati*, 1866 ; *Sabdastomamahamidhi*, 1869-70 ; *Vachaspathyam Dictionary*, 1873-84 ; *Siddhanta-Kaumudi* 1862 ; *Ratnavali*, 1864 ; *Siddhantavindusar*, 1866 ; *Kumarasambhavam*, 1866 ; *Venisanhar*, 1866 ; *Asubodh Sanskrit Grammar*, 1869 ; *Dhaturupadarshika*, 1869 ; *Vrittrasanghar*, 1870 ; *Mudrarakshasa*, 1870 ; *Malavikagnimitra*, 1870 ; *Astadhyayi Sutra* of Panini, 1870 ; *Hitopadesha*, 1871 ; *Sankhyatattvakaumudi*, 1871 ; *Bhaminivilas Kavya*, with his own commentary, 1872 ; *Dasakumaracharit* of Dandi, 1872 ; *Kadambari*, with his own commentary, 1872 ; *Vaiyakaran Bhusanasar*, 1859 ; *Dhaturupadarsha*, 1869 ; *Rajaprasasti*, 1875.

In connection with the publication of *Siddhanta Kaumudi* E. B. Cowell, the then Principal of Sanskrit College wrote of Taranath as follows : "I question if any one in Bengal is equal to him." In a letter dated 7th April 1864, Cowell wrote to the educational authorities : "The book is well done and it is a great boon to Sanskrit learning that we have now a standard edition of such a valuable work." He characterised Taranath as an Encyclopaedia of Sanskrit learning.

Taranath's second son Jivananda had also been a famous Sanskrit scholar, well-known in Grammar, Mimansa, Rhetoric, Nyaya, Jyotisha and Smriti and received in 1870 the title of Vidyasagar from Sanskrit College. He edited and published about 250 Sanskrit works.

In December, 1844, Pandit Isvar Chandra Vidyasagar went on foot from Calcutta to Kalna village, a distance of 48 miles and saw Vachaspati engaged in teaching a large number of students.

From an address of honour presented to Taranath at Sanskrit College on 15th January, 1835, it appears that for nine long years he had been engaged in a close and deep study of Kavya, Alankara, Jyotisha, Nyaya, Vedanta, and Smriti and he digested every book and Mss. on the subjects that could be had at the library of Sanskrit College.

On 16th July, 1847, on the resignation of Vidyasagar from the Secretaryship of Sanskrit College, Taranath was appointed to the post. Under the encouragement and

direction of Principal, E. B. Cowell, Taranath edited and published on behalf of the College many rare books on Grammar and rhetoric. In his Foreword to the *Nyaya Kusumanjali* of Udayanacharya Cowell referred to Jaynarayan Tarkapanchanan and Taranath as "the two most learned Hindus I have met during my residence in India."

In connection with the publication of *Siddhantakaumudi* the Government paid to Taranath a subsidy of Rs. 15,000/-and purchased 500 copies of the book.

Such was the uncommon knowledge of Taranath in Applied Astrology that in 1885 he went to Benares and there met the famous Naiyayik Chudamani Kailas Chandra Siromani and pointed out the latter's error in an astrological calculation and explanation according to *Suryasiddhanta*, on the basis of the conclusion of Engilshman.

He set much premium on the value of time and was frequently found revising Sanskrit proof-sheets even while walking on public thoroughfares.

In 1860 Maharaja Jai Singh of Jaipur paid a visit to Sanskrit College and invited Taranath to Jaipur where he floored all the pandits in a discussion on intricate details of Vaishnavic Philosophy. He was besides an eloquent speaker in Bengali, Hindi and Sanskrit. When Kaliprasanna Singha was editing and translating the Bengali version of Vyasa's *Mahabharata*, he found the chapters dealing with *Vyasakuta* and *Mokshadharma* too difficult for his translation and explanation. He therefore invited Taranath to the task which was accomplished with credit because of the latter's vast knowledge of the Six Systems of Indian Philosophy.

Both he and his son Jivananda met Col. Olcot, founder of Theosophical Society, in 1883 and had a discussion with the latter on the basic principles of *Yogasastra*.

Among his well-known pupils were Rev. K. M. Banerjee, who had a number of Sanskrit works to his credit.

It may be news to many that Taranath had been a very expert cook who on the occasion of his mother's *sradh* ceremony treated the invited guests with thirty-two kinds of delicacies including a variety of Bengali sweets in preparation of which also he was known to be equally an expert. He had also supervised the cooking and feeding of over a lakh of Brahmins at Hetampur Rajbati in 1855.

At the age of sixteen he used to compose the wellknown *Kabi-gan* of Bengal and also the songs meant for *Hap-Akhrai* Party. He had the entire *Mahabharata* committed to memory which was so extraordinarily retentive that he could tell anybody offhand the contents of any Sanskrit book and particular pages thereof wherein the subjects occurred.

He died at Benares on 23rd June, 1885.

No one can doubt that the nineteenth century has been intellectually one of the greatest in history. The scholars like Taranath shared a new imaginativeness and daring and were possessed by a deeper seriousness and a sincerity which rejects all that is artificial, or merely academic and secondhand.

In the history of Sanskrit scholarship Taranath Tarkavachaspati will for ever be regarded as an institution by himself and have a place apart. The descendants of Taranath still live in Calcutta at 7, Ramanath Majumdar street.

साङ्केतिकशब्दसङ्केतज्ञापनम्

सङ्केत	सङ्केतबोध्य	सङ्केत	सङ्केतबोध्य	सङ्केत	सङ्केतबोध्य
पु०	पुंलिङ्गः	न० त०	नबृत्तपुरुषः	स्वादि०	स्वादिगणीयः
स्त्री०	स्त्रीलिङ्गः	कर्म०	कर्मधारयः	तुदा०	तुदादिगणीयः
न०	नपुंसकलिङ्गः	द्वि०	द्विगुसमासः	रुधा०	रुधादिगणीयः
पु० स्त्री०	अनपुंसकलिङ्गः	अव्ययी०	अव्ययीभावः	तना०	तनादिगणीयः
पु० न०	अस्त्रीलिङ्गः	ब०	बहुव्रीहिः	क्रयादि०	क्रयादिगणीयः
न० स्त्री०	अपुंलिङ्गः	३ ब०	तृतीयान्तान्यपदार्थबहुव्रीहिः	चुरा०	चुरादिगणीयः
त्रि०	त्रिलिङ्गः	५ ब०	पञ्चम्यन्तान्यपदार्थबहुव्रीहिः	अद०	अदन्त
अव्य०	अव्ययम्	६ ब०	षष्ठ्यन्तान्यपदार्थबहुव्रीहिः	पर०	परस्मैपदी
स०	समासः	७ ब०	सप्तम्यन्तान्यपदार्थबहुव्रीहिः	आत्म०	आत्मनेपदी
त०	तत्पुरुषः	न० ब०	नबृबहुव्रीहिः	उभ०	उभयपदी
२ त०	द्वितीयातत्पुरुषः	प्रादि० ब०	प्रादिभ्यो धातुजबहुव्रीहिः	सक०	सकर्मकः
३ त०	तृतीयातत्पुरुषः	द्व०	द्वन्द्वसमासः	अक०	अकर्मकः
५ त०	पञ्चमीतत्पुरुषः	समा०	समासान्तः	द्विक०	द्विकर्मकः
६ त०	षष्ठीतत्पुरुषः	शक०	शकन्धादित्वात्पररूपम्	द्विव०	द्विवचनान्तः
७ त०	सप्तमीतत्पुरुषः	नि०	निपातनात्	ब० व०	बहुवचनान्तः
ग०	गतिसमासः	+	प्रातिपदिकम्	गौरा०	गौरादित्वात्
शाक०	शाकपार्थिवादितत्पुरुषः	-	धातुः	ब्राह्म०	ब्राह्मणादित्वात्
उप०	उपपदसमासः	भ्वा०	भ्वादिगणीयः	पृषो०	पृषोदरादित्वात्
मयू०	मयूरव्यंसकादि	अदा०	अदादिगणीयः	चतुर्व०	चतुर्वर्णादित्वात्
प्रा०	प्रादिसमासः	जुहो०	जुहोत्यादिगणीयः	व्री०	व्रीह्यादित्वात्
उपमि०	उपमितसमासः	दिवा०	दिवादिगणीयः	सार्व०	सार्वविभक्तिः

ओं तत्सत्

ग्रन्थारम्भः

श्रुत्यार्थाधिगमं सर्वप्रकृतिप्रत्ययाभिधम् । अलिङ्गं बहुलिङ्गञ्च शब्दत्रयाहमाश्रये ॥ १ ॥
वाचामधीश्वरीं देवीं भक्त्या नत्वा वितन्यते । तारानाथद्विजेनायं शब्दस्तोममहानिधिः ॥ २ ॥
यो बन्धविना सूत्रं शब्दरत्नस्रजं धिया । अशेषशेषुपीदात्रे तस्मै शेषात्मने नमः ॥ ३ ॥
निःशेषं नाशयन्त्वेनः शेषशेषमुखानि नः । यतः शब्दविशेषाणां रूपार्थाभ्यां प्रकाशनम् ॥ ४ ॥
सूत्रवार्तिकभाष्याणां कारकान् मुनिमत्तमान् । पाणिन्यादीन् प्रणम्येह व्युत्पत्तिर्द्श्यते मया ॥ ५ ॥
निघण्टुकारिणां ग्रन्थास्तद्व्याख्याकारिणां तथा । मन्त्रिते द्योतयन्तोऽर्थान् प्रकाशन्तां सदा स्मृताः ॥ ६ ॥

मुखबन्धः

इह खलु पुरुषा यां काञ्चित् भाषामभ्यसितुमीदृमानाः प्रयतन्ते तदर्थज्ञानसाधनं तत्तद्भाषाव्याकरणं
कोषकाधिरान्तुम् । तत्र व्याकरणान् प्रायेण यौगिकशब्दमात्राणामर्थज्ञानं, कोषात् पुनः शब्दानां केपाञ्चित्
यौगिकानामपि । कोषो नाम शब्दानामर्थबोधकं शास्त्रम् । तत्र संस्कृतकोषे प्रायेण लिङ्गसहितस्यैवार्थबोधनम् ।
तच्च यद्यपि संस्कृतभाषयेव विज्ञानीयभाषयापि भवितुमर्हति, तथापि भाषान्तरेण भाषान्तरस्यार्थज्ञापने, सम्पूर्ण-
तात्पर्यार्थस्यास्फुरणान् एकविधभाषयाऽर्थस्य ज्ञापने तु भाषार्थस्य स्फुटं स्फुरणान्, समानभाषयापि, प्रकृतिप्रत्यय-
विभागमप्रदर्श्य अखण्डार्थस्य बोधने तदवयवार्थस्याबोधान् खण्डशास्तथा बोधने तु अवयवशब्दार्थस्यापि सुखेन
ग्रहाच्च अवयवार्थप्रदर्शनपूर्वकम् एकविधभाषयैवार्थबोधनं युक्तम् । किन्तु प्रसिद्धेषु संस्कृताभिधानेषु अमरकोषादिषु
केवलम् अखण्डार्थस्यैव प्रतिपादनात् शब्दानां सर्वपामर्थानामप्रतिपादनात् तत्र कीर्तितानामपि शब्दानाम्
अकारणिकममतिक्रम्यैव वाटेनार्थप्रतिपादनात् व्युत्पत्तिस्मान्मतीव दुर्गमत्वेन न तेषां समीचीनता । किञ्च तत्रोक्ता-
नामपि शब्दानामवयवार्थज्ञानमसुलभमेव । नानाकोषपठितानां शब्दानामेकत्र सङ्कलनेन पाणिन्यागममनुसृत्य
विविधविशयता ङाकरोपाधिना 'उद्दलिसन्' साहेबेन, वेदादिशास्त्रादिषु विशेषतः शब्दकल्पद्रुमाभिधाने कृतश्रमाभ्यां
विद्वद्भ्यां बोधलिङ्गरथाभ्यां च प्रणीतयोः संस्कृताभिधानयोः प्रकृतिप्रत्ययविभागप्रदर्शनपूर्वकं सुपरिपाठ्या
बद्धत्वेऽपि तैः स्वस्वभाषयैव संस्कृतशब्दस्यार्थानां बोधनात् संस्कृतभाषयार्थबोधनमन्तरेण संस्कृतशब्दानामर्थ-
जातस्य अवयवार्थमद्वेष्टेन विशेषतो न ग्रहः अपरिचिततत्तद्भाषाणान्तु सुतरामेव । अतः संस्कृतभाषाशब्दानामभिधानं

संस्कृतभाषयैव व्याख्यानयुतं प्रकृतिप्रत्ययादिविभागसहितं सुपरिपाटीकमेकमभिधानं व्युत्पत्तिसूनामवश्यम्-
पेक्षितमिति निश्चित्य तथाविधाभिधानसङ्कलने ममातिवरां सङ्कल्पो बभूव । किन्त्वसौ सङ्कल्पस्तत्प्रचारोपयोगि-
व्ययार्थार्थसार्वविरहेण निरर्थकतया मुकुलित इव संबभूव ।

अथ तथाविधाभिधानप्रचारार्थं मुद्राव्यापारोपयोगिधनवाङ्मया एतदेशाधिपसंस्थापितविद्यासमाजविभाग-
प्रधानाध्यक्षं (डिरक्टर) इति पदेऽभिषिक्तं (एमे) इत्युपाधिकं श्रीयुक्तम् एङ्च् उङ्रो इति नामकं साहेवं
प्रत्यावेदितम् । सदावेदितेन च विविधविद्यानुरागवता विद्यावृद्धिविषये एकान्तोत्साहिना तेन प्रोत्साहितः
वङ्गगवर्णमेष्ट अयुतं मुद्राः एतत्पुस्तकमुद्राव्ययसाहाय्यार्थं दातुमङ्गीचकार ।

एवमेतदेशाधिपतिनाऽङ्गीकृते प्रचारोपयोगिव्ययानुकूल्ये चिरमुकुलितोऽपि स संकल्पः पुनः फलोन्मुखीबभूव ।
अथ तथाभिधसंस्कृताभिधाननिर्म्माणाय वेदस्मृतिपुराणसीमांसादिदर्शनज्योतिषतन्त्रवैद्यकव्याकरणालङ्कारादीनि
शास्त्राणि समालोच्य बहुलाः शब्दाः सङ्कलिताः । किन्तु तदभिधानस्य बहुविस्तीर्णतया तन्मुद्राकार्यसम्पादने
बहुकालापेक्षेति सम्भाव्य तस्मादेव संक्षिप्य साहित्यादिग्रन्थेषु प्रयुक्तशब्दानां प्रसिद्धार्थज्ञानानुकूलम् स्वल्पम-
भिधानमापाततः संस्कृतविद्यामन्दिरविश्वविद्यालयादिच्छात्राणां पाठार्थमपेक्षितमित्युद्भाव्य च संस्कृतपाठशाला-
प्रधानाध्यक्षेण (प्रिन्सिपल) पद्मीमसारूढेन श्रीयुत बाबू प्रसन्नकुमार सर्वार्थकारिणा महःशयेन, (प्रसिडेन्स्)
विद्यालयसंस्कृतप्रधानाध्यापकेन आयुष्मता श्रीयुत बाबू कृष्णकमलविद्याम्बुधिभट्टाचार्येण च प्रोत्साहित
इदं व्यरचयम् ।

अत्र च शब्दानां स्थूलाक्षरेण प्रथमं स्वरूपप्रदर्शनम् ततः सङ्केतविशेषेण लिङ्गप्रदर्शनं ततोऽवयवार्थप्रदर्शनम्
ततः व्याकरणप्रक्रियाः ततोऽर्थविशेषकथनम्, यदर्थविशेषे लिङ्गभेदः प्रकृतिप्रत्ययभेदश्च तेऽत्र परतो दर्शिताः ।
'नाम च धातुजमाह निरुक्ते' इत्युक्तेः सर्वशब्दानां धातुमूलतया पाणिनीयगणपठितधातून्पि स्थूलाक्षरेण शब्द-
क्रममध्ये एव निवेश्य तेषाम् धातूनामर्थविशेषः, गणभेदः, पदनियमः, इदृश्व्यतादि, सकर्मकत्वादि, लटि
लुङि च रूपञ्च दर्शितम् । यद्यपि अर्थविशेषोत्कीर्तनं संस्कृतभाषयैव सर्वत्र कृतं, तथापि यत्र -वङ्गभाषयापि
अर्थकथने प्रकृतार्थस्य स्फुटं प्रतीतिर्भवेत् तत्र कचित् कचित् ग्रन्थबहिर्भूततासूचकेन वेष्टनाकाररेखाद्वयेन वेष्टितया
वङ्गभाषयाप्यर्थप्रकाशनं कृतम् ।

अत्र च यावता प्रयत्नेन अतीव सुगमता भवेत् तथा यत्र कृतः । साहित्यप्रचलितशब्दप्रसङ्गान् दर्शनज्योति-
पादौ प्रसिद्धाः पारिभाषिकशब्दादयोऽपि एकान्ततो नोपेक्षिताः कचित् कचित् सारतस्तेऽपि सार्था उद्दृष्टिताः ।
अतिप्रामाणिकतया पाणिनीयागमानुसाध्यैव प्रत्ययादिसंज्ञादिकमत्राहतम् ।

एतस्यापि सम्पूर्णपुस्तकस्य एकदा प्रचारे तत्प्रकारार्थम् एकदैव बहुद्रव्यापेक्षा स्यादिति अल्पवित्तानां कष्टं
भवेत् तन्मा भूदित्यनया विद्या खण्डश एव प्रचारे प्रयत्नमानेन मया प्रथममिदं खण्डं प्राचारि ।

स्वभावव्याप्ति एतत् पुस्तकं प्रायः पञ्चभिः खण्डैः संपूर्णं स्यादिति । प्रयत्ने च तथा, यथा मासाभ्यां
मासाभ्यामेकैकं खण्डं प्रचारितं भवेदित्यत्र । एतस्य सङ्कलने शोधने च भूयान् परिश्रमः स्वीकृतस्तथापि अत्र
यत्किञ्चिन्मम स्खलनं सुधीभिः समुद्राव्येत ततः लिजगुणेन परिशोधनीयम् । शिवमस्तु ओ तत्तत् ।

शब्दस्तोममहानिधिः ।

चिदात्मने नमः ।

अ

अ पु० अन्-ड । विष्णौ । अय्य० संबोधने, अचित्ते, निषेधे च ।
 अंश अदन्चुरा० उभ० विभाजने । अंशय-ति ते अंशित-त् ।
 अंश पु० अंश-घञ् । विभागे, विभाज्ये, अवयवे, एकदेशे,
 विभाज्याह्ने, राशितिशभागे च ।
 अंशक पु० अंश-सुल् । ज्ञातौ, दायार्थे, राशितिशभागे, दिने च ।
 विभाजके लि० स्त्रियाम् अंशिका ।
 अंशल लि० अंश+लच् । बलवति । [स्त्रियाम् अंशिनी ।
 अंशिन लि० अंश-णिनि । भागकारके, अवयविनि, ज्ञातौ च ।
 अंशु पु० अंश-उ । किरणे, प्रभायाम्, वेगे, सूत्रादिस्त्रुण्ये च ।
 अंशुक ली० अंश+क । वस्त्रे, सूत्रादिस्त्रुण्ये, उत्तरीये च ।
 अंशुधर पु० अंशुधारि-अच्-हल् । सूर्ये । वेगधरे लि० स्त्रि-
 याम् अंशुधरा ।
 अंशुपति पु० अंशु-पति इत् । सूर्ये । [स्त्रियाम् अंशुमती ।
 अंशुमत् पु० अंशु+मत् । सूर्ये । वेगवति अंशुमति च लि०
 अंशुमत्फला स्त्री० अंशुमत् फलं यस्याः । कदलीदृष्टे ।
 अंशुमतो स्त्री० अंशु+मत् । सालपर्णीदृष्टे सालपाय इति
 ख्याते । अंशुविशिष्टायां स्त्रियाश्च ।
 अंशुमाला स्त्री० अंशु-माला इत् । किरणजाले ।
 अंशुमालिन् पु० अंशु-माला+इनि । सूर्ये । किरणजालवति
 लि० स्त्रियाम् अंशुमालिनी ।
 अंशुहस्त पु० अंशुहस्त इव यस्य न० । सूर्ये ।
 अंस अदन्चुरादि० उभ० विभाजने । अंसय-ति ते । [च पु० ।
 अंस ली० पु० अम्-च । क्लृप्ते । अंस-घञ् । विभाज्ये, अवयवे
 अंसकूट पु० अंस-कूट इत् । कज्जरे, राजन्याज्ञांसकूटकषण-

वक

पटुरिति प्रबोधचन्द्रोदयः ।
 अंसल लि० अंस+लच् । बलवति ।
 अंह चुरा० उभय० भासने । अंहय-ति ते आङ्गिर-त्-त ।
 अंह स्वादि० आत्म० गतौ । अंहते । आंहिष्ट ।
 अंहति स्त्री० अंह-यति, न-हन् क्तिन् वर्णविपर्ययः इति
 वा । त्वागे, रोगे च । अंहती च ।
 अंहस् ली० अंह-असि । पापे ।
 अंहि पु० अंह-क्ति । पदे, दृष्टमूले च ।
 अंहिप पु० अंहिया पिबति अंहि-पा-ड । दृष्टे ।
 अंहिस्त्वान् पु० अंहि-स्त्वान् इत् । शुल्फे ।
 अक वक्रगतौ स्वादि० घटादि पर० अकति आकौत् । अकयति ।
 अक इदित् स्वादि० चिह्नकरणे आत्मने० । अकृते ।
 अक ली० कं सुखं न० त० । पापे, दुःखे च ।
 अकच पु० न-कच वक्त० । केतुग्रहे । केशमूले लि० ।
 अकरणि स्त्री० न-क-अनि । आक्रोशभेदे, श्रापे च । [त्रि०
 अकरा स्त्री० न-क-अच् । आसलकीदृष्टे । कररहिते, कर्तृभिन्ने च
 अकर्कश लि० न-कर्कशः न० त० । कोलले, कर्कशरहिते च ।
 अकर्ण लि० न-कर्ण वक्त० । वधारे, कर्णरहिते च ।
 अकर्त्तन पु० न-कर्त्तन वक्त० । वामने, खर्वे च ।
 अकर्म्मण्य लि० कर्म्मण्+य-त् न० त० । कर्म्मावोग्ये ।
 अकर्म्मन् लि० न-कर्म्मन् वक्त० । कार्त्तव्ये ।
 अकल्कन (क) लि० न-कल्कन (क) वक्त० । दम्भरहिते लि० ।
 अकल्का स्त्री० न-कल्क वक्त० । व्योत्स्थावाम् । दम्भरहिते
 अकल्य लि० कलासु सायुः कला+यत् न० त० । रोगिणि ।

अकस्मात् अक्ष० न-कस्मात् न० त० । हठाकारे, आगन्तके च
 अकारण पु० न-कारण व० त० । असमये, अनवसरे च । न
 कारणः (स्त्वः शायको वा यस्य) वहु० । तत्पुन्ये लि० ।
 अकारणे अक्ष० न-कारणे न० त० । असमये, अनवसरे च । [लि०
 अकारण पु० कम-घञ् न० त० । अनिच्छावाप् । व० कामरहिते
 अकारणः अक्ष० अकारण-तस्मिन् । अनिच्छाहेतुः ।
 अकार्य पु० न-कार्य व० । राहौ । देहपुन्ये लि० ।
 अकार पु० अ+कार । अ-स्वरूपवर्णे । कारः क्रिया न-कारो
 यस्य व० । कर्मपुन्ये लि० ।
 अकारण न० न-कारण न० त० । कारणभिन्ने । न-कारण-
 (उद्देश्य, हेतु) व० । निम्नयोजने, हेतुपुन्ये च लि० ।
 अकार्य न० क-एवम् न० त० । द्यूतक्रियाचौर्यसाहसदौ
 दुष्टकर्मणि । व० कार्यपुन्ये लि० ।
 अकाल पु० न-काल न० त० । असमये, शुक्लादिनिमित्तकवृत्ता-
 द्यकरणायोग्ये काले । कृष्णवर्णभिन्ने लि० ।
 अकालजलदोदय पु० अकाले जलदानासदयः तत्पु० ।
 कृष्णवर्णम् । असमये मेघानासदये च । [च ।
 अकिञ्चन लि० न-किञ्चन मयूरव्यंशकादि त० । दरिद्रे, निर्धने
 अकिञ्चनता स्त्री० अकिञ्चन+ता । परिपहत्यागे, दरिद्रे च ।
 अकिञ्चित्तु लि० न-किञ्चित्-ज्ञान । अज्ञाने, ज्ञानपुन्ये च ।
 अकिञ्चित्कार लि० न-किञ्चित्-क-अच् । अकर्मण्ये, क्रियापुन्ये,
 निष्प्रयोजने च ।
 अकुण्ड लि० न-कुण्डा व० । अकुण्डिते, प्रतिभायुक्ते, कार्यदक्षे च ।
 अकुतोभय लि० न-कुतः भय-मयूरव्यंशकादि त० । भयपुन्ये ।
 अकुप्य न० गुप्-अत् कख गः न० त० । स्वयंकुपयोः ।
 अकूपार पु० न-कूप-अ-अच् । कच्छमे । न-कु-पु-अच् दीर्घः ।
 महापारे, -समुद्रे, -दूरपारे-सूर्ये च ।
 अकूवार पु० न-कु-वृ-अण दीर्घः । समुद्रे सूर्ये च ।
 अकृत्य न० क-कृप् न० त० । अकार्ये, चौर्यादिदुष्टकर्मणि च ।
 कर्मपुन्ये लि० ।
 अकृष्टपच्य लि० न-कृष्टे कर्षणे पच्यते पच्यत् । कृष्टादिकं
 विना स्वयं प्रके नीवारदौ ।
 अकृष्णकर्मान् लि० न-कृष्ण-कर्मन् व० । अदृष्टाचारे पुण्यशीले ।
 अकौशल न० कुशलस्य भावः कुशल+अण् न० त० । अघाटने ।
 वहु० । पाठपुन्ये लि० ।
 अक्षा स्त्री० अक्ष-कन् । मातरि ।
 अक्ष लि० अक्ष-कन् । कृताञ्जने, परिमिते, व्याप्ते, संकुले च ।
 अक्षम लि० न-क्षम इ० । क्षमपुन्ये, योगपदौ, पादपुन्ये च ।

अक्षान्ता स्त्री० न-क्षम-कन् । दृष्टव्याम् । कालभिन्ने लि० ।
 अक्षूर पु० न-क्षूर न० त० । यदुवंशीयवृक्षभेदे । क्षूरभिन्ने लि० ।
 अक्षोभ पु० कुप-घञ् न० त० । कोपनिवृत्तौ । व० कोपपुन्ये लि० ।
 अक्ष व्याप्नो संहृतौ च स्वादिगणीयः स्वादिष्ट पर० । अक्षोपि
 अक्षति ।
 अक्ष न० अक्ष-अच् । इन्द्रिये, काथोज्ज्वरसाञ्जने, (धुना) सर्ज्जर-
 सज्जारे । अक्ष-घञ् पु० । द्यूतसाधने पाशकादौ, घोडय-
 सापकसानकूपे कर्षे, रथावयवे चक्रे, क्रयविक्रयचिन्तायाम्,
 विभोतकटके वण्डा इति ख्याते, सर्पे, शकटे, विवादि-
 ज्ञाततत्त्वे, रुद्राद्ये, जपमालायाञ्च ।
 अक्षक लि० अक्ष-अक्षुल् । पाशकादिक्रियाकारिणि, व्यापके च ।
 अक्षत न० अक्ष-कन् न० त० । यवे, क्षतरहिते च । लाजेषु पु० व० व० ।
 अक्षदर्शक पु० अक्ष-दृश्-अक्षुल् । द्यूतकारिणि । व्यवहारादि-
 दर्शिनि लि० । स्त्रियाम् अक्षदर्शिका ।
 अक्षदृष्ट पु० अक्ष-(व्यवहार) दृष्ट-किप् । व्यवहारनिर्णेतारि ।
 द्यूतदर्शके लि० । [अक्षदेविनी ।
 अक्षदेविन् लि० अक्ष-दिव-पिनि । द्यूतकारिणि स्त्रियाम्
 अक्षदू लि० अक्ष-दिव-किप् । पाशकादिक्रियाकारिणि, कौले
 अक्षदु ।
 अक्षधुरा स्त्री० अक्ष-(चक्र) धुर- (अप) इत० । चक्राये ।
 अक्षधूर्त्त पु० धूर्त्त-अक्ष-धूर्त्त ७त० । द्यूतकारिणि, शाखोट
 इति प्रसिद्धे दृष्टे च ।
 अक्षधूर्त्त लि० अक्ष-(चक्र) धूर्त्त-तिल । दृष्टे ।
 अक्षपाटक पु० अक्ष-(व्यवहार) पट-अक्षुल् । व्यवहारनिर्णेतारि ।
 अक्षपाद् पु० अक्ष-(चक्र) पाद् व० । गौतमे (न्यायदर्शनप्रवर्तक
 सगौ) । अक्ष-(चक्र) पाद् (अवयव) इत० । चक्राङ्गे ।
 अक्षस लि० क्षम-अच् न० त० । अक्षते । व० । क्षमारहिते ।
 अक्षमा स्त्री० क्षम-अच् न० त० । ईर्ष्यायाम्, असहने च ।
 अक्षमाला स्त्री० अक्ष-माला इत० । जपमालायाम् । [लि० ।
 अक्षय पु० न० वि-अच् । क्षयभावे । व० । नाशरहिते, क्षयपुन्ये च
 अक्षया स्त्री० सोमवारे अमावास्यातिथौ, रविवारे लग्नम्यां,
 कुजवारे चतुर्थ्याञ्च । वैशाखशुक्लतीर्थायामपि ।
 अक्षय्य न० अक्षयाय हितम् अक्षय+यत् । आह्वये देये
 हतमधुयुक्ते जले, अक्षयधर्मे च ।
 अक्षर पु० वृ-अच् न० त० । अकारादिवर्णे । नाशपुन्ये
 लि० । ब्रह्मणि न० । [लेखके ।
 अक्षरचण (न) लि० अक्षरेण वित्तः अक्षर+चण (न) ।
 अक्षरसुप्ति लि० अक्षरेण वित्तः अक्षर+सुप्ति । लेखके ।

अक्षरजीवक वि० अक्षर-जीव-खुल्लु । वर्षलेखनोपजीविनि,
स्त्रियाम् अक्षरजीविका ।

अक्षरजीविन् वि० अक्षर जीव-विनि । वर्षलेखनोपजीविनि,
स्त्रियाम् अक्षरजीविनी । [लेखन्यादौ ।

अक्षरतूलिका स्त्री० अक्षर-तूलिका इति० । वर्षलेखनद्रव्ये
अक्षरवाट पु० न क्षरतीति अक्षरः वट-वेटने घञ् ।
वाङ्मयुद्धभूमौ । [विशिष्टस्त्रियामपि ।

अक्षरसंस्थान न० अक्षर-संस्थान इति० । वर्षविन्यासे । वङ्गः
लिप्यादौ च ।

अक्षवती स्त्री अक्ष+मत्तृप् वल्स् । अक्षक्रीड़ायाम् । अक्ष-
अक्षवित् वि० अक्ष-विद्-क्विप् । द्यूतक्षेत्रे, व्यवहाराभिज्ञे च ।
अक्षशौण्ड पु० अक्ष-शौण्ड ७त० । द्यूतक्षेत्रे । [च ।
अक्षसूत न० अक्ष सूत इति० । जपमालासूत्रे, यज्ञसूत्रे, उपवीते
अक्षायकीलक अस्त्री० अक्ष (चक्र) अय-कीलक इति० । चक्रा-
ग्रस्थापिते शङ्कौ । [हिते लि० ।

अक्षान्ति स्त्री० क्षम-क्तिन् न०त० । ईर्ष्यायाम् । व० । क्षमार-
अक्षारलवण न० क्षारलवण न०त०, व० वा । क्षारलवण-
भिन्ने सैन्धवे, सासुद्रे च । गोक्षीरं गोष्ठतश्चैव धान्यं सुहा-
स्त्रिला यवाः । सासुद्रं सैन्धवश्चैव अक्षारलवणं स्मृतमिति
स्मृतिपरिभाषितेऽपि ।

अक्षि न० अक्ष-क्षि । चक्षुषि । [मिति केचित् ।

अक्षिकूटक न० अक्षि-कूटक, इति० । चक्षुर्गोलके तत्क्षारकाया
अक्षिगतं वि० अक्षिविषयगतः शाकपार्थिव इति० । [रिषौ च
अक्षिभेषज पु० अक्षि-भेष (रोग) जि-ड । लोभविशेषे ।

अक्षिव न० क्षि-क् न०त० । सासुद्रलवणे । [पाते च ।

अक्षिविज्ञात न० अक्षि-वि-ज्ञ-क्त्वा । अपाङ्गदर्शने कटाक्ष
अक्षीव पु० क्षीव-क्, न०त० । सासुद्रलवणे । क्षीवो मत्तो न०
त० । मत्तभिन्ने लि० ।

अक्षोट पु० अक्ष-ओट, अक्षस्थेय विभोतकस्थेय, उटाः पर्णा-
व्यस्थिते वा । पार्श्वनीयपीलुद्वये आखुरोट इति प्रसिद्धे ।

अक्षोड पु० अक्ष-ओड । पार्श्वनीयपीलुद्वये ।

अक्षोभ पु० क्षुभ-घञ् न० त० । कृत्स्नवस्त्रलक्षणे । वङ्गः ।
क्षोभरहिते लि० ।

अक्षौहिणी स्त्री० अक्ष (शकटादि) अहि-विनि । बंख्याविशेष-
युक्तरथादिशेनायाम् । तत्संख्या च १५८७ कृत्स्नः । १५८७
रथाः । ६५६० अश्वाः । १०८३५० मदाश्वः ।

अखट्ट पु० खट्ट-अच् न०त० । पिशाचलक्षणे पिशाचाल ख्याते ।
अखट्टि स्त्री खट्ट-इ न०त० । क्षत्रिणव्यवहारे । अखट्टी च ।

अखण्ड वि० खडि-घञ् न०त० । संपूर्ण, सकले । खण्डभिन्ने पु० न० ।

अखण्डन पु० खडि ल्युट् न० । कावे । खण्डनमृन्मये लि० ।

अखण्डित वि० खडि-क्त न०त० । सम्पूर्ण, खण्डितभिन्ने च ।

अखात न० खन-क्त न०त० । देवखाते, मनुष्याद्यखाते च ।
खातभिन्ने लि० । [गोमांसादौ, मध्यभिन्ने च ।

अखाद्य वि० खाद्-अर्हार्थे यत् न० त० । भोजनानर्हे

अखिल वि० न खिल्यते न काशश्चादीयते इति खिल-क
न०त० । समग्रे । खिलाभिन्ने कष्टभूम्यादौ स्त्री० ।

अग्र इति० गतौ स्वादि० पर० । अङ्कति । आङ्गीत् ।

अग्र वक्रगतौ स्वादि० पर० घटादि । अगति आगौत् । अगयति ।

अग्र पु० न गच्छतीति गम-ङ न०त० । दृष्टे, पर्वते, स्तूपे
च । गमनाकर्त्तरि ऋद्रादौ लि० ।

अग्रच्छ पु० गम-श्च न०त० । दृष्टे ।

अगति स्त्री० गम-क्तिन् न०त० । उपायाभावे । वङ्गः । गति-
मृन्मये उपायमृन्मये च लि० । [रोगमृन्मये ० धने च लि० ।

अगद पु० नास्ति गदो रोगो यस्मात् ५व० । औषधे । इव० ।

अगदङ्कार पु० अगदं करोति अगद-ङ अग्र हम् च । वैद्ये ।

अगम पु० न गच्छतीति गम-अच् न०त० । दृष्टे । अगन्तरि लि० ।

अगम्य वि० न-गन्तमर्हति गम-यत् न० त० । गमनानर्हे,
अन्यजातिस्त्रियाञ्च स्त्री० ।

अगरी स्त्री० नास्ति गरी विषो यस्याः ५व० डीष् । भूषिकविप्र
हारिणि देवताङ्क दृष्टे । विप्रहारिणि द्रव्यमात्रे लि० ।

अगर् न० न गिरति गृ-ङ । अगुरुचन्द्रे स्तनाग्रप्रसिद्धे ।

अगस्ति पु० अगं विन्याचलम् अस्ति अग-अस्-ति शकम्भा-
दि० । अगस्त्यनामके सुनौ ।

अगस्तिद्रु पु० अगस्तिप्रियः दुर्दृष्टः शाक०त० । वकटक्षे ।

अगस्ती स्त्री० अगस्तिनिवासत्वात् दक्षिणास्यां दिशि ।

अगस्त्य पु० अगं विन्याचलं स्थायति लब्धाति स्थै-क् ।
अगस्त्यनामके सुनौ । [क्रिद्रे न० ।

अगाध वि० गाध प्रतिष्ठावाम् गाध-घञ्-न-व० । अतिगभीरे ।

अगाधजल पु० अगाध-जल-७व० । अतिगभीरजले हृदे ।

अगार न० अगम् न गच्छन्नष्टच्छति प्राप्नोति अग-अ-अ-
गृहे । [च लि० ।

अगु पु० न, गौः किरणो यस्याः राहौ । किरणमृन्मये, गौमृन्मये
अगुरु न० न सुर्वस्वात् । अगुरुचन्द्रे स्तनाग्रप्रसिद्धे, शिंशपा-
(शिंशु) दृष्टे च । सुबभिन्ने, उपदेशकमृन्मये च लि० ।

अगुरुशिंशपा स्त्री० अगुरुः शरीरो यस्याः ताडशी शिंशपा
मध्यपदलोपि व० । शिंशु इति प्रसिद्धे शिंशपादृष्टे ।

अगृहगन्ध न० न गृहो गन्धो यस्य इव० । हिङ्गुद्रव्ये । अगृह-
सौरमे द्रव्यमात्रे लि० ।

अग्नायी स्त्री० अग्नि+ऐङ्-ङीष् । अग्नेयैषिति स्वाहास्यायाम् ।
अग्नि पु० अङ्गति ऊर्ध्वं गच्छति अग्नि-नि नलोपः । अग्नी
स्वनामप्रसिद्धे तेजोभेदे ।

अग्निक् पु० अग्निवत् कायति प्रकाशते कै-क । इन्द्रगोपकीटे ।

अग्निक्कण पु० अग्नि-कण इत० । अग्निच्युतकुट्टाणि ।

अग्निकारिका स्त्री अग्नि-कारिका इत० । अग्निक्कण्ये होमा-
धानादौ, अग्नौपकोपधिभेदे च । [धानादौ ।

अग्निकार्यं न० अग्नि-कार्यं (क-स्यत्) इत० । अग्निक्कण्ये होमा
अग्निकाष्ठ न० अग्नेः (उद्दीपनाय) काष्ठम् तादर्थ्यपश्चात् ।
अगुरुकाटे ।

अग्निकुक्कुट पु० अग्नेः कुक्कुट इव रक्तवर्णस्तुलिङ्गत्वात् । ज्वल-
दग्निव्याघ्रदण्डपुञ्जे लुडा इति ख्याते ।

अग्निकोण न० अग्नेः कोणः इत० । पूर्वदक्षिणबोर्मध्ये दिग्-
भागे तस्य वह्नितैवत्यप्रसिद्धेः । [सीति प्रसिद्धे काचे च ।

अग्निगर्भ पु० अग्निगर्भं यस्य व० । सूर्यकान्तमणौ आत-
अग्निचयन पु० अग्निशीयतेऽनेन चि-ल्युट् । मन्त्रभेदे, काष्ठे
च । [कतवह्निस्थापने अग्निहोत्रिणि ।

अग्निचित् पु० अग्निं चितवान् चि-भूतार्थे क्तिप् । मन्त्रपूर्वक
अग्निज पु० अग्नि-जन-ड । अग्निजारदण्डे । स्वर्णे न० ।

अग्निजातद्रव्ये लि० । [न० । वह्निजातमात्रे लि०
अग्निजात पु० अग्नेजातः जन-क्त । अग्निजारदण्डे स्वर्णं
अग्निजार पु० अग्निं जारयति जू-अण् । अग्निजारनामकदण्डे
अग्निजाल पु० अग्निं जारयति जू-अण् लत्वम् । अग्निजार
दण्डे । [इत० । अग्निशिखायाम् ।

अग्निजिह्वा स्त्री० अग्नेर्जिह्वेव । जाङ्गलीदण्डे । इत० । अग्नि
जिह्वायाम् । अग्निर्जिह्वा येषां व० । देवे
अग्निज्वाला स्त्री० अग्नेर्ज्वालेव । गजपिप्पलीदण्डे ।

अग्निदमना स्त्री० अग्निं दमयतीति दमि-ल्यु । गणिकारी
[नामकचुपभेदे ।

अग्निदेवा स्त्री० अग्निर्देवो यस्याः । कत्तिकाल्यतारायां तस्या
अग्निदेवतत्वात् । अग्निदेवतमात्रे लि० ।

अग्निनिर्व्यास पु० अग्नेर्निर्व्यासः (बीरवत् निव्यन्दः) ।
उपचारात् तत्काते अग्निजारदण्डे । स्वर्णे न० ।

अग्निप्रस्तर पु० अग्निं प्रसृष्टाति स्तु-अच् अग्नेर्वा प्रस्तरः ।
चक्रमकीति ख्यातेऽग्न्यापके प्रस्तरखण्डे ।

अग्निवाङ्ग पु० अग्नेर्वाङ्ग इव दीर्घशिखत्वात् । धूमे ।

अग्निभ न० अग्निरिव भाति भा-क । स्वर्णे । अग्निवत्
प्रकाशवति लि० ।

अग्निभू पु० अग्नेर्भवति भू-क्तिप् । कार्तिकेये । स्वर्णे न० ।
अग्निजातमात्रे लि० ।

अग्निमणि पु० अग्ने-मणिः । अग्निस्थापने आतसीति प्रसिद्धे
काचे । सूर्यकान्ते मणौ च ।

अग्निमयन पु० अग्नेये मय्यतेऽसौ मन्य-ल्युट् नलोपा ।
गणिकारीति ख्याते गणिकारीदण्डे । तत्काष्ठयोर्धर्मणं हि
भटिति वह्निकुट्टीयते । अग्निमयनमन्त्रे च ।

अग्निमय्य पु० अग्नेये मय्यतेऽसौ मन्य-अच् । गणिकारीदण्डे ।
अग्निमार्कति पु० अग्निमार्कत+इङ् ह्रस्व कल्यभेदेः अग्नि-
वासुपयोर्देवयोः पुल्ले अगस्त्यसुनौ ।

अग्निमुख पु० अग्निमुखनिव यस्य । देवे, कृतद्रव्यं हि देवे र-
ग्निद्वारेणैवावस्थते । अग्निमुखे यस्य तस्मिन् । विघ्ने, शाप-
रूपान्तेस्तस्य मुखे स्थितत्वात् । अग्निमुखः प्रधानमुपास्यो
यस्य तस्मिन् वा । विघ्ने । अग्नेर्मुखे तु न० ।

अग्निमुखी स्त्री अग्निरिव मुखमयं यस्याः गौरादित्वात्
ङीष् । (भिला) भस्मातकदण्डे, पाकशालायाम्, गायत्रीमन्त्रे च ।

अग्निरक्ष्ण न० अग्निः रक्ष्यतेऽनेन रक्ष-ल्युट् । राक्षसादि-
भ्योऽग्निरक्षाकारके मन्त्रभेदे, अग्निहोत्रे च ।

अग्निरजस् पु० अग्निरिव रज्यते दीप्यते रज्ज् असु नलोपः ।
रक्तवर्णं इन्द्रगोपनामककीटे । अग्निवीर्यं, स्वर्णे च ।

अग्निवर्धन पु० अग्नेर्वर्धनः सुखेन दद्यात्वात् । सानदण्डे ।
अग्निप्रिये लि० ।

अग्निवाङ्ग पु० अग्निं वाहयति गमयति बोधयति वा वाङ्मेः
अण् । धूमे, छागे च । वह्निवाङ्गकमात्रे लि० ।

अग्निवित् पु० अग्निं विन्दते विन्द-क्तिप् । अग्निहोत्रिणि
साग्निके । [स्वर्णे, वह्निरेतसि च ।

अग्निवीज न० अग्नेर्बीजम् तद्वेतोजातत्वात् उपचारात् ।
अग्निवीर्य न० अग्नेर्बीर्यं, तद्दीर्घजातत्वादुपचारात् स्वर्णे
वह्निरेतसि, तत्पराक्रमे च । व० । अग्निदत्त्यपराक्रमवति लि० ।

अग्निशिख पु० अग्निरिव शिखा यस्य । कुङ्कुमदण्डे, कुम्भदण्डे,
अग्निदत्त्यशिखे जाङ्गलीदण्डे च । अग्निदत्त्यजटावति लि० ।

अग्निशेखर पु० अग्निरिव शेखरमयं यस्य । कुङ्कुमदण्डे कुम्भ
दण्डे जाङ्गलीदण्डे च । अग्निदत्त्युपचरति लि० ।

अग्निटोम पु० अग्नेः लोमं स्त-मन् पत्वम् । यागविशेषे ।

अग्निष्ट पु० अग्नी स्थातमर्हति स्था-क पत्वम् । वह्नौ स्थिति-
योग्ये लौहमये कटाहदिपाने ।

अग्निस्तद्भाव पु० अग्नेः सन्भवति भू-अच् । अरस्तुस्तुम्भे ।
अग्निस्तद्भावमात्रे वि० ।

अग्निस्तद्भाय पु० अग्निना सह अयते अय-अच् । वायौ,
अग्निस्तद्भायधूमवद्देवगवत्वात् शीघ्रगतिवाच्च वनकपोते च ।
अग्निसार न० अग्नौ सारो यस्य अत्यन्ताग्नावृत्तापनेऽपि
सारांशादहनात् । रसाञ्जने । अग्नेर्मध्ये तु अस्ती० ।

अग्निस्त्रात् (त्रात्) पु० व० व० अग्नितः (आक्षेपविप्रकर-
रूपान्तेः) सृष्टु, आत्तं यद्दृष्टं येषां आ-दा-त्त प्लवमिति
नहवः । मरीचिपुत्रे पितृगणविशेषे ।

अग्निहोत पु० अग्नौ-हयतेऽल ऊ-त् । मन्वकरणकवह्नि-
स्यापनपूर्वकहोमादौ । अग्निहोतसर्वस्वित्वात् वह्नौ च ।

अग्निहोतिन् वि० अग्निहोत+इति । अग्निस्थापनपूर्वके
सायं प्रातरादिकावे होमकर्त्तरि सग्निके ।

अग्नीध्र पु० अग्निरिध्यतेऽनेन अग्नि-इन्ध-क्विप् । अग्निप्रजा-
वनमन्त्रे ।

अग्नीध्र पु० अग्निरिध्यतेऽनेन कर्त्ता अग्नि-इन्ध-रक् । अग्नि-
रक्षणकारके ब्रह्मापरपण्याये ऋत्विगभेदे । अग्निं धारय-
त्वात् अग्निध्र इत्यपि ङ-क । अग्निमत्वे, होमादौ च ।

अग्नीन्धन वि० अग्निरिध्यतेऽनेन अग्नि-इन्ध-ल्युट् । मन्त्र-
भेदे । स्त्रियां टिच्चात् ङीप् । भावे ल्युटि । अग्निमत्वे न० ।

अग्न्याधान न० अग्नेराधानम् आ-धाञ्-ल्युट् इत० । वेद-
मन्त्रद्वारा वह्निस्थापने । वङ् । अग्निहोतयागे ।

अग्न्यालय पु० अग्नेरालयः अग्नि-आ-ली-अच् इत० । वेद-
मन्त्रद्वारा वह्निस्थापनयोग्ये गृहे, तदाधारे-कुण्डे,
स्थण्डिले च ।

अग्न्याहृत पु० अग्निराहृतो येन अग्नि-आ-धाञ् कर्मणि
क्त, वा परनिपातः । अग्निहोत्रिणि सग्निके ।

अग्न्युत्पात पु० अग्निना कृत उत्पातः (अग्निदस्त्वचकोपद्रवः)
उत्-पत-घञ् इत० । आकाशस्थ्याग्निगतविकारस्त्वचितो-
पद्रवे, उल्कापाताद्यशुभस्त्वचके, धूमकेतुगतविकारे च ।

अग्न्युपस्थान वि० अग्निरुपस्थीयतेऽनेन अग्नि-उप-स्था
ल्युट् । वह्नेरुपस्थानमन्त्रे । स्त्रियां ङीप् । इत० । वह्ने-
रुपस्थाने न० ।

अग्र न० अङ्ग-रक् नलोपः । उपरिभागे, येषभागे, आलम्बने,
पूर्वभागे, पलपरिमाणे, सगृहे च । प्रधाने, अधिके,
प्रथमे च वि० ।

अग्रकाय अस्ती० अग्रः-कायः अवयवावयविनोरभेदात् अय-
हस्तवत् कर्म० । देहपूर्वभागे ।

अग्रग वि० अग्रे गच्छतीति अय-गम-ङ । प्रथमगामिनि ।
स्त्रियामयगा । [प्रधाने च ।

अग्रगण्य वि० अग्रे गण्यते अय-गण्य यत् ७त० । अग्रगण्यनीये,
अग्रगामिन् वि० अग्रे गच्छति अय-गम-णिनि ७त० ।

अग्रसरे । स्त्रियामयगामिनी ।

अग्रज पु० अग्रे जायते अय-जन-ङ । ज्येष्ठभ्रातरि । अय-
जातमात्रे वि० । ज्येष्ठभगिन्यां स्त्री० ।

अग्रजङ्घा स्त्री० अया जङ्घा अवयवावयविनोरभेदात् क-
स० । जङ्घायामागे ।

अग्रजन्मन् पु० अग्रे जन्म यस्य अय-जन् ननिन् व्यधि०
वङ् । ज्येष्ठभ्रातरि, विभे च । अय-जातमात्रे वि० ।

अग्रजात पु० अग्रे जातः अय-जन् त्त ७त० । ज्येष्ठभ्रातरि,
विभे च । ज्येष्ठभगिन्यां स्त्री० । पूर्वजातमात्रे वि० ।

अग्रजाति पु० अया ज्ञेया जातिर्वस्य, अय-जन-क्तिन् । विभे ।
अग्रजिह्वा स्त्री० अया जिह्वा अय-ह्वावत् क० । जिह्वा-
यामागे । [अग्रे च ।

अग्रणी वि० अग्रे नीयतेऽसौ अय-नी क्तिप् खलम् । प्रभौ
अग्रतस् अय-अग्रे अयाहा अय-तसिन् । पूर्वभागे, पूर्व-
भागावधिके च । [अयगामिनि । स्त्रियां ङीप् ।

अग्रतःसर वि० अग्रतः सरति गच्छति अय-तस् सृ-ङ ७त० ।
अग्रदानिन् पु० अग्रे दानं यस्य अय-दान+इति । प्रेतोद्दे-
शेन यद्दानं दीयते तत्प्रतिपादयिष्य अग्रदानीति ख्याते विभे ।

अग्रनख अस्ती० अयं नखं अय-हस्तवत् क० । नखाय० ।
अग्रनासिका स्त्री० अया नासिका अय-हस्तवत् क० ।
नासिकायामागे । [शोनि ख्याते ङुक्ते ।

अग्रपर्णी स्त्री० अग्रे पर्णं यस्याः जातित्वात् ङीप् । आलम्ब-
अग्रभाग पु० भज्यते इति भागः एकदेशः अयः पूर्वः भागः
भज-घञ् क० । आह्वादौ प्रथमसङ्कृत्य देये द्रव्ये अवयवस्य
अयदेशे च । यथा शरस्य शल्यापम् ।

अग्रभुक् वि० अग्रे देवपितादिभ्योऽदत्त्वा भुङ्क्ते अय-भुज-
क्तिप् । औदरिके ।

अग्रभास न० अयं प्रधानं भज्यत्वेन मन्यते मन्-स, दीर्घः
क० । हृदयस्य पञ्चाकारे (मुलका) इति नामके भांसे ।
केचित् व्युत्क्राशभांसमेकं नासित्वाङ्कः । अग्रभास इति
प्रसिद्धे रोगभेदे च ।

अग्रमुख न० अयं मुखं अय-हस्तवत् क० । मुखाय० ।

अग्रयान न० अग्रे यानं यस्य वा-ल्युट् संज्ञात्वेऽप्रयत्नम् ।
पुरोगामिनि सैन्ये । अयगामिमाने वि० ।

अग्रलोहिता स्त्री० अग्रपरिभागः लोहितं यस्याः व० ।

विज्ञीति प्रसिद्धं शास्त्रभेदे ।

अग्रवीज पु० अग्रं प्राचाप्यं वीजसत्पादकं यस्य । लिङ्गाप-
नरुणरुणदे कस्तन इति प्रसिद्धे कायज्जाते कुरण्टकादिष्वे
अग्रसन्धानी स्त्री० अग्रे फलोत्पत्तेः प्राक् सन्धानं कार्यस्य
ज्ञानं यस्या ङीप् । यमपञ्चिकायाम् । यत् हि प्राशिवर्गस्य
प्राग्भवीयकत्वात्सारेण शुभाशुभस्वरूपं सर्वं लिख्यते
क। यमपञ्चिका, कैवित् यमपञ्चिकेति सा कथ्यते । अय-
सन्धानकारिणि तु ति० ।

अग्रसन्ध्या स्त्री० अग्रं सन्ध्यायाः सर्वोदयेकदेशः कालवाचिना
समस्यते इत्युक्तेः एक०त० । सन्ध्यापूर्वसमये । अग्रा पूर्वा
सन्ध्या इति क० । प्रातःसन्ध्यायाम् ।

अग्रसर ति० अग्रे सरति गच्छति अय-ह-ट ७त० । अय-
गामिनि । स्त्रियां ङीप् ।

अग्रह पु० ग्रहः (परिग्रहः) न०त० । परिग्रहाभावे । बह्व०
परिग्रहशून्ये संन्यासिप्रभृतौ ति० ।

अग्रहर पु० अग्रे ह्रियते दीवतेऽसौ अय-ह-अच् । अयदेये
वस्तुनि भागाग्रे च । अय-ह-ट । अग्रहारिणि तु ति० ।

अग्रहत्त पु० अयः हस्तः अवयवावयविनोरभेदात् क० ।
हस्ताग्रे ।

अग्रहायणः अस्त्री० हव व्रीहिकालयोरिति कावे वाच्ये
हान्त्युट् युक् च भागं स्वभावं जहाति ह्रायनो वर्षः
अयः पूर्वं ह्रायनः क० गालम् । मार्गशीर्षे मासि तस्य
च वर्षादित्वम् अमरकोषादौ मार्गदिमास्य कार्तिकान्त-
मासकीर्तनात् स्पष्टमवगतम् ।

अग्रहायणी स्त्री० अम्बुनि जहातीति ह्रायनो व्रीहिः अग्राः
अग्रे ह्रायनाः शालयो यस्यां संज्ञात्वात् णत्वं गौरादि-
त्वात् ङीप् । ऋगशीर्षमन्त्रे । तस्य च नक्षत्रस्य रात्रौ
प्रथमप्रदयकाले अग्रव्रीह्यां धान्यानामुत्पत्तिर्लोक्यते ।
तस्य नक्षत्रं गौरायहायणे मासि रात्रौ प्रथममृदेति ।

अग्रहार पु० अग्रे ह्रियतेऽसौ ह-अच् । अग्रहरे (पूर्वोक्तेऽर्थे)
ब्रह्मचारिणे देवे चेत्वादौ च । अय-ह-अच् । अग्रहा-
रिणि ति० । स्त्रियां ङीप् ।

अग्रान्ता ति० न-अह-णत् । ग्रहणायोग्ये शिवनिष्काल्यादौ
प्रतिग्रहायोग्ये तिलासस्पर्शादौ च ।

अग्रिय पु० अग्रे भवः अय-डिभच् । ज्येष्ठभातरि । अग्रे
उत्तमे च ति० । [च ति० ।

अग्रिय पु० अग्रे भवः अय-डिभच् । ज्येष्ठभातरि । अग्रे उत्तमे

अग्रिय पु० अग्रे भवः अय-डिभच् । ज्येष्ठभातरि । अग्रे उत्तमे
च ति० । [गामिनि ।

अग्रेणा ति० अग्रे गच्छति अय-गम-कृनिप् अलुक्स० । अय-
अग्रेण ति० अग्रे गच्छति अय-गम-ङ्+अलुक्स० । अयसरे-
सेवके ।

अग्रेदिधिषू पु० दिधिं धैर्यं स्यति निरस्यति, दिधिषूः हिरुडा
पुनर्भूः योगित् दिधि-सो-ह्र-पत्वम् अग्रे प्रधाना दिधिष्वस्य
अलुक्स० कवभावात्सत्वे । पुनर्भूविवाहकारिणि । निधा-
तनात् यस्य हृस्वान्तापीड्यते । प्रागुदकनिष्ठमग्न्या ज्वहः
ज्येष्ठमग्न्यां च । ज्येष्ठयां यद्यनूदायां कन्याशास्त्राते-
तुजा । सा चापेदिधिषूर्जया पूर्वा त दिधिषूः स्मृतेति
मनूक्तेः । एतत्पक्षे च अग्रे स्वविवाहात् पूर्वं दिधिषूः
ज्येष्ठाविवाहकालासङ्गनरूपधैर्यलोपकारिणी असुजा यस्या
इति विग्रहः ।

अग्रेवशा न० अग्रे वनस्य ७त० अलुक्स० णत्वञ्च । वनाग्रदेशे ।
अग्रेसर ति० अग्रे सरति गच्छति अग्रे ह-ट अलुक्स० ७त० ।

अयगामिनि स्त्रियां ङीप् । [च ति० ।

अग्र्य पु० अग्रे भवः अय-यत् । ज्येष्ठभातरि । प्रधाने अग्रे
अग्र इदित् गतौ स्वादि-आत्मने-सक० सेट् । अहृते । आहृते ।
अग्र पापकरणे अदन्तपुरादि० उभय० । अग्रयति-ते ।

अग्र न० चुरा० अग्र अच् । पापे, व्यवसे, दुःखे च ।

अग्रमर्षण ति० अग्रं पापं नश्यतेऽनेन अग्र-मर्ष-ल्युट् । सर्व-
पनाशार्थं जप्ये मन्त्रादौ । स्त्रियां ङीप् ।

अग्रोर पु० पुंश्र-ङीर । न घोरः (शान्तः) न०त० । महादेवे ।
घोरभिन्ने ति० । भाद्रकण्ठचतुर्दश्यान्त स्त्री० ।

अग्रोष पु० पुष-अच् न० त० । वर्षाशारणवाह्यायलविशेषे ।
स च खवां यक्षः खयः+क ऋषौ विश्वः शर एव च ।
एते आषाढप्रदानाः अग्रोषाश्च विदस्यते इति शिबोक्तं
दिशा खवादिवर्षानाष्टवारप्रायतलः ।

अग्र पु० न कृत्ति कटिकर्तृत्वात् न-ह्र-अच् निपातवात्
साधु । प्रजापतौ । न हन्यते स्त्रीहत्याया निषिद्धत्वात् ।
स्त्रियां गवि तु स्त्री० ।

अग्र (नक) संख्याकरणे चिह्नयुक्तकरणे अदन्तपुरादि० उभ०
सक० सेट् । अहृय-ति-ते आहृक-त्-न । अह्रायति ते
इति केचित् ।

अग्र पु० अह-अच् । दंष्ट्रकाव्यविशेषे अग्र इति प्रसिद्धे नाट-
कपरिच्छेदे, प्रस्यते, चिह्ने, रेखायां, युद्धभूषणे, वनीषे च ।
क्रोडे तु अस्त्री० ।

अङ्कति पु० अनुव-गतौ अति कुलम् । वाते । पूजनार्थत्वे कर्मणि अति । जज्ञाणि अग्नौ च । अग्निहोत्रिणि लि० । स्त्रियाम् अङ्कती च ।

अङ्कन लि० अङ्क-ल्युट् । अङ्कनसाधनद्रव्ये दागनीति प्रसिद्धे स्त्रियामङ्कनी । विज्ञकरणमात्रे न० ।

अङ्कपालि (ली) स्त्री० पा-अलि अङ्क-पालि इत० वा ङीप् । क्रोडप्रान्ते । अङ्केन पालयतीति अङ्क-पालि-इ । उपमा-तरि (धाइमा) इति प्रसिद्धायाम् । कङ्कस्य पालिरिव त० । आलिङ्गने च ।

अङ्कपालिका स्त्री० अङ्कपालि+क । धात्र्याम्, वेदिकायां, क्रोडप्रान्तभागे, आलिङ्गने च ।

अङ्कस् न० अङ्क-अङ्कन् कुलम् । विज्ञे, शरीरे च ।

अङ्कित लि० अङ्क-क्त । विज्ञिते, चित्रिते, कृतसंख्यायाञ्च ।

अङ्किन् लि० अङ्कः (आलिङ्गनस्थानत्वेन) अस्यास्ति अङ्क+इनि । अङ्केनालिङ्गो-अदङ्गादिवाद्यभेदे, क्रोडविशिष्टे च । स्त्रि-वामङ्किनी ।

अङ्कुर अस्त्री० अङ्क-उरच् । बीजादभिनवोत्पन्ने, मृत्तिकास-द्विद्य जाते च तद्यद्व्यादौ, जले च । शीघ्रसत्पद्यते इति साधर्मात् कृषिरे, लोम्नि च ।

अङ्कुरक पु० अङ्कुरते वलनं सञ्जीयतेऽसौ अनुच-पुरच् ततः क । पञ्चादीनां वासस्थाने वासा इति ख्याते ।

अङ्कुरा अस्त्री० अङ्क-उरच् । हस्तिचालनोपयोगिनि वक्राये लोहास्त्रभेदे डाकश इति ख्याते ।

अङ्कशुद्धर पु० दुःखेन धार्यते व्यवस्थाप्यते दुर्-धारि खलु तत्त्वः अङ्कशुद्ध-इर्हर इत० । दुर्दान्तहस्तिनि ।

अङ्कुर पु० अङ्क-खर्जुरादिवात् जरच् । अभिनवोत्पन्ने तद्यद्व्यादौ । [लोहभयेऽस्त्रभेदे ।

अङ्कूष अस्त्री० अङ्क उपच् । हस्तिचालनोपयोगिनि वक्राये अङ्कोट (ठ) (ल) पु० अङ्कुरते लक्ष्यते कीलकैः । अङ्क-ओट (ओठ) (ओल) । पीतवर्णसारे गन्धयुक्तपुष्पे दीर्घकण्ठक-युक्ते रक्तवर्णफले आकोट इति ख्याते छन्दे ।

अङ्कोलक पु० अङ्कोल+क । आकोट इति ख्याते छन्दे ।

अङ्कोलसार पु० अङ्कोलस्य सारः इत० । अङ्कोटद्वज्जाते विषभेदे ।

अङ्कोलिका स्त्री० अङ्क-वल् अच् संप्रसारणे अङ्कोला+क । आलिङ्गनक्रियायाम् ।

अङ्क पु० अङ्के क्रोडे स्थापयित्वा वाद्यतेऽसौ अङ्के साधुः अङ्क-यत् । सार्धतालवयायाम् चतुर्दशकुलाननः । हरीत-

क्याकतिर्यः स्थादङ्कोटङ्के स हि वाद्यते इत्युक्तेः क्रोडे स्थापनपूर्वकं वादनीये अदङ्गादौ । अङ्कनीये लि० ।

अङ्क विज्ञयुक्तकरणे अदन्तपुरादि उभय० सन्कर्मात् । ङेट्, अङ्कय-ति ते आङ्गिण-त् त । मतान्तरे अङ्कापयति ते ।

अङ्क न० अङ्क-अच् । देहे, अवयवे, अग्रधाने, उपाये, मनसि च ।

अङ्कग्रह पु० अङ्क-ग्रह इत० । देहवेदनायाम् ।

अङ्कज न० अङ्गात् जायते अङ्क-जन-ङ । कृषिरे । पुत्रे, केशे च पु० । देहजातमात्रे लि० ।

अङ्कण (न) न० अङ्कत्यत् अङ्क-ल्युट् प्रभेदरादिवात् वा खलम् । (उठान) इति प्रसिद्धे प्राङ्गणे ।

अङ्कति पु० अङ्कति वाक्येन करणेन । अङ्क-अति कुलम् । वाहने । अङ्कते पूज्यते कर्मणि अति । जज्ञाणि, अग्नौ च । अग्निहोत्रिणि लि० । स्त्रियाम् अङ्कती च ।

अङ्कद् न० अङ्कं दायति शोधयति दै-क । ताड्य, वालु, इति च प्रसिद्धे वाङ्मयभूषणे । बालिपुत्रे-वावरे पु० । अङ्कदान-कर्त्तरि लि० । दक्षिणदिग्गजकरिण्यां स्त्री० ।

अङ्कना स्त्री० प्रशस्तमङ्गमस्ति यस्याः अङ्क+न । कङ्कचौत्पवत्तां योषिति, योषिन्मात्रे, उत्तरदिग्गजकरिण्याञ्च ।

अङ्कनाप्रिय पु० प्री-क अङ्कना-प्रिय इत० । अशोकद्वये तत्-पुष्पेण स्त्रियः स्नाङ्कं भूषयन्तीति । योषित्प्रियमात्रे त लि० । [आलिङ्गने ।

अङ्कपालि स्त्री० अङ्कं पाल्यते संवध्यतेऽतः अङ्क-पाल-इ ।

अङ्कपालिका स्त्री० अङ्कं देहं पालयतीति अङ्कपालि-खलु । धाइमा इति ख्यातायाम् उपमातरि । अङ्क-पालनकारके-लि० ।

अङ्कमर्ह पु० अङ्कं मर्हयति संवाहयति अङ्क-मर्ह-णिच् अच् । देहसंवाहके-सेवके । अङ्कमर्दनकारके लि० ।

अङ्कमर्हक पु० अङ्कं मर्हयति अङ्क-मर्ह-णिच् खलु । देहसं-वाहके-सेवके ।

अङ्कमर्हिन् पु० अङ्कं मर्हयति अङ्क-मर्ह-णिच्-णिनि । अङ्क-मर्दके सेवके । अङ्कमर्दनकारके लि० । स्त्रियां ङीप् ।

अङ्कुरक्त पु० अङ्केन रक्तः रन्ज-क्त इत० । कम्पित्यदेशजाते-रक्तवर्णचूर्णवति-युडारोचनीति वाणिजेष् वैद्येषु च प्रसिद्धे छन्दभेदे । रक्ताङ्कमात्रे लि० ।

अङ्कुरक्षणी स्त्री० अङ्कं रक्ष्यतेऽनया अङ्क-रक्ष-ल्युट् ङीप् । आङ्ग्राखा इति प्रसिद्धे वस्त्रे । अङ्कुरक्षकारके लि० ।

अङ्कुराग पु० अङ्कं रज्यतेऽनेन अङ्क-रन्ज-करणे वज् । अङ्कवेष्टने कुङ्कुमादौ । भावे घञि । अङ्कस्य विशेषणे ।

अङ्गराज पु० अङ्गे पु० तन्नामकदेशे पु० राजते राज-किन् ७त० ।
अङ्गदेशाधिपे कर्णे ।

अङ्गव न० अङ्गे स्वाययवे वाति अन्तर्भवति अतिशेषणात्
सङ्कुचिताङ्गनिव भवति अङ्ग-वा-ङ् । शुष्कफले ।

अङ्गविक्रिति पु० वि-क-किन् अङ्गस्य विक्रितश्चालनादि-
यस्मात् ५त० । भृगोनाडा इति ख्याते अपसरारोगे ।
इत० । अङ्गस्य विकारे स्त्री० ।

अङ्गविच्छेप पु० वि-च्छिप-घञ् अङ्गस्य विच्छेपः चालनं यत्
व० । अङ्गुल्यादिविन्यासभेदेन लिङ्गदिधे न्यत्वे । इत० ।

अङ्गस्य चाञ्चनमात्रे ।

अङ्गवैजत न० विगतस्य भावः विगत+अण् अङ्गेन अङ्ग-
चेटया वैजतं हृदयभावो ज्ञायते यत्न वङ् । आकार
इति ख्यातायाम्-हृदयगतभावावेदेकचेटायाम् । इत० ।
अङ्गस्य विकारे न० ।

अङ्गस् पु० अन्ज-अप् पु० कुलञ् । पक्षिणि इत्युज्ज्वलदत्तः ।

अङ्गसंस्कार पु० अङ्गं सस्त्रियतेऽत आङ्ग-सम्-क आधारे
घञ् । देहसंशोधनादिसंस्कारकारके स्थाने गोधूमचूर्णा-
दिनाङ्गगर्हने च । भावे घञ् इत० । अङ्गस्य संस्कारे
विलेपनादौ । अङ्गं संस्करोति अङ्ग-सम्-क-कर्त्तरि-अण् ।
कुक्षुमादौ लि० ।

अङ्गहार पु० अङ्गं क्षियते चाल्यतेऽत आङ्ग-हृ आधारे
घञ् । अङ्गुल्यादिविन्यासभेदेन लिङ्गदिधे न्यत्वे । भावे
घञ् इत० । अङ्गस्य हरणमात्रे ।

अङ्गाङ्गिभावः पु० अङ्गस्य अङ्गिनश्च भावः । गौणसुखभावे ।

अङ्गाधिप पु० अधि प्रा-क अङ्ग-अधिप इत० । अङ्गदेशपते
कर्णे । अत आङ्गाधिपतिरित्यपि ।

अङ्गार अस्त्री० अङ्ग-आरन् । अर्द्धदग्धे-अग्निसंक्रान्ते
अग्निशून्ये वा आङार इति प्रसिद्धे-काष्ठखण्डे । मङ्गल
यष्टे पु० । रक्तवर्णे लि० ।

अङ्गारक पु० अङ्गार+कार्त्त क । रक्तवर्णत्वात् मङ्गलयष्टे,
गुरुरष्टकटचे, भीमराज इति ख्याते-भङ्गाराजटचे च ।
अत्यार्थे क । स्फुलिङ्ग इति विख्याते-अङ्गारानुद्देशे ।

अङ्गारक न० तैजमङ्गारकं नाम सर्वज्वरविनाशमिति
वैद्यकपरिभाषिते तैलविशेषे ।

अङ्गारकमणि अस्त्री० अङ्गारकस्य मणिः इत० । प्रभावे तस्य
मङ्गलयष्टसामिकलस्य व्यतिषे प्रसिद्धिः ।

अङ्गारधानिका स्त्री० अङ्गाराणि धीयन्तेऽस्याम् अङ्गार-धा-
आधारे ख्युट् टित्त्वात् ङीप् ततः स्त्रीर्था कप् टाप् । अङ्गा-

राधारे (आङ्गुटा) इति (धुनची) इति च प्रसिद्धे पात्रभेदे ।

अङ्गारपरिपाचित न० अङ्गारे (ज्वलदग्निव्याप्तकाष्ठखण्डे)
परिपाच्यते परि-पच स्त्रीर्था णिच् त । कावाव इति
प्रसिद्धे-पक्वमांसादौ ।

अङ्गारपुष्प पु० अङ्गारमिव लोहितवर्णं पुष्पं यस्य व० ।
जिवापुति, इति ख्याते इङ्गुदीट्टचे ।

अङ्गारभञ्जरी स्त्री० अङ्गारमिव रक्तवर्णा मञ्जरी यस्या
व० समासान्तकवभावात्तत्वे संज्ञात्वात् । रक्तवर्णे-(कर-
मुचा) इति ख्याते करञ्जट्टचे ।

अङ्गारवल्ली स्त्री० अङ्गारमिव रक्तफलत्वात् रक्ता वल्ली क० ।
रक्तवर्णफलवत्यां-कुञ्च इति प्रसिद्धायाम्-युञ्जान्तावा
करञ्जट्टचे च ।

अङ्गारशकटी स्त्री० शक्तोति वोढुं शकटम्, अत्यं शकटं,
शकटी, यथादित्य अत्यार्थे ङीप् अङ्गारस्य शकटी इत० ।
(आङ्गुटा) धुनचीति च प्रसिद्धे अङ्गाराधारे पात्रभेदे ।

अङ्गारि स्त्री० अङ्गार+मल्लेयं टन् ट्योदरादित्वात् कलोपः ।
अङ्गाराधारे आङ्गुटा इति प्रसिद्धे पात्रविशेषे ।

अङ्गारिका स्त्री० अङ्गारं विद्यतेऽस्याः अङ्गार+मल्लेयं टन्
टाप् । आङ्गुटा इति ख्याते अङ्गारपात्रे ।

अङ्गारिणी स्त्री० अङ्गार+इनि । अङ्गारधानिकायां (आङ्गुटा
इति ख्याते पात्रे) । अङ्गारवति लि० ।

अङ्गारित पु० अङ्गारमिवाचरतीति अङ्गार+क्तिप् ततः
कर्त्तरि क्त । पलाशकलिकोष्ठमे । अङ्गारं करोतीतीत्यर्थे
णिच् त । दग्धप्राये लि० ।

अङ्गिका स्त्री० अङ्गम् आच्छादयति अङ्ग+इनि-के स्त्रियां
टाप् । आङ्गुटा इति प्रसिद्धे कञ्जुकवस्त्रे ।

अङ्गिन् लि० अङ्ग+इनि । प्रधाने, अवयवविशिष्टे, देहवति च ।

अङ्गिरस् पु० अङ्ग-असि हि रागमः । स्नानमख्याते ऋषिभेदे
ब्रह्मणोऽस्यजाते पुत्रे ।

अङ्गीकार पु० अनङ्गम् असंकीयम् अङ्गं क्षियते अङ्गं चि-क-
घञ् । स्वीकारे अभ्युपगमे ।

अङ्गीकृत लि० अङ्ग-चि-क कर्त्तरि क्त । अभ्युपगतं स्वीकृतं
अङ्गुरि (री) स्त्री० अङ्ग-उलि-रलयोरकल स्मरणात् रत्वम् ।

आङ्गुल इति प्रसिद्धायाम् हस्तपादशालायाम् वा ङीप्
अङ्गुरीवोरगच्छतेति रघुः ।

अङ्गुरीय न० अङ्गुलौ भवम् अङ्गुलि-क । वालसूत्रादित्वात्
वा रत्वम् । अङ्गुलिभूषणे आङ्गुटीति प्रसिद्धे ।

अङ्गुरीयक न० अङ्गुलौ भवम् अङ्गुलि-क । वालसूत्रादित्वात्

वा रत्ये स्वार्थे क । अङ्गुलिभूषणे आङ्गुलीति ख्याते ।
 अङ्गुल पु० अङ्ग-उल । हस्तपदशाखायां आंगुल इति ख्याता-
 याम् वात्स्यायनमुनौ अङ्गुले च । यवोदरैरङ्गुलमष्टसंख्यै-
 रिति भौस्कराचार्योक्तेः अष्टयथोदरपरिमाणे तु न० ।
 अङ्गुलि (वी) स्त्री० अङ्ग-उलि । हस्तपदशाखायाम् आङ्गुल
 इति ख्यातायाम् । वा डीपि अङ्गुली च । हातशुद्धा इति
 ख्याते गजकर्णिकारुद्धे च ।
 अङ्गुलितोरण न० अङ्गुल्याः तोरणमिव कृतम् । चन्द्रनादि-
 द्वारा कृते ललाटस्थाङ्गुलितोरणकृतमित्युक्ते ।
 अङ्गुलित्र न० अङ्गुलिं त्रायते अङ्गुलि+त्रे-क । चामाटीति
 प्रसिद्धे ज्याकर्षणकृतखेदवारणार्थम् अङ्गुलिबद्धे चर्मणि
 बद्धगोधाङ्गुलि इति भट्टिः ।
 अङ्गुलित्वाण न० अङ्गुलिस्त्रायतेनेन त्रै-क इतः । चामा-
 टीति प्रसिद्धे ज्याकर्षणकृतखेदनिवारणार्थम् अङ्गुलिबद्धे
 चर्मणि ।
 अङ्गुलिसूत्रा स्त्री० अङ्गुल्या सूत्रं इति अङ्गुलि+सूद्र रा-क
 इतः । धारयितुर्नामसूत्रासहिते आङ्गुलीति प्रसिद्धे
 अङ्गुलीभूषणे ।
 अङ्गुलिस्फोटन न० अङ्गुल्योर्मोदनं मर्दनं यत्वं । अङ्गुलि-
 द्वयमर्दनजाते तड्डि इति प्रसिद्धे शब्दे ।
 अङ्गुलिषट्का स्त्री० अङ्गुली षट्को यस्याः षट्कम् व० । (षाड्)
 इति प्रसिद्धे अङ्गुलिसंश्लेषकारके यवागूद्रव्ये ।
 अङ्गुलिसन्देश पु० अङ्गुल्या अङ्गुलिध्वनिना सन्दिश्यते
 सं-दिश्य-घञ् । अङ्गुलिध्वनिद्वारा संज्ञादाने, अङ्गुलिस्फोट-
 नमात्रेऽपि ।
 अङ्गुलिस्फोटन न० अङ्गुल्योः स्फोटनं ताडनं यत्वं ।
 (तड्डि) इति प्रसिद्धे अङ्गुलिद्वयमर्दनजाते शब्दे ।
 अङ्गुलीपञ्चक न० अङ्गुलीनां पञ्चकम् पञ्चसंख्या । हस्तस्थाना-
 मङ्गुलीनां ससुदाये ताव अङ्गुलतर्जनीमध्यमनामिका
 कनिष्ठानामिकाः । [प्रसिद्धे अङ्गुलिभूषणे ।
 अङ्गुलीयक न० अङ्गुलीयकवत् वा रत्नाभावः । आंगुलीति
 अङ्गुलीसम्भूत पु० अङ्गुली सम्भूतः सम्-भू-त् ७तः । नखे ।
 अङ्गुलिसम्भूतमात्रे लि० ।
 अङ्गुष्ठ पु० अङ्गुलौ पाणौ प्राधान्येन तिष्ठति अङ्गु-स्था-क अम्बा-
 स्वेत्यादिना षलम् । दृष्टाङ्गुलौ । अम्बास्वेति स्त्रोतेऽङ्गुशब्द-
 प्रयोगात् अङ्गुशब्देऽपि हस्तवाचोति ज्ञापितम् ।
 अङ्गुष्ठमात्र लि० अङ्गुष्ठ+परिमाणार्थे मात्रच् । अङ्गुष्ठमध्य-
 मजपरिमिते । अङ्गुष्ठमात्रोऽङ्गुष्ठोऽपि दृष्ट इति श्रुतौ ।

अङ्गुष्ठ पु० अङ्गु-जप । नकुले वागे च ।
 अङ्गुस् न० अङ्गु-अभि । पात्रे ।
 अङ्गि पु० अङ्गि गतौ इ । चरणे दृक्कर्मणे च ।
 अङ्गि पु० अङ्गि गतौ ङि । चरणे दृक्कर्मणे च ।
 अङ्गिप पु० अङ्गिपा मूलेन प्रवति भित्तजलादिकम् पा-क
 इतः । दृक्कर्मणे ।
 अङ्गिपरिष्का स्त्री० अङ्गुलौ मूले अङ्गुष्ठरारभ्य वा पर्यसंस्थाः
 वः जातित्वात् ङीप् ततः स्वार्थे के ह्रस्वे टाप् ।
 सिंहपुच्छाकारपुष्पवति चाङ्गुलिना, इति ख्याते दृक्कर्म ।
 अङ्गिप्रपरिष्कापि नाम ।
 अङ्गिवस्त्रिका स्त्री० अङ्गुष्ठरारभ्य वस्त्रोप पर्यवत्त्वेन ततः
 स्वार्थे के ह्रस्वे टाप् । सिंहपुच्छाकारपुष्पवति चाङ्गुलिना,
 इति प्रसिद्धे दृक्कर्म । अङ्गिप्रपरिष्कापि नाम ।
 अच अविस्पष्टकथने उभय० स्वादि० सक० सेट् । अचति ते ।
 आचोत् आचिष्ट ।
 अच पूजने गतौ च इदित् पर० स्वादि० सक० सेट् ।
 अचति आचोत् आचिष्ट । अचमात् गतौ तु अच्यात् ।
 अच अव्यक्तकथने इदित् उभय० स्वादि० सक० सेट् । अचति
 ते । आचोत् आचिष्ट । [चतुर्भिन्ने न० ।
 अचक्षुस् लि० चक्ष-उसि व० । मन्दनेने नेत्रहीने च । न०तः ।
 अचण्डी स्त्री० चण्डि कोपने अच् गौरादित्वात् ङीप् न०
 तः । शान्तस्वभावायां गवि । कोपनभिन्ने लि० ।
 अचर न० न चरति चलति-चर-अच् न० तः । स्वावरे
 स्थितिशोभे पृथिव्यादौ चरायामनमचरमिति महुः ।
 चलनशून्यत्वे लि० ।
 अचल पु० न चलति चल-अच् न०तः । पर्वते, गौजे इति ख्याते
 शङ्खौ, शिखे, ब्रह्मणि च । पृथिव्यां स्त्री० । चलनशून्यत्वे लि० ।
 अचलत्विप् पु० अचला शतधा प्रचालनेनापि मालिन्या
 नपगमात् स्थिरा लिट् कान्तियस्व व० । कोकिले । स्थिर-
 कान्तिसति लि० । कर्म० । स्थिरायां कान्तौ स्त्री० ।
 अचिन्त्य न० चिन्ति-कर्मणि यत् न०तः । चिन्तयितुमियत्तया
 परिच्छेत्तुं शक्यो परब्रह्मणि । चिन्तयितुमशक्यो वस्तुमात्रे
 लि० । अचिन्त्याः खलु ये भावा इति स्मृतौ ।
 अचिर न० चि-रक् न०तः । अल्पकाले । अल्पकालस्या-
 यिनि द्रव्यमात्रे लि० ।
 अचिरद्युतिः स्त्री० अचिरा बहुकालस्यायिनी द्युतिर्व्यस्था
 व० । विद्युति । अल्पकालस्यायिद्युतिमिति लि० । कर्म० ।
 अल्पकालस्यायिण्यां कान्तौ स्त्री० ।

अचिरप्रभा स्त्री० प्रभा अङ् अचिरा अचिरस्याधिनी
प्रभा यस्याः व० । विद्युति । च्युता दिवः स्थासुरिवाचि-
रप्रभेति भट्टिः । अत्यकालस्याविप्रभावति लि० । कर्म०
अचिरायां दीप्तौ स्त्री० ।
अचिररोचिस् स्त्री० अचिरं रोचिर्यस्याः व० । विद्युति ।
अचिरप्रभावति लि० । कर्म० । अचिरप्रभावाम् न० ।
अचिरांशु स्त्री० अचिरा अंशवोऽस्याः व० । विद्युति ।
अत्यकालस्याविकिरणवति लि० । कर्म० । अचिरकिरणे पु० ।
अचिरात् अव्य० अचिरं अवतीति क्तिप् । शीघ्रे, अविश्वे च ।
अचिराभा स्त्री० अचिरप्रभावत् । आ-भा-अङ् । विद्युति
अचेतन लि० चित्त-णिच्-युच् चेतना ज्ञानम् व० । चेतना-
न्युच्ये । चित्त-ल्यु न०त० । ज्ञानविशिष्टभिन्ने ।
अचेतस् लि० चित्त-असि व० । विवेकन्युच्ये, दुष्टचित्ते, चित्त-
न्युच्ये च । अव्ययी० । चित्ताभावे अव्य० ।
अचेतन्य लि० चेतनस्य भावः चेतन+यक् व० । चैतन्यरहिते,
ज्ञानन्युच्ये च । न०त० । ज्ञानभिन्ने न० ।
अच्छ अव्य० छी-क न०त० । आभिसुखे ।
अच्छ लि० न कृति दृष्टिम्, न+छो क० । स्वच्छे निर्मले च ।
भल्लुके, स्फटिके च पु० ।
अच्छभल्ल पु० अच्छ-आभिसुखेन भल्लते गच्छति अच्छ+भल्ल-
अच् । भल्लुके । अल भल्ल इत्यपि दृष्टम् नाम ।
अच्छम् अव्य० न-छो कसुन् । आभिसुखे ।
अच्छिद्र लि० छिद्र-एक् व० । छिद्रन्युच्ये, अङ्गहानिः
छिद्रं तच्छुच्ये वैदिककर्माणि च ।
अच्छिद्रावधारण न० अच्छिद्रतया साङ्गतयावधारणम्
अव धारेर्लुट् । कृतस्य वैदिककर्माणोऽच्छिद्रतया अव-
धारणे कृतैतत्कर्माच्छिद्रमस्तिव्यभिहापक्षे ।
अच्छोद् लि० अच्छम् उदकं यस्य उदकस्रोदभावः । निर्मल-
जलवति तडागादौ । तन्नामकप्रसिद्धे सरसि न० ।
अच्युत पु० अच्युतते अच्युत-क न०त० । विष्णौ । अच्युतन्युच्ये लि०
अच्युताग्रज पु० अच्युतस्य कणस्य अग्रे जायते अग्र+जन ड
इत० । वलभट्टे ।
अच्युताङ्गज पु० अच्युतस्याङ्गात् जायते अङ्ग+जन-ड ।
इत० । कामदेवे । तदङ्गजातमात्रे लि० ।
अच्युतात्मज पु० आत्मनोऽङ्गात् जायते जन-ड इत० । कामदेवे ।
अच्युतावास पु० आ-उच्यते सेव्यतेऽत्र आ-वस-घञ् इत० ।
अश्वत्थे । अच्युतः सर्वदृष्ट्याश्रित्युत्पत्तेश्च ततोपा-
स्यतात्तदावाच्यम् ।

अच्युति स्त्री० अच्यु-तिन् न०त० । वरणाभावे । वङ् । नाश-
न्युच्ये लि० ।
अज गतौ जेपणे च स्वादि० पर० सक० सेट् । अजति । अयै-
घोत् आजीत् । अजिता वेता ।
अज दीप्तौ इटिच् चुरादि० उभय० सेट् अक० । अजयति
ते । आङ्गित् ।
अज पु० न जायते जन-ड न०त० । ब्रह्मणि, विष्णौ, हरे,
जीवात्मनि ईश्वरे, क्रागे, मेघराशौ, सूर्यवंशीयराजभेदे
दशरथपतिरि, आत् विष्णोर्जाते कामदेवे च । जन्म-
रहिते लि० । जगत्कारणे सत्त्वरजसगोमुखात्मके प्रधाने
अजामैकां लोहितयुक्तकर्णां बह्वीः प्रजाः सृजमानामिति
श्रुतेः । क्राग्याञ्च स्त्री० ।
अजकर्ण पु० अजस्य कर्ण इव कर्णो यस्य व० । क्रागत्स्य
लम्बायमानपल्लयुक्ते पिशाचान्, इति ख्याते क्रागकर्णं,
दृक्ते मरिचपत्रे च ।
अजकर्णक पु० अजकर्ण इव कायति पल्लवारा प्रकाशते कै-
क । पिशाचान् इति ख्याते दृक्ते ।
अजकव अस्त्री० अजो विष्णुः को ब्रह्मा च याति शरत्वेनाल-
वा+अधिकरणे क इत० । शिवधनुषि । वावुइ इति
ख्याते वर्वरीदृक्ते पु० ।
अजकाव अस्त्री० अजकौ विष्णुब्रह्माणौ अवतीति कण्
उप०स० । शिवधनुषि ।
अजक्षीर न० अजायाः क्षीरं पुं वङ्गावः । क्रागदुग्धे ।
अजग पु० अजं क्रागं यन्नाङ्गत्वेन गच्छति गम-ड इत० ।
विष्णौ । अजेन गन्तरि बह्वौ च ।
अजगन्धा स्त्री० अजस्य गन्धपत्र गन्धोऽस्याः । जोयानीति
ख्यातायां वनयमान्याम् ।
अजगन्धिका स्त्री० अजस्य गन्ध इव गन्धो यस्याः व० ततः
स्वार्थे के टाप् । वावुइ इति प्रसिद्धे वर्वरीशक्ते ।
अजगन्धिनी स्त्री० अजस्य मेघस्य गन्धो लेशः एकदेशः
शृङ्गमिति वावुत् तदास्याः फलाकारेणास्तीति अजगन्ध+
इनि डीप् । गाढरशिक्षा इति प्रसिद्धे अजगन्धीदृक्ते ।
अजगर पु० अजं क्रागं गिरति गिरति गृ अच् । दृष्टत्वे ।
अजगव पु० अजगो विष्णुः शरत्वेन लिपुग्रासुरवधकावे-
ऽस्यास्ति अजग+व । शिवधनुषि । [धनुषि ।
अजगाव पु० अजगं विष्णुमवति अव-अण् उप०स० । शिव-
अजघन्य लि० न जघन्य (अघम) न०त० । अभमभिन्ने येष्टे च ।
अजजीविक लि० जीव्यतेऽनया जीववतीति वा जीव-

दुष्-खुल वा अजरव क्रयविक्रयादिभ्यां पात्रनादिना वा जीविका जीवनोपायोऽस्य व० । आगक्रयविक्रयादिना जीविकावति ।

अजटा स्त्री० नास्ति जटा शिफा यस्याः व० । (भुङ्क्तामला) इति प्रसिद्धे शिफारहिते वृक्षभेदे ।

अजडा स्त्री० अजडयति स्पर्शमात्रादङ्गमर्दनार्थं चालयति न+जड-णिच् ततः अच् । आलङ्करोति प्रसिद्धे वृक्षभेदे ।

अजय्या स्त्री० अजानां समूहः । अज+य्यन् स्त्रीत्वात् टाप् । अजसमूहे । तद्वन्नानावर्णत्वात् स्वर्णयूथिकायाञ्च ।

अजदण्डी स्त्री० अजस्य ब्रह्मणोदण्डोऽस्याः व० गौरा० डीप् । ब्रह्मदण्डीवृक्षे ब्रह्मणो अर्धादण्डस्य तदीयकाष्ठेन करणात्तथात्वम् ।

अजननि स्त्री० न+जन-आक्रोशे अणि । आक्रुशमाने जन्माभावे । अर्थाभावे अय्यवी० । जनन्या अभावे अय्य० ।

अजन्य स्त्री० लौकिकहेतुभिर्न जन्यते न+जन-णिच्-यत् । शुभाशुभसूचके दैवकृते भूकम्पादावुत्पाते । जन्यभिन्ने त्वि०

अजप पु० अस्पष्टं जपति निन्दार्थे नञ्, जप्-अच् । कुपाठके । अजं पाति रक्षति अज+पा-क । आगपातके त्वि० ।

अजपा स्त्री० प्रयत्नेन जपितमशक्या अयतोज्ञारिता जप-अच् । आसप्रवासयोः वह्निर्गमनागमनाभ्याम् अक्षरनिष्पादनरूपे जपे, हंसः, सोहमिति वा मन्त्रभेदे च । जपन्त्ये त्वि० ।

अजपात् (द) पु० अजस्य पाद इव पादोऽस्य वा अन्वाकारलोपः । रुद्रभेदे तदेवगाकत्वात् पूर्वमाद्रूपदनच्चे च ।

अजभक्ष पु० अजैर्भक्ष्यतेऽसौ भक्ष्य भञ् इत० । वावुश्च इति प्रसिद्धे कर्पूरीवृक्षे तत्पलमजैरिति प्रीतिवतो भक्ष्यते ।

अजमीढ पु० अजोमीढः यज्ञे स्थितः यत्न व० । आजमीर इति प्रसिद्धे देशे । तद्देशाधिपे राजनि अणि । आजमीडः युधिष्ठिरे ।

अजमोदा स्त्री० अजस्य मोद इव मोदा गन्धो यस्याः अजं मोदयति वा । सुद-घञ् इत० । मोदि-अन् वा । उग्रगन्धवत्तां वनयमान्याम् यमानीमाले च ।

अजम्बा पु० नास्ति जम्बा दन्तोऽस्य व० । भेके तस्य दन्ताभावात् । दन्त्यन्त्ये त्वि० ।

अजय पु० जि-अच् न० त० । वीरभूमिनगरसन्निधाने अजय इति नामके नद्विशेषे च । अजेन आगेन वाति-या-क इत० । आगवाहने अग्नौ पु० । अजये जयन्त्ये त्वि० । अय्य० जयाभावे । नास्ति जयो मादकत्वेनास्याम्

सिद्धिः भाङ्ग इति च प्रसिद्धनामिकायाम् विजयायाम् स्त्री० । अजय्यं स्त्री० जि-शक्यार्थे वत् । जेतुमशक्ये दुर्जये शतौ ।

अजरा स्त्री० जृ-अङ् न० व० । (एतकुमारी) इति प्रसिद्धे वृक्षे तस्य जराभावात् । जराभ्यन्त्ये त्वि० । जराभावे अजरसम् अय्य० ।

अजर्यं न० न जीर्यति जृ-यत् न० त० । सौहार्दे ।

अजलोमन् पु० अजस्य लोमेव लोम (मञ्जरी) यस्य उपमानव० । (शूकशिखी) इति ख्याते अजलोमवन्मञ्जरी-विशिष्टे वृक्षभेदे ।

अजवीथी स्त्री० अजेन ब्रह्मणा निर्माता वीथी पदं इत० । गगनसेतुरूपे (यमनाला) इति ख्याते, कायापथे । यासारभ्य अगस्त्यस्थानपर्यन्तं पितृवनपथः ।

अजष्टङ्गी स्त्री० अजस्य मेघस्य शृङ्गमिव फलमस्याः व० । (गाङ्गजशिङ्गा) प्रति प्रसिद्धे मेघशृङ्गतुल्यफलवति वृक्षे ।

अजस्त न० । न-जस र । सन्तते विच्छेदरहिते । तथाभूत-कालस्यायिनि वस्तुमाले त्वि० ।

अजहत्स्वार्थी स्त्री० न जहत् स्वार्थीयाम् न+हा-शत २व० । स्वार्थापरित्यागेन परार्थावबोधिकायां लक्षणायाम् । यथा श्वेतो धावतीत्यादौ श्वेतगुणापरित्यागेन तद्वति लक्षणा ।

अजहल्लिङ्ग पु० न जहत् लिङ्गं यम् हा-शत २व० । नियतलिङ्गके विशेष्यस्यान्यलिङ्गकत्वेऽपि स्त्रिलिङ्गात्वागेन विशेषणे शब्दे । तथा चान्यत्र विशेषणस्य विशेष्यानुसारि-लिङ्गत्वनियमेऽपि अस्य न तथा नियमः । यथा वेदः श्रुतिर्वा प्रमाणम् ।

अजहा स्त्री० न जहाति शुकान् । न+हा-श । आल्-कुशीति ख्याते वृक्षे ।

अजागर पु० जागृ-णिच्-अन् न जागरो यस्मात् ५व० । सेवनेन निद्राराहित्यकारके अदमेचयाऽन्यस्मिन् जागरणकर्तृत्वं नास्ति तादृशे (भीमराज) इति ख्याते शङ्कराजे । शङ्कराजः सुजागर इति रमसवाक्यात् तस्या-त्यन्तनिद्राराहित्यकारित्वम् ।

अजाजी स्त्री० अजेन आगेन आजोविषेणो गन्धोऽस्मत्त्वात् आगे यस्याः अज-घञ् बोधावाभावः व० । सर्व-भक्षेणापि आगेन गन्धोऽस्मत्तया त्यज्यमाने, जीरा इति प्रसिद्धे जीरके वृक्षे ।

अजाजीव पु० अजैस्तद्वृक्षपोषणादिना तत्क्रयविक्रयादिना वा आजीवति । आ-जीव-अच् इत० । आगपातके तत्क्रयविक्रयाभ्यामाजीविति च ।

अजातककुद् पु० न जातं ककुदं सकुटं यस्य जन-क्तं व०
ककुदं शब्दस्यान्त्याकारलोपः । अपूर्णककुदवति अत्यवयवस्य
गवादिवत् ।

अजातशत्रु पु० जातस्य जन्तुमात्रस्य न शत्रुः अथाद्भो-
जीत्यादिवत् नञोऽव्यवहितेन शत्रुशब्देनान्वयात् असमर्थ-
समासः । युधिष्ठिरे राजनि । एवमजातारिरपि तत्रैव ।

अजाति स्त्री० जन-तिन् न० त० । अतुल्यत्वात् । व० । जातिभूत्ये
जात्यादौ जन्मभूत्ये च नित्ये लि० ।

अजादनी स्त्री० अजैनाद्याद्यतेष्वौ अन्यस्य दुःस्वर्गत्वेनाजैर-
वाद्यते इति वा अद-कर्माणि ल्युट् इत० । दुरालभा इति
विविचि इति च प्रसिद्धे स्वार्थेन दुःखदायके दृक्भेदे ।

अजानि पु० नास्ति जाया यस्य व० जायाया निङादेशः ।
जायारहिते ।

अजानेय पु० अजेऽपि विचोपेऽपि आनेयो यथास्थानं प्राप-
न्मयो आरोहो येन अज-विच्छेपे अप् बोभावाभावः आ-
नी-कर्माणि यत् ततः व० । वज्रशस्त्रप्रहारेऽपि निर्भयेन
यथास्थानमारोहिषः प्रापके अजे, उत्तमाच्च ।

अजप्रिया स्त्री० अजानां प्रिया । कुल इति ख्याते वदोदृष्टे ।

अजि पु० अज-इ । तेजसि । गतिमति लि० । तेन प्रदाजिः ।

अजिन न० अज-इनन् बोभावाभावः । चर्मणि ।

अजिनपत्रा (ली) (तिका) स्त्री० अजिनं चर्मैव सुखिष्टं
पत्रं पत्रो यस्याः व० । चर्मचिक्ता इति प्रसिद्धे पत्रिभेदे
(ली) इत्यल गौरादित्वात् ङीप् । ततः स्वार्थे के
ह्रस्वे टाप्-पत्रिका इत्यपि ।

अजिनफला स्त्री० अजिनं (चर्मविकारत्वात् भस्मा) इव
फलं यस्याः अजिनपूर्वकत्वेन जातिलक्षणं ङीषं बाधित्वा
टाप् । टेपारी इति प्रसिद्धे भस्माकारफले दृक्भेदे ।

अजिनयोनि स्त्री० अजिनस्य चर्मणः योनिः कारणं इत० ।
हरिणमात्रे । [चत्वरं ।

अजिर न० अज-किरन् बोभावाभावः । उटानइति ख्याते
अजिह्व लि० । हा-मन् द्वित्वालोपो ततः न० त० । सरले
अजिह्वग पु० अजिह्वं सरलं गच्छति गम-ड । वाणे ।
सरलगामिनि लि० ।

अजिह्व पु० जिवन् ङक् च जिह्वा रसना सा नास्ति यस्य व० ।
भेके । जिह्वामृत्ये लि० ।

अजीर्ण न० ज-भावे क्तं न० त० । जठरानलशान्त्वेन शुक्ताका-
देरपाके, रोगभेदे च । कर्त्तरि क्ते जीर्णकृत्विज् लि० ।

अजीव लि० जीव-भावे चञ् व० । जीववरहिते ऋते श्ये च ।

अजीवनि स्त्री० न जीव्यात् न-जीव-आक्रोशे अनि ।
अभिप्रायविषये जीवनाभावे ।

अजेय लि० जेतुमशक्ये न-जि-यत् । जयायोग्ये ।

अजैकपाद् (इ) पु० अजस्य कागस्य एकः पादइव पादो यस्य
उपसंखं वा पादस्यान्त्याकारलोपः । रुद्रविशेषे, तद्देवताके
पूर्वभाद्रपदनक्षत्रे च ।

अज्जूका स्त्री० अर्जयति या सा अर्जि-जक रकारस्य जत्वम् ।
नाभ्यां नटकस्य तद्विषयकथने वेष्टायाम् ।

अज्झटा स्त्री० अचति दोषं नाशयति अच-क्लिप् भटति
संहन्यते भट-अच् ततः कर्मा० । (मुंश्च आमला) इति
प्रसिद्धे दृष्टे ।

अज्ञ लि० न जानाति न-ज्ञा-क । ज्ञानभूत्ये, भूष्ये, अत्यन्ते च

अज्ञान न० ज्ञा-भावे ल्युट् न० त० । ज्ञानविरोधिनि
ज्ञाननाशे (अविद्या) इति वेदान्तप्रसिद्धे जगत्कारणे,
ज्ञानाभावे च । व० । ज्ञानभूत्ये लि० ।

अज्ञेति पु० अन्व-यति । वायो ।

अज्ञस्य पु० अन्व-अलच् । प्रान्तभागे वस्तुप्रान्ते च ।

अज्ञित लि० अन्व-क्त । पूजिते, आकुक्षिते च । अज्ञितसव्य-
पादमिति भट्टिः ।

अज्ञितभु स्त्री० अज्ञिता पूजिता वक्तीकृता वा भुव्यया ।
सुन्दरयोपिति वक्तीकृतभुवि च स्त्रियाम् । कर्म० (भू) तथा
भूतभूलतायाम् स्त्री० ।

अज्ञ (ज्ञ) मिश्रणे गतौ व्यतीकरणे च रुधादि० पर० सक०
वेद । अनन्ति । आज्ञीत् । अज्ञिता अदृक्ता । वि-व्यती-
करणे व्यनक्ति कालवितयेऽपि योग्यतामिति भावः ।

अज्ञान न० अज्यतेऽनेन करणे ल्युट् । कञ्चत्वे । भावे ल्युट् ।
मिश्रीकरणे, गमने, भालित्वे, व्यतीकरणे च । कर्त्तरि ल्युट् ।
उत्तरदिशेहस्तित्वां हनुमतो-मातरि च स्त्री० । शिचि
युच् । शक्तिलक्षणाभिन्ने शक्यलक्ष्यान्यार्थबोधके शब्दव्या-
पारे, स्त्री० । अत्यर्थवीकृतव्याघटिरज्जनेति काव्यप्रकाशः ।

अज्ञानकेशी स्त्री० अज्ञानमिव केशो यस्याः ५त० । केश-
संस्कारके हृष्टविलासिनीनामके गन्धद्रव्ये । वत्संबीगात्
केशस्य जन्मता स्यात् ।

अज्ञानाधिका स्त्री० अज्ञानादधिका जन्मत्वात् ५त० ।
(आजनाइ) इति ख्याते कौटभेदे ।

अज्ञानावती स्त्री० अज्ञानं विद्यातेऽस्याः अविवाक्यशब्दार्थत्वात्
अज्ञान+मतप् वत्तं दीर्घश्च । ईशानकोपस्य इन्धित्याम् ।

अज्ञानिका स्त्री० अज्ञाना स्थायैके टाप् काप् पूर्वकारस्य

इत्तम् । (आजनाइ) इति प्रसिद्धे अञ्जनाख्ये कोटभेदे ।
अञ्जनी स्त्री० अञ्जते चन्दनकुङ्कुमादिभिरसौ अञ्ज-कर्मणि
ल्युट् ङीप् । कुङ्कुमाद्यलुलिप्तायाम् स्त्रियाम् । करणे
ल्युटि कटकाद्यन्ते, कालाञ्जनद्यन्ते च ।
अञ्जलि पु० अञ्ज-अलि । संयुतकरपुटे, कुडवपरिमाणे च ।
अञ्जलिका स्त्री० अञ्जलिरिव कायति प्रकाशते अञ्जलि+क-
टाप् । बालभूपिकायाम् ।

अञ्जलिकारिका स्त्री० अञ्जलेः कारिका करणं क-भाव-
र्थनिर्देशे ण्युल् । अञ्जलिकरणे अञ्जलेरिवकारिका स्पर्शमा-
त्रेण पलपुटस्य संपुटीकरणात् क-ण्युल् इत् । लज्जालु
इति स्थातायाम् लज्जाशीलतायाम् सा हि स्पर्शमात्रात्
सङ्कोचेन पलपुटं संपुटं कुर्वती अञ्जलिमिव करोति ।
अञ्जलेः कारः करणं नित्ययोगेन अस्यस्याः । क-भावे
वञ् इत् । ततः नित्ययोगे मत्वर्थायः टन् ठस्येकः टाप् ।
प्रतिमायां तस्या हि यत् निस्सारणसमये अञ्जलिकरणं
तत् नित्ययोगेन तिष्ठति । अञ्जलि+क-कर्त्तरि ण्युल् ।
विनयेनाञ्जलिकारके लि० ।

अञ्जस लि० अञ्ज-असच् । सरले ।

अञ्जसा अव्य० अञ्ज-भावे अच् अञ्जं गतिं विलम्बं वा सति
सो-क्लिप् । विलम्बान्तमे श्रेष्ठे याघार्थ्ये च ।

अट गतौ स्वादि० सक० पर० सेट् । अठति आठीत् ।

अटनि (नी) द्वि० अटति मौर्वीन् अट-अनि वा ङीप् ।
धरुपे गुणारोपणस्थाने ।

अटरुण पु० अटति भ्रमति अट-अच् तं रोपति हिनन्ति
रुण-क अटङ्गिर्वा रण्यते न युज्यते रुण-क । (वासक)
इति स्थाते दृष्टे । [ङीप् दीर्घता । वने ।

अटवि (वी) स्त्री० अटनि चरमे वयसि यत् अट-अवि वा
अटाव्या स्त्री० अट-वङ्-भावे अ स्त्रीत्वात् टाप् । परि-
भ्रमणे दृष्टागमने च ।

अट्ट अतिक्रमे वधे च स्वादि० आत्म० सक० सेट् । अट्टते ।
आट्टिट् । [आट्टिटत् त ।

अट्ट अनादरे चुरादि० उभय० सक० सेट् । अट्टयति ते ।

अट्ट पु० अट्टयति अनाद्रियतेऽन्यात् अट्ट-उ० वञ् ।
प्रासादस्योपरिगृहे, प्राचीरोपरिस्थसैन्यगृहे, तल स्थिता
हि नरा अत्यान् हीनतया नाद्रियन्ते, अतिशये च ।
तस्मिन् सति च अत्योतकथेऽनादरः ।

अट्टट्ट अव्य० अट्टप्रकारः अट्टस्य शुभवाचितया प्रकारे द्वित्वम्
शक्यञ्चादि० पररूपम् । अत्युत्कटे हासे ।

अट्टहास पु० अट्टेनातिशयेन हासः हस-वञ् इत् । उच्चहासे ।
अट्टहासक पु० अट्टहास इव कायते कै-क । अट्टहासेन
दन्तानां वह्निर्निगमादतिशुभ्रत्वं तद्वत् शुभे कुन्ददृष्टे ।

अट्टालक पु० अट्ट इव प्रासादोपरिगृहमिव अलति पर्याप्तो
भवति अल-ण्युल् । प्रासादोपरिस्थे इष्टकादिगृहे ।

अट्टालिका स्त्री० अट्टाल+स्थार्थे क । इष्टकादिनिर्मिते राजगृहे
अट गतौ स्वादि० पर० सक० सेट् । अठति । आठीत् ।

अट गतौ इदित् आत्म० स्वादि० सक० सेट् । अठते ।

अड उद्यमे स्वादि० पर० अक० सेट् । अडति । आडीत् ।

अड व्याप्तौ स्वादि० पर० सक० सेट् वेदव्याख्ये प्रयोगः ।

अड्योति । आडीत् । [अड्युति । आड्युत् ।

अड् अभियोगे समाधाने च स्वादि० पर० सक० सेट् ।

अण शब्दे स्वादि० पर० अक० सेट् । अणति । आणीत् ।

अण जीवने दिवा० आत्मने० अक० सेट् । अणते आणित् ।

अण(न)क लि० अणति यथेच्छम् नदति अण-अच् ततः कुला-
याम् क । अधमे, निन्दते च । दन्त्यमध्यवायम् ।

अणव्य लि० अण-उन् अणस्यस्य सूक्ष्मशस्यस्य भवनं चेतसम्
अणु+यत् । सर्षपादिसंयुतान्तियोग्ये (सुनाभूमि) स्थाते चेत-
सि पु० स्त्री० अणति शब्दायते अण-इन् । आरा इति स्थाते

रथचक्राप्रस्थिते कौलके सूच्याद्यधमगे च । स्त्रीत्वे वा
ङीप् । अत्रादेर्दीर्घतापीत्यते । तेन आणिः आणी ।

अणिमन् पु० अणोर्भावः अणु+इमनिच् । सूक्ष्मे
सूक्ष्मपरिमाणे, ऐश्वर्यभेदे च यद्वशात् सूक्ष्मोभूय
सर्वत्र गन्तं शक्नोति । ऐश्वर्याणि च । अणिना लघिना
प्राप्तिः प्राकाश्यं महिमा तथा । ईशित्वं च वशित्वञ्च तथा
कामावसायिता इत्युक्तानि । एतेषां स्वरूपाणि ऐश्वर्य-
पदार्थनिरूपणे वक्ष्यन्ते ।

अणीयस् लि० अणु+ईयङ् । अतिसूक्ष्मे अणोरणीयान्
महतो महीयानिति श्रुतिः । स्त्रियाम् (सी) ।

अणु लि० अण-उन् । सुद्रे, सूक्ष्मपरिमाणवति, द्रव्ये, लेशे च ।
स्त्रियाम् अणी च । (चिना, काठनी, श्लासा) प्रकृति
सूक्ष्मस्थान्ते पु० ।

अणुक लि० अणु+निपुणार्थे क । निपुणे । स्वार्थे क । सूक्ष्मे
अल्पे क । सुद्रे ।

अणुभा स्त्री० अणी सूक्ष्मा भा दीप्तिर्यस्याः व० । विद्युति ।

अण्ड न० अमन्ति संप्रयोगं यानि अनेन अम-उ टवर्गादि-
त्वेऽपि डस्य नेत्वम् । पुंसोऽङ्गावयवे, पञ्चिङ्गत्वे, वीर्ये च ।

अण्डज पु० अण्डात् छिन्नात् जायते जन-ड । अण्डजाते

पक्षिणि, सपें, मत्स्ये, कांकासा इति ख्याते ककलासे च ।
अण्डजातमाने लि० । मृगनाभिकसूयान्त स्त्री० ।

अण्डाल पु० अण्ड+आलु । डिम्बविशिष्टे मत्स्ये ।

अण्डोर पु० अण्डः पुनवयवभेदः अस्त्रालीति अण्ड-इरन् ।
पुरुषे, समर्थे च ।

अत बन्धने इदित् भ्रादि० पर० सक० सेट् । अन्तति । आनीत् ।
अत बन्धने भ्रादि० पर० सक० सेट् । अतति । आनीत् ।

अत प्रापये, सातये, गतौ च भ्रादि० पर० सक० सेट् ।
अतति । आनीत् । के अतितः ।

अतट पु० तथ्यते आहन्यतेऽन्धसा इति तटं जलाघातस्थानं
तन्नासि यस्य व० । आङुरीति प्रसिद्धे आलम्बनस्थानम्बुन्ये,
पर्यन्ताद्युच्चस्थाने, भूमेरधोभागे च ।

अतल न० अस्य भूखण्डस्य तलं दृपोदरात् इदमोऽलम् ।
सप्तपातालमध्ये प्रथमखण्डे, भूमेरधोभागे । तलम्बुन्ये लि० ।
अतलस्यर्ष लि० न तलस्त्राधोभागस्य स्पर्शो यत्र व० ।
अतिगभीरे ।

अतस पु० अत-गतौ असच् । वाते । सातत्यार्थात् अत-असच् ।
आत्वानि । गौरादिवात् ङीप् । तिसि, मसिना इति
ख्याते अतसीदृष्टे । तत्सूत्रजाते चौमवस्त्रे न० ।

अति अव्य० अत-इ । पूजायाम्, उत्कर्षे, अतिक्रमणे,
अतिशये च ।

अतिकथ लि० अतिक्रान्तः कथाम् । कथनायोग्ये, अन्वर्ध्वे,
नटे च । [मके दृष्टे ।

अतिकन्दक पु० अतिरिक्तः कन्दः यस्य व० । हस्तिकन्दना-
अतिकेशर पु० अतिरिक्तानि केशराण्यस्य व० । कुजकटजे ।
अतिक्रम पु० अति-क्रम-घञ् ह्रस्वः । उल्लङ्घने । अतिक्रान्तः
क्रममिति प्रादि स० । क्रमोल्लङ्घने लि० ।

अतिगण्ड पु० परिभाषया विष्कुम्भाधधि पट्टे योगे ।

अतिगन्ध पु० अतिशयितो गन्धो यस्य व० । कम्पकटजे ।
अतिशयितगन्धवति लि० ।

अतिचरा स्त्री० अतिक्रम्य चरति दुर्गभूमिजातत्वात् इःप्राप-
त्वाच्च अति+चर-अच् । पद्मचारिणीदृष्टे उत्तरदेशभवे,
तत्सर्वाये पद्मामेतिगच्छदर्शनात् स्थलपद्मिन्वामिति केचित्

अतिचार पु० अतिशयेन चारः अतिक्रम्य वा चारः अति+
चर-वञ् । अतिशयितगमने, ज्योतिःशास्त्रप्रसिद्धे मङ्ग-
लादिपद्मपद्मकस्य सूर्यसंपर्कविशेषात्तत्तजोऽसहिष्णुतया
वक्रशीतादिगत्या स्वस्वभोग्यकालसङ्गता राश्यान्तरगमने,
अस्य विशेषस्त दृढदम्भिधाने दर्शयिष्यते ।

अतिचारिन् पु० अति+चर-णिनि । पूर्वोक्तिविवरित
यष्टे । अतिक्रम्य अतिशयेन वा गन्तृमाने लि० ।

अतिद्वज पु० अतिक्रान्तम्बुजम् प्रादि० स० । क्वातिया इति
प्रसिद्धे स्थलद्वजविशेषे, तालसाखना इति प्रसिद्धे जल
द्वजभेदे च । स्वार्थे क । अत्र अतिद्वजकोटपीति नाम ।
कुवाकारपत्रपुष्पवति सुल्फा इति प्रसिद्धे शाकभेदे स्त्री० ।
चीरस्थामिमते कुवा इत्येव नाम । कुवातिक्रमकारिणि
लि० । अतिक्रमेऽव्ययो० । कुवातिक्रमे अव्य० ।

अतिजगती (ति) स्त्री० अतिक्रान्ता जगती द्वादशाक्षरपादां
दृष्टिं प्रा० स० । त्रयोदशाक्षरपादके छन्दोभेदे । जगती
भुवनमतिक्रान्तवति लि० । तत्र पुंश्चिक्तीवे च (अतिजगति) ।

अतिजव लि० अतिशयितो जवो यस्य व० । अतिशेगवति ।
द्रुतगमिनि च ।

अतिजागर पु० अतिशयितो जागरो निद्राराहित्यं यस्य
व० । नीलवके पक्षिणि तस्य सर्वदा जागरुकत्वात् ।
निद्राराहित्यवति लि० । [पक्षिणाम् अतिदीर्घगमने ।

अतिडीन न० अतिक्रान्तं डीनं पक्षिगतिभेदं प्रा० स० ।

अतितराम् अव्य० अति+तर-तत्तः आस । अत्यन्तातिशये ।

अतितीक्ष्ण लि० अतिशयेन तीक्ष्णः कटुरसो यस्य व० ।
मरीचादौ । सजना इति प्रसिद्धे शोभाङ्गने पु० ।

अतितीव्रा स्त्री० अतिशयेन तीव्रा पाकादौ दुर्जरत्वात्
प्रा० स० । शम्भिमत्तां गांढ्रद्वौ इति ख्यातायां दूर्वायाम् ।
अतितीव्रगुणके लि० ।

अतिथि पु० अतति गच्छति न तिष्ठति अत इतिन् । अध्व-
योगेन आगन्तके गृह्णागते, विमये च तस्य इन्द्रियेषु
संसर्गमात्रकावे एव चेतसि स्थितिनोरन्तरकालमिति गति-
रनुमीयते ।

अतिथिसपर्या स्त्री० अतिथीनां सपर्या पूजनम् सपर-
धातुः कण्डादिः तेन यक् ततो अङ् । प्रत्यहं गृहस्थस्य
कर्त्तव्यपञ्चयाम्ये मनुष्यघटेतिथिपूजनादौ ।

अतिदिष्ट लि० अति-दिश-क्त । अतिदेशस्य कर्मणि । यथा
प्रकृतिवत् विकृतिः कर्त्तव्येति वाक्येन प्रकृतिभूतदर्शयागदे
रङ्गकार्याणि प्रयाजादीनि विकृतौ पश्चादिवागेऽतिदे-
शान्ते । अतिदेशोनाम इतरधर्मस्य इतरस्थान् प्रयोगाय
प्राप्तिः इति भीमासायां स्थितम् । करणव्युत्पत्त्या
तदुपदेशवाक्यमपि तथा ।

अतिदीप्य पु० अतिशयेन दीप्यते अति-दीप-कर्त्तरि अच् ।
रक्तचितके लालचिता इति ख्याते दृष्टे ।

अतिदेश उ० अति-दिश-घञ् । अतिदिशब्दार्थे व्याख्यात
रूपेऽर्थे । अतिदिश्यतेऽनेनेति करणे चञि तत्प्रतिपादक-
वाक्येऽपि ।

अतिधन्वन् उ० अतिरिक्तं धनुर्धन्वन् धनुषोऽनङ् । उत्कृष्ट-
धनुर्व्युक्ते योषे । मरुस्त्वलातिक्रमकारिणि लि० ।

अतिधृति स्त्री० अतिक्रान्ता धृतिस् अष्टादशाक्षरपादिकां धृतिं
प्रा० स० । ऊनविंशत्यक्षरपादके छन्दोभेदे । धृतिर्धैर्यं
मुनीन्द्रो वा तदतिक्रमकारिणि लि० ।

अतिनू (नौ) लि० अतिक्रान्तो नावन् प्रा० स० क्रीवे ह्रस्वः ।
नौकातिक्रमकारिणि । पुंसि स्त्रियां च अतिनौ ।

अतिपतन न० अति-पत-ल्युट् । अतिक्रमे, अत्यये च ।
पातातिक्रान्तिरि लि० ।

अतिपत्ति स्त्री० अति-पद-क्तिन् । अविष्यत्तौ, अतिक्रमे च ।
पत्तिं सेनामतिक्रान्ते लि० ।

अतिपत्त लि० अति+पद-त् । अतिक्रान्ते ।

अतिपथिन् उ० अतिशयितः सुन्दरः पन्थाः प्रा० स० अतः
पूजार्थत्वात् न समासान् । सत्पथे ।

अतिपातक न० अतिक्रान्तोऽत्यन्तदुष्टत्वेनान्यत् पातकं प्रा०
स० । पुंसां मातृशुषादुहितगमनजन्ये स्त्रीणाञ्च पुत्रपितृ-
श्वशुरगमनजन्ये पातकविशेषे । पातकमतिक्रान्तवति
पुण्यशीले लि० । [प्रातःकाले ।

अतिप्रगे अय्य० अति प्रगोयतेऽस्मिन् काले गै-के । अत्यन्त
अतिप्रश्न उ० अति+प्रश्न-नङ् । निरुत्तरप्रश्ने ।

अतिप्रसक्ति स्त्री० अति-प्र-सन्नुज-क्तिन् । अत्यन्तासक्तौ,
प्रसङ्गमतिक्रम्यान्त्यत् संबंधे अतिप्रसङ्गे च । लक्ष्मे लक्ष्मण-
संबन्धः प्रसङ्गः अलक्ष्ये तत्सम्बन्धोऽतिप्रसङ्गः । प्रस-
ङ्गमतिक्रान्तवति लि० ।

अतिप्रसङ्ग उ० अति-प्र-सन्नुज-घञ् । अतिप्रसक्तिवद्र्थे ।

अतिबल लि० अतिशयितं बलं यस्य व० । अतिशयितबल-
वति । अतिशयितं बलं यस्याः पूव० । अत्यन्तबलाधायि-
कायां पीतवर्णायां वेडियाला इति ख्यातायां लतायां,
विश्वामित्रेण लशान्सुनितः प्रिलिते रामाय दत्ते अस्त्र-
विद्याभेदे च स्त्री० । अतिशयितं बलम् प्रा० स० । अत्यन्ते
बले, शस्रस्यै, सैन्ये च न० ।

अतिभूमि स्त्री० अतिशयिता भूमिर्भूम्यां प्रा० स० । अति-
मर्यादायाम्, आधिक्ये च । अतिक्रमेऽव्ययी० । मर्या-
दातिक्रमेऽव्य० । भूमिं भुवं मर्यादां वाऽतिक्रान्तवति लि० ।

अतिमङ्गल्य उ० अतिमङ्गलाय हितम् अतिमङ्गल+यत् ।

विल्लट्ये । अतिमङ्गलाख्ये अतिमङ्गल्युक्ते च लि० ।

अतिमर्याद् अय्य० । अतिक्रमे अव्ययी० । मर्यादातिक्रमे ।
प्रा० स० । मर्यादाभतिक्रान्तवति लि० ।

अतिभात लि० अतिक्रान्तो मातामह्यं प्रा० स० । अति-
शयिते, मातातिक्रमकर्त्तरि च ।

अतिसुक्त लि० अतिशयेन सुक्तः विदेहकैवल्य गतः अति-
सुच-कर्त्तरि क्त । निर्व्याससक्तिमति । अतिक्रान्ता सुक्तः
शौभ्रात् प्रा० स० । साधवीलतायां पु० ।

अतिसुक्तक लि० अतिसुक्त-स्वार्थे क । निर्व्याससक्तिमति ।
अतिशयितसुक्ते च । अतिशयेन सुक्ते विलारोऽस्य सुच-
भावे क्त व० । कप् । अतिशयिते तिन्दुकट्ये पु० ।

अतिमोदा स्त्री० अतिशयितो मोदो यस्याः व० । नवमङ्गि-
कायाम् । अत्यन्तमोदवति लि० ।

अतिरथ उ० अतिक्रान्तो रथं रथिनम् प्रा० स० । योष
विशेषे “अमितान् योषयेद्यस्तु संग्रोतोऽतिरथस्तु स”
इत्युक्तलक्षणे । रथातिक्रमकारके लि० ।

अतिरसा स्त्री० अतिशयितो रसो यस्याः व० । रान्ता
इति ख्यातायां मूर्खलतायाम् । [वृद्धविशेषे ।

अतिरात उ० अतिक्रान्तोरात्रिम् प्रा० स० अच-समासान् ।
अतिरिक्त लि० अति-रिच-क्त । अतिशयिते, अष्टे, भिन्ने,
शून्ये च । भावे क्त । अतिशये आधिक्ये न० ।

अतिरुच्य लि० अतिशयितः रुचः प्रा० स० । अत्यन्तरुचे
खेहृन्त्ये । तथाभूते कङ्कुनोद्गादिधान्ये पु० । अति-
क्रान्तोरुचम् । अतिशयस्त्रिगुणे लि० । [आधिक्ये च ।

अतिरेक उ० अति-रिच-घञ् । अतिशये, भेदे, प्राधान्ये,
अतिरोग उ० अतिशयितो रोगः रुज घञ् । क्षयरोगे ।

अतिरोमश उ० अतिशयितः रोमशः अतिरोमन्+श ।
वनजाते छागे । अत्यन्तरोमाख्ये लि० ।

अतिवक्तु लि० अति-वच-लट् । वावदूके, वाचोयुक्तिदले च ।
अतिवर्णाश्रमिन् उ० अतिक्रान्तोवर्णानाश्रमिणश्च प्रा० स० ।

ब्राह्मणादिवर्णाभिन्ने ब्रह्मचर्याश्रमाश्रमिन्ने च पञ्चमाश्र-
मिणि “यो वेदान्तमहावाक्यश्रवणेनैव केशव । आत्मान-
मोक्षं वेद सोऽतिवर्णाश्रमो भवेदित्या” द्युक्तलक्षणे ।

अतिवर्त्तिन् लि० अति-वृत्-णिनि । अतिक्रमकारके ।

अतिवर्त्तुल उ० अतिशयितः वर्त्तुलः वृत्-लल । वाटुलाकलाह
इति ख्याते वर्त्तुलाकारके कलाये । अत्यन्तवर्त्तुले लि० ।

अतिवाद उ० अति-वाद-घञ् । अत्युत्तौ, कठोरवाक्ये,
अप्रियवाक्ये च ।

अतिवादिन् स्त्री० अजानतीत्य वदतीति अति वद-णिनि ।
अजानतीत्यस्य वदन्प्रतिष्ठा, अजानतव्यसङ्गनेन स्वसतव्यव-
स्थापके च । [क्रान्ते च ।

अतिवाहित्ति स्त्री० अति+वह-णिच्-त्त । वापिते, अति-
अतिविकट पु० अतिशयेन विकटः वि+कटच् । दुष्टहस्तिनि ।
अतिकराणे लि० ।

अतिविपा स्त्री० अतिक्रान्ता विपस् प्रा० स० । आश्च-
र्यति ख्यातायां लतायाम् । विपातिक्रमकारके लि० ।
अतिवृत्ति स्त्री० अत-वृत्-क्तिन् । अतिक्रमे । वृत्तिर्जीविका
तामतिक्रान्ते लि० ।

अतिवृष्टि स्त्री० अति-वृष्ट-क्तिन् । अत्यन्तवृष्टौ शस्त्रोपघात-
कोपद्रव रूपे इतिभेदे ।

अतिवेल्ल लि० अतिक्रान्तौ वेलां मर्यादाम् कूलं वा प्रा० स० ।
अतिशयिते, निर्मर्यादे, सखद्रूपातिक्रमकारके च ।
(अतिक्रमे अव्ययी० । वेलातिक्रमे अव्य०)

अतिव्याप्ति स्त्री० अतिशयेन लक्ष्यमलक्ष्यज्ञानविशेष व्याप्ति-
व्यापनम् अति-वि-आप्-क्तिन् । अतिशयव्यापने 'लक्ष्य-
स्येनालक्ष्यस्यापि व्यापने' । तथाच यत् यस्स स्थितिरु-
चिता ततोऽन्यत्वापि तस्स समन्वे अतिव्याप्तिः । यथा
वृषिव्याः गन्धो लक्षणं तत्रैव तस्स स्थितिरुचिता तस्स
वायुदौ सत्त्वप्रसङ्गे अतिव्याप्तिः । यथा वा धूमो वह्ने व्याप-
कता न तु जले, तस्याः जले प्रसक्तौ अतिव्याप्तिः ।

अतिशक्ति स्त्री० अतिशयिता शक्तिः कर्मसाधनसामर्थ्यम्
देहजं बलम् वा प्रा० स० । अतिशयिते सामर्थ्ये, अधि-
कबोध्यं च । अतिक्रान्तः शक्तिम् प्रा० स० । सामर्थ्याति-
क्रमकारके लि० । अतिशयिता शक्तिर्यस्य व० अतिशय-
बलवति लि० । अतिक्रमेऽव्ययी० । शक्त्यातिक्रमे अव्य० ।

अतिशङ्करी स्त्री० अतिक्रान्ता शङ्करीम् चतुर्दशचरपादिकां
वृत्तिम् प्रा० स० । पञ्चदशचरपादके छन्दोभेदे ।

अतिशय पु० अति-शीङ्-अच् । अधिक्ये, अतिरेके, च । अति
क्रान्तः शयं हृस्व प्रा० स० । हस्तातिक्रमकारके लि० ।

अतिशयित लि० अति-शीङ्-क्त । अधिक्ये, अतिक्रान्ते च ।

अतिशयोक्ति स्त्री० अतिशयेन उक्ति निर्द्देशः वच-क्तिन् ।
अर्थालङ्कारविशेषे अलङ्कारशास्त्रप्रसिद्धे । सां०परि०

अतिशायन न० अति-शीङ् ल्युट् अतिशयने महविति सूत्र-
निर्द्देशात् दीर्घः । आधिक्ये, प्रकर्षे च ।

अतिशीत न० अतिशयितं शीतम् प्रा० स० । अत्यन्तशीतल-
सर्षे । तद्विशिष्टे लि० ।

अतिशोभन लि० अति+शुभ-ल्यु । अत्यन्तशोभान्ति, अजे च ।

अतिसन्ध्या स्त्री० अत्यासन्ना सन्ध्या प्रा० स० । पूर्वदिवासीव
रात्रिषेष्टदण्डादिसूर्योदयपर्यन्तः, सूर्यास्तात् पूर्वोत्तर-
दण्डात्मकश्च कालः सन्ध्या तस्याः आसन्ने काले ।

अतिसर्ग पु० अति+सृज-वञ् । दाने, कामचारानुज्ञायां
यथेच्छं क्रियतामित्याद्यामिलापरूपायाञ्च । सर्गे वृष्टिमनि-
क्रान्तरि लि० ।

अतिसृजन न० अति+सृज-ल्युट् । दाने, वधे, विप्रलम्भे च ।

अतिसायम् अव्य० अत्यासन्नं सायम् प्रा० स० । सूर्यास्त-
कालः सायम् तस्यासन्ने काले ।

अति(ती)सार पु० अतिशयेन सारयति रेचयति अति+ह-
णिच्-अच् । वङ्गद्रुवीभूतसलनिःसारके उदराग्रे
रोगे । अतर्दीर्घतापि वा ।

अति(ती)सारकिन् लि० अतिसारो रोगोऽस्यास्ति अतिसार+
इनि कुक् च । अतिसाररोगवति । अतर्दीर्घतापि वा ।

अतिवृष्ट लि० अति+वृष्ट-क्त । दत्ते, प्रेरिते ।

अतिसौरभ पु० सुरभेर्भावः अग्नि सौरभम्, अतिशयितं
तदस्य व० । अत्यन्तामोदवति आग्ने । सौरभान्विते
वस्तुमाले लि० ।

अतीत लि० अति+इन्-क्त । अतिक्रम्य गते, नाशप्रतियो-
गिनि भूते काले तत्कालवृत्तिपदार्थमाले च ।

अतीन्द्रिय लि० अतिक्रान्तमिन्द्रियं तदविषयत्वात् प्रा० स० ।
इन्द्रियारोग्ये अप्रत्यक्षे, नेत्रश्रोत्रनासिकारसनत्वक्क्षेतां-
सीन्द्रियाणि तैर्ज्ञातुमशक्ये विषये । [त्यन्तेऽत्यन्ताशये च ।

अतीव अव्य० अत्येव-इवः अवधारणे प्रा० स० । अवष्टता-
अतुल लि० तुल-णिच् अ तुला सा नास्ति यस्य व० ।
उपसाध्यन्ते, अत्यन्तशोभाढौ च । तिलवृक्षे पु० ।

अतुल्य लि० तुलां सादृश्यमर्हति तुला+वत् न० त० । अनुपमे-
सौन्दर्यातिशयशालिनि च ।

अटप्ति स्त्री० तदप-क्तिन् अत्यन्ताभावाधेन० न० त० । तप्ति
राहित्ये । व० । तप्तिरहिते, अस्त्रनोपिचि, गोबुधे, च लि० ।

अतृट् वधे भा० आत्म० सक० सेट् । अट्टते आट्टिष्ट । णिचि
अट्टयति ते आतिट्टत् त ।

अत्ता स्त्री० अतति संवधाति अत-तक इङ्भावः । नातरि
अत्ताञ्च । स्वाधे के कापि अत इत्से । अतिका च ।

अत्यन्त न० अतिक्रान्तोत्तमं सीसाम् प्रा० स० । अतिशये ।
तद्युक्ते सर्वपरिच्छेदान्ति क्रान्ते लि० । अतिक्रमेऽव्ययी० ।
परिच्छेदातिक्रमे नाश्रातिक्रमे च अव्य० ।

अत्यन्तकोपनं लि० अत्यन्तं कुक्षति अत्यन्त+कुप-ल्यु
२त०स० । अत्यन्तकोपशालिनि ।

अत्यन्तगामिन् लि० अत्यन्तम् अन्तात्ययं गच्छति अति+अन्
अत्यये अव्ययीभावः ततः-गम-णि-न । अत्यन्तिके, अति
शयगमनशीले च । स्त्रियासत्यन्तगामिनी ।

अत्यन्तसंयोगः पु० अत्यन्तेन साकल्येन संयोगः संबन्धः
व्याप्तिरिति यावत् अन्तसवसानमतिक्रान्तः संयोगो वा
अत्यन्त+सम्+युज्-वञ् । सन्ततसंबन्धे ।

अत्यन्ताभावः पु० अत्यन्तः नित्यः अभावः कर्म० । नास्तीति
वाक्याभिलष्यमाने नाशप्रागभावभिन्ने संसर्गाभावे । यथा
भूतले घटोनासि इति वाक्येन न्यायसते भूतले घटा-
भावः प्रतीयते । स च न नाशः नापि प्रागभावः । नाश
प्रागभावयोस्तु न अत्यन्तता प्रतियोगिकाले तयोरुत्पत्तात् ।

अत्यन्तिक लि० अत्यन्तं गच्छति अत्यन्त+ठ ठस्येक । अति-
शयितभ्रमणकारिणि ।

अत्यन्तीन लि० अन्तस्यात्ययः अत्यन्तम् अत्यये व्ययी०
अत्यन्तं गामी अत्यन्त+ख । अतिशयितगतिशीले ।

अत्यन्तः पु० अतिशयितोत्प्लोरसः फलपलादौ यस्य व० ।
तल्ल इति प्रसिद्धे तिलिङ्गीदृक्ते । अत्यन्ताम्बरसवति वस्तु-
माने लि० । वनबीजपुरे टावालेषु इति प्रसिद्धे दृक्ते स्त्री० ।

अत्यन्तपर्णी स्त्री० अत्यन्तं पर्थं यस्याः जातित्वात् डीप् ।
अत्यन्तपल्युक्तो वनबीजपुरे टावालेषु इति ख्याते दृक्ते ।

अत्ययः पु० अति+इन्-अच् । अतिक्रमे, अभावे, विनाशे, दोषे,
कष्टे, अतिक्रम्य गमने, कार्यस्यावश्यावस्थाभावे च ।

अत्यर्थः न० अतिक्रान्तमर्थमतुष्टपल रूपं गति०स० । अति-
शये । तद्विशिष्टे लि० । अत्यये अव्य० । अर्थाभावे अव्य० ।

अत्यल्पः लि० अतिशयितोत्प्लः प्रा०स० । अत्यन्ताल्पे अणुतरे ।

अत्यष्टि स्त्री० अतिक्रान्ता अष्टिं गौडशास्त्रपादिकां दृष्टिं
गति०स० । सप्तदशाक्षरपादके कन्दोभेदे ।

अत्याकारः पु० अतिशयेन आकारः तिरस्कारः अति-आ-क-
वञ् । तिरस्कारे । अतिशयित आकारो मूर्तिः प्रा०स० ।
महादेहे । अतिशयित आकारो यस्य व० । तद्विशिष्टे लि० ।

अत्यागिन् लि० त्यज-विणुन् सन्दर्धे नञ् त० । कर्मफल-
ननुसन्धानेन कर्माभुषादिनि, त्यागिभिन्ने च ।

अत्याचारः पु० अत्युक्त आचारः आ+चर-वञ् प्रा०स० । अनु-
चितचरणे । अतिक्रमे अव्ययी० । अचारातिक्रमे अव्य० ।

अत्याधानः न० अति-आ-धा ल्युट् । अतिक्रमणे, सम्बन्धमाने,
उपरिस्थापने च । अव्ययी० । अग्न्याधानातिक्रमे अव्य० ।

अत्यालः पु० अतिशयेन समन्तात् अस्ति पश्चादिति अति+
आ+अल-अच् । लालचिता इति ख्याते रक्तचित्रक
दृक्ते, तस्य अत्यल्पकालेन समन्तात् व्यापनात् ।

अत्याश्रमः लि० अतिक्रान्तआश्रमान् तद्विहितधर्मान् गति०स० ।
सर्वआश्रमत्यागिनि पञ्चमाश्रमिणि संन्यासिनि । तत्तात्या-
श्रमिन् इत्यपि । अतिशयित आश्रमः प्रा०स० । उक्त-
माश्रमे संन्यासे पु० ।

अत्याहितः न० अत्यन्तमाधीयते तद्विवारणार्थं मनोदीयतेऽस्मिन्
आ+धा-क्त । अत्यन्तभीतो, प्राशङ्कानिश्चङ्काकरे अनर्थे च ।
अत्युक्ति स्त्री० अतिशयेन अनौचित्येन वा उक्तिः अति+वच-
क्तिन् । अतिशयोक्तौ, असाध्योक्तौ, निर्गुणे जने आरौ-
पितगुणेन स्तवने ।

अत्युक्त्या स्त्री० उक्त्या एकाक्षरपादिका दृष्टिः अतिक्रान्ता
ताम् गति०स० । द्वाक्षरपादके कन्दोभेदे । उक्त्यनामक-
सामभेदातिक्रान्तरि लि० ।

अत्यूहः पु० अतिशयेन जहते शब्दायते अति+जह्-अच् ।
कालकण्ठे डेवो इति प्रसिद्धे दात्वूहे पक्षिणि । अति
शयेन जहत्सर्कः प्रा०स० । अतिशयवितर्के । नील इति
ख्यातौषधौ नीलिकायां स्त्री० । अतिक्रमेऽव्ययी० । वित-
र्कातिक्रमे अव्य० ।

अत अव्य० अस्मिन् एतस्मिन् वा इदम्+एतद्+वा सप्तम्या-
स्मन् प्रकृतेरनुभावश्च । अस्मिन् एतस्मिन् वेत्यर्थे ।

अतभवत् लि० इदम्+एतद्+वा प्रथमायास्तल् । पूजार्थे,
श्लाघ्ये, च । स्त्रियासत्त्वभवती ।

अति (त्ति) पु० अद-लित् सप्तमिमध्ये सुनिविशे । अत पक्षे
वा तलोपे अतिरित्यपि । निभिन्ने लि० वङ्गवचनान्तः ।

अतिजातः पु० अतिर्नेत्वात् जातः जन-क्त ५त० । चन्द्रे, अप-
त्यार्थं तपस्यां कुर्वतोऽतिर्नेत्वात् जातो हि चन्द्रः ।

अत्ति (ति) न् पु० अद-लित् । सप्तमिमध्ये सुनिभेदे । पक्षे
तलोपः ।

अथ अव्य० चु०-अर्थ-ड प्रपो० रजोपः । संशये, आरम्भे, आन-
न्तर्ये, प्रश्ने, विकल्पे, प्रकरणे, ससञ्चये, पत्न्यान्तरे च ।
मङ्गलं तु नास्ति । किन्तु अधोन्तरप्रयुक्तोऽप्ययं शुद्धा
मङ्गलसाधनं भवति ।

अथकिम् अव्य० अथ+क् वते कवते वा डिप् । लोकारे ।

अथर्वन् पु० अथ+वर्-वतिप् । अथर्वनामकसुनिविशे तन्मुनि
दृष्टतया हरीये वेदे च ।

अथर्वविद् पु० अथर्ववेदं तदुक्तं कर्म वा वेत्ति विद-क्तिप् ।

अथर्ववेदस्य श्रद्धोदेवीरभीष्टवरत्नादिकस्य, तद्विहितानिवा-
रादिकर्मण्येष्वेति पञ्चिषादौ ।

अथवा अव्यं अथ+वा-क्विप् । पञ्चानरे ।

अथो अव्यं अव-ङो ण्योः रलोपः । अथशब्दाद्यैः आरम्भादौ ।

अद् बन्धने स्वा० पर० इदित् सक० सेट् । अन्दति । आन्दीष्ट् ।

अद् भक्षणे अने च अदा० पर० सक० अनिट् । अति अथ
सत् जघास अत्ता अत्सति सति जिवत्सति ।

अद् अव्यं अद्-क्विप् । आचर्ये ।

अदत्ता स्त्री० न० दा-क्त । अपरिणीतायास् स्त्रियास् । अदत्त-
माने लि० । अप्राप्तये न० त० । अदत्तन्त भयकोष
शोकवेगज्ज्ञान्तिरित्याद्यभिहितलक्षणे दानाभासेनापिते
दत्त्वापि प्रत्याहर्तुं योग्ये लि० । [चौरे ।

अदत्तादायिन् लि० अदत्तमादत्ते आ+दा-णिनि इत० ।

अदम्ब लि० दम्भ रक्त्वं दम्भस्य न० त० । अनल्ये अदम्ब-
दर्भाभिशयस्य स स्त्रीलोभित भारविः ।

अदर्शन लि० दृग्-भावे व्युट् न० व० । दर्शनायोग्ये, अतीन्द्रिये,
नामे, व्याकरणाशङ्कपरिभाषिते लोपे च । अव्ययी० ।
दर्शनाभावे अव्य० ।

अदल पु० दल्यते भिद्यते इति दलं पलं दल-कर्माणि वज्
न० व० । दल्यन्त्ये हिजल इति ख्याते ढ्ये । पल्यन्त्ये
ढ्यलमाने लि० । धृतकुमार्या स्त्री० ।

अदस् लि० न दस्यते उत्प्लिष्यतेऽकृत्रियैव इदमया निर्धार-
याद्यप्युपेवर्त्तिस्त्वेवाकृत्रियैर्दृशः सम्भवति नाप्युपेवर्त्तिनि ।
न+दस्-क्विप् । अप्युपेवर्त्तिनि परोक्षे ज्ञाते वक्तुमि ।

अदृक्ष्य पु० दृग्भुमन्त्रयो दृग्-भ्यत् न० त० । निराकारतया
दाहायोग्ये परमात्मनि । दाहानर्हे महारोगिग्रभृते लि० ।

अदिति (ती) स्त्री० न+दा-ङिति वा ङीष् । दातुं ज्ञेयमयो-
ग्यायाम् भुवि, दितिरसुरमाता तद्विरोधिन्यामदितौ सुर-
मातरि दक्षप्रजापतेः कन्यायाम् कश्यपपत्न्याम्, अदिति
देवताके पुनर्वसुनक्षत्रे च । दी-क्तिन् दितिः खण्डलसू-
हिते लि० ।

अदितिज पु० अदितेर्जायते जन-ङ ५ त० । देवे ।

अदीन लि० दी-क्त न० त० । कातर्यरहिते उदारे ।

अदृष्ट न० दृग्भ-क्त न० त० । पुण्यापुण्यरूपे भागे, इन्द्रियायो-
ग्यत्वात् ब्रह्मादृष्टस्य । अदृष्टहेतुके भयादौ च ।

इष्टिभ्ने लि० । [पूर्वसङ्के ।

अदृष्टपर्व लि० न पूर्वं इष्टः सक्तु भवेति स० परनि० ।

अदृष्टि स्त्री० विरुद्ध इष्टिः विरोधार्थे न० त० । क्रूरदृष्टौ,

सरोपवक्रदृष्टौ, दर्शनाभावे च । न० । इष्टिभ्यो लि० ।

अज्ञा अव्य० अज्ञते अतः संनतं गमनं ज्ञानं वा दधाति क्विप् ।

याथार्थ्ये, साक्षात्कारे, स्मृते, अवधारणे, अतिशये च ।

अज्ञुत न० अततोत्पत्त अव्ययमाकस्मिकाद्यै तया भाति भा-हु
तच् । आकस्मिके उत्क्रापातादौ । आलङ्कारिकप्रसिद्धे नञ्-
रसानुसृतनिष्ठावरयाधिभाषके रसे च । तद्वत् लि० ।

अज्ञुतस्वन पु० अज्ञुतः स्वनो यस्य स्वन-अच् व० । मङ्गा-
देवे । कर्म० । आचर्य्यशब्दे । न० । तथाशब्दवति लि० ।

अद्या अव्य० अस्मिन्नस्मिन् इदंशब्दस्य निपातः सप्तम्यर्थे ।
अस्मिन् दिवसे । आधाराधीत्येति अस्य समासान्तरपठकता
तेनाद्यदिवसादारभ्य इति, अद्यप्रभृत्यवनताङ्गीति कुमारः ।

अद्यतन लि० अद्य भवः अद्य+ञ्च तुडागमच । अद्यभवे वक्तु
माने । स्त्रियाद्यतनी ।

अद्यत्वे अव्य० इदंशब्दस्य इदानीमित्यर्थे निपा० । अधुनार्थे ।

अद्यस्वीना स्त्री० अद्य ऋः परदिने वा प्रसोष्यते । अद्य-
वस्+स्व टिलोपः । आसन्नप्रसन्नायां गर्भिण्याम् ।

अद्रि पु० अद्-क्तिन् । पर्वते, ढ्ये, सूय्ये, गरिमायभेदे च ।

अद्रिकर्षी स्त्री० अद्रिः अद्रिनामिका गिरिर्वालूमूपिका
तस्याः कर्षाः कर्षतुल्यं पलं यस्याः गौरादित्वात् ङीष् ।
वालूमूपिकातुल्यपलायाम् अपराजितालतायाम् ।

अद्रिकोला स्त्री० अद्रवः कुलाचलाः कोलाः शङ्ख इव
यस्याः व० । भूमौ ।

अद्रिज न० अद्रौ जायते जन-ङ ७ त० । शिलाजत इति
स्वनामप्रसिद्धे नञ्द्रव्ये । मेरि इति प्रसिद्धे द्रव्ये इति
केचित् । पार्वत्यां स्त्री० । पर्वतभवमाने लि० ।

अद्रितनया स्त्री० अद्रेर्हिमाचलस्य तनया । पार्वत्याम् ।

अद्रिभिद् पु० अद्रिं भिनत्ति भिद्-क्विप् इत० । इन्द्रे ।

अद्रिभू स्त्री० अद्रावपि भवति भू-क्विप् ७ त० । अपराजिता-
लतायाम् तस्याः पर्वतेऽप्यतिकठीरभूमिके जायमानत्वात् ।

अद्रिराज पु० अद्रीणां राजा टच् । हिमाचले ।

अद्रिसार पु० अद्रेः सार इव । लोहे ।

अद्रोश पु० अद्रीणां अद्रेर्वा ईशः इत० । हिमाचले, शिखरे च ।

अद्रय न० द्वावयवं द्वयं नञ् व० । सजातीयविजातीयसंगत
भेदशून्ये परब्रह्मणि । सजातीयद्वितीयरहिते, द्वयशून्ये च
वक्तुमाने लि० । नास्ति द्वयं यस्य सते व० । बुद्धिभेदे पु० ।

अद्रयवादिन् पु० अद्रयं वदति सर्वसंघ वक्तु चित्सवरूपं
नान्यदतो द्वितीयमस्तीति वदतीति वद-णिनि । अद्वैत-
वादिनि वैदान्तिके वाङ्मार्शाभावेन ज्ञानात्मकं सर्वं वक्तु

स्वीकर्तरि बोद्धे च । स्त्रियां-वादिनी ।

अद्वितीय लि० न द्वितीयः सदृशो यस्य व० । सजातीय द्वितीयरहिते । केवले एकस्मिन् परमात्मनि न० ।

अद्वैत लि० द्विधा इतं भेदं गतम् द्वीतम् तस्य भावः द्वैतं तन्नास्ति यस्य व० । सजातीयादिभेदशून्ये केवले परमात्मनि ।

अद्वैतवादिन् लि० अद्वैतं सर्वमेव चिदात्मकं वदतीति वद-
यिनि । सर्वमेव चिदात्मनि रङ्गेइव रजतादिवत्
आरोपितं सत् प्रतिभाति तद्वयार्थज्ञाने च यथा रजत-
वृद्धिर्निवर्तते एवं चिदात्मनि याधार्यनावगते सर्वं वार्ह्यं
वस्तु निवर्तते इति वादिनि वैदान्तिके बुद्धविशेषे च ।

अधःक्षिप्त लि० अधो नीचे क्षिप्तम् क्षिप्-क्त शक० त० ।

अधोमुखेन स्थापिते न्यञ्जिते न्युञ्जीकृतेऽधस्ताद्विहिते च ।

अधःपुष्पी स्त्री० अधोमुखानि पुष्पाण्यस्याः जातित्वात्
ङीप् । सुल्फा इति ख्याते अवाकपुष्पीदृष्टे ।

अधन लि० नास्ति धनं स्थापनतया यथेष्टसमयोक्तुं यस्य व० ।
भाष्यार्थपुलदासादिषु तेषां धनसामित्वेऽपि कार्ये यथेष्ट-
विनियोगस्य पत्न्यादिसामेक्षत्वात् अधनत्वम् भाष्यार्थपुलच
दासश्च त्वयएवाधनाः स्मृताः । यत्ने समधिगच्छन्ति यस्यै
ते तस्य तद्धनमिति स्मृत्युक्तं । निर्धने, अल्पधने च ।

अधम लि० अवर-अन अवरस्याधादेशः । कुञ्जिते, हीने च ।

अधमर्ण लि० अवश्यदेयम् ऋणं तत् अधमं शोध्यं यस्य
व० । अवश्यदेयशोधके स्वातक इति प्रसिद्धे ऋण-
अहीतरि ।

अधमाङ्ग न० अधमम् अङ्गम् कर्म० । चरणे ।

अधर पु० न ध्रियते हृष्ट-अच् न० त० । ओट इति ख्याते
ऊर्ध्वे, नीचे वा ओष्ठे । धरणं धरा तत्संभ्रमरहिवे चोने,
तले, नीचे च लि० ।

अधरात् अव्य० अधर+प्रथमायाः पञ्चम्याः सप्तम्या यां पति ।
अधोभागे । विवचावशात् अधरात्-रमणीयम् आगतो
वसति वेत्तव्यार्थसम्मानेन प्रथमान्तादृशा बोध्याः ।

अधरेण अव्य० अधरस्मिन् देगे, कावे, दिशि वा अधर+
एनप् । आसक्ते नीचे देशादौ अवरस्यां दिशि च ।

अधरेद्युस् अव्य० अधरस्मिन्नस्मिन् अधर+एद्युस् । अधरदिवसे
अधर्म्य पु० ध्रियतेऽनेन धृ-मणिन् विरोधे न० त० । धर्मवि-
रोधिनि भेदनिर्दिष्टकर्मजन्ये पाप्मे, तद्भूतप्राणिहिं-
सादौ च । पुण्यरूपधर्मशून्ये लि० । गुणाद्यापरमार्थयः
धर्मकद्रुहिते अज्ञाणि न० ।

अधम्वरः पु० अधःकर्मणि कोबादौ चरतीति चर-ट ।

चौरे । अधःस्थानगामिनि ठ लि० । स्त्रियाञ् ङीप् ।

अधःशय्या स्त्री० शीङ्-क्यप् शय्या ङत० । भूमिशयने ।

अधस्त अव्य० अधर+अधि अवरशब्दस्थाने अधादेशश्च ।
पाताले, अधःस्थानसाले च । तत्रापि अर्थवशात् प्रथमा
पञ्चमीसप्तम्यर्थौ ङनोवाः ।

अधस्तात् अव्य० अधर+अस्ताति । अधःशब्दवत् नीचार्थे ।

अधि अव्य० न+धा-कि । अधिकारे, ऐश्वर्ये, स्वत्वे, अधि-
कृत्यैश्वर्ये, उपरि, आधिक्ये, अतिशये च । आधीयते दुःख
मनेनेति आ+धा-कि वा ह्रस्वः । जनः पोद्वावास् पु० ।

अधिक लि० अधि+क । अतिरिक्ते, अनेकस्मिन्, अर्थालङ्कार
भेदे (सा०१०परि० द्रष्टव्यम्)

अधिकरण न० अधि+क-ल्युट् । आधारे, व्याकरणशास्त्रे
परिभाषिते अधिकरणसंज्ञके कर्तृकर्मद्वारा क्रियाशब्दे
कारके, यथा गेहे श्याल्लामन्नं पचतीत्यादौ गृहस्य
कर्तृद्वारा, श्याल्लाच्च कर्मद्वारा, परम्परया प्राक्क्रिया-
अयत्वम्, पूर्वोत्तरसीमांशाशास्त्रप्रसिद्धे एकार्थप्रतिपादके
न्यायसमुदाये अधिक्रियते निर्यायार्थं विचारोऽस्मिन्
विषयसंशयपूर्वपक्षसिद्धान्तनिर्णयात्मकपञ्चाङ्गबोधकवाक्यस
मुदाये च । तत्र विचारार्हं वाक्यं विषयः तस्यार्थविषये
सन्देहः इदमित्यं न वेति विकल्पः । तत्र सन्दिग्धमानयो
पक्षयोः असत्यत्वे युक्तिप्रदर्शनवाक्यं पूर्वपक्षवाक्यं सिद्धान्तः
पूर्वपक्षोक्तां युक्तिं खण्डयित्वा सत्पक्षे युक्तिप्रदर्शन-
वाक्यम् । ततश्चेत्याद्यभिलाषेन सिद्धान्तसिद्धार्थोपसंहारकं
वाक्यं निर्यायिकवाक्यमिति विस्तरस्तु दृष्टद्विधाने ।

अधिकरणविचाल पु० अधिकरणस्य विचालः अन्यथाकरणं
वि-चल घञ् इत० । द्रव्यस्य अवस्थान्तरकरणेन संख्या-
न्तरकरणे, विचालो नाम यदेकमनेन क्रियते अनेकं वैकं
क्रियते इति भाष्यम् । एकस्य राशेः पञ्चाधिविभागे, पञ्चा
त्मकस्य वा एकधा विभागेऽधिकरणस्य संख्याया विचालः ।
अधिकार्षिक पु० (न०) अधिकृत्य हृष्ट कर्मणोऽनम् अधि-
कर्म-ठ । हृष्टाध्यजे, हृष्टस्ववर्णिगभ्यः शुल्कादानकर्मणि
नियुक्तं च ।

अधिकाङ्ग पु० अधिकोऽङ्गात् । वर्षधरैर्यथैष्टदयमर्थे
वर्षदाख्यार्थं बहुपट्टिकादौ । व० । अधिकाङ्गवति लि० ।

अधिकार पु० अधि+क-घञ् । आरम्भे, वगेष्टं क्रयविक्रयादि
कर्तृत्वसम्पादके स्वामित्वे, विनियोज्यपुरुषेण संबन्धे, यथा
विहितकर्मणि ग्राह्याद्यादेरधिकारः । राज्ञां कुलविहा-
द्विधारणादौ, यथाऽयं कुलधारणेऽधिकारी, प्रकरणे,

व्याकरणशास्त्रे पूर्वसूत्रोपात्तपदादेशरत्नसूत्रेषु अनु-
दत्तो च ।

अधिकारविधि पु० अधिकारे फलत्वाख्ये विधिविधानम्
वि+धा-क्ति ७त० । कर्मजन्यफलभोक्तृज्ञापके विधौ यथा
यजेत इत्यनेन यागजन्यफलभोक्ता स्वर्गकामोति ज्ञाप्यते ।
अधिकार्यवचन न० अधिकार्यस्य स्तुतिनिन्दाभ्यामारो-
पितस्य वस्तुधर्मादतिरिक्तस्य वचनम् वच-ल्युट् इत० ।
स्तुत्यर्थवादे, निन्दार्थवादे च ।

अधिकृत पु० अधि+क-क्त । आद्यव्यायाद्यनेजके, अध्यक्षे
कर्मजन्यफलसंबन्धिनि च । स्तमित्यति लि० । [च ।

अधिक्षिप्त लि० अधि+क्षिप-क्त । स्थापिते, निन्दिते, कृताधिक्ये
अधिक्षेप पु० अधि+क्षिप-घञ् । तिरस्कारे ।

अधिगत पु० अधि+गम-क्त । ज्ञाते, प्राप्तौ, स्वीकृते च ।

अधिगम पु० अधि+गम-वज् । ज्ञाने, प्राप्तौ, स्वीकारे च ।

अधित्यक्ता स्त्री० अधि+त्यक्त्वा । पर्वतस्योपरिभूमौ ।

अधिदेवता स्त्री० देवपथ देवता अधिका देवता देवताया-
अपीश्वरत्वात् । देवानामपि सूर्यादिपहादीनामीश्वरे
रूपादौ । ते च स्मृत्युक्ता बोध्या यदधिगतात् सूर्यादयः
तत्त्वकार्यं कुर्वन्ति ।

अधिदैवत न० देवतैव स्थायं अण् । अधिदेवतायत् समासाद्यौ ।
हिरण्यगर्भे, अन्नधामिनि पुरूपे च पु० । स च देवताभि
चक्षुरधिगताणि सूर्यादीनि तत्तत्कर्माणि नियुज्य चतु-
रादीनीन्द्रियाण्यनुगृह्णातीति तस्य सर्वदेवतेश्वरत्वम् ।

अधिनाय पु० अधिनीयते वायुना गन्धाधारसूक्ष्मांशमयनद्वारा
तत्तत्स्थानं ह्रियतेऽसौ अधि+नी-घञ् । गन्धे ।

अधिप्र लि० अधि+पा-क । राजनि, प्रभौ च ।

अधिपति पु० अधि+पा-डति । प्रभौ । [प्रभौ ।

अधिभ पु० अधिभवति स्वामीभवति स्वाम्यर्थेऽत्राधिः भू-क्तिप् ।

अधिमांसक पु० अधिको मांसो यत्न व० कप् । दन्तारोग-
विशेषे “हन्त्ये पश्चिमे दन्ते महाशोभोमहाशब्दः । काष्ठा-
स्त्रायो कफकतो विज्ञेयः सोऽधिमांसक इति वैद्यकम् ।

अधिमास पु० अधिको रविमासादतिरिक्तः शुक्लप्रतिपदा-
दिदर्शनाद्वान्मोमासः प्रा०स० । मलमासे असंक्रान्त-
मासोऽधिमासो निरुक्त इति स्मृत्युतेः रविसंक्रान्तिवर्जितो
मासोऽधिमासः । तथाहि मीनादिस्थोरविर्विषामारब्धः
प्रथमे क्षणे । ते चैवाद्या इत्युक्तदिशा मेघस्ये रवौ यस्य
चान्द्रमासस्यारब्धः स वैशाख इत्येवं वैशाखादिलक्षणे
स्थिते यस्मिन् चान्द्रमासे रवेः राश्वनरसंक्रमो न, तस्य

तदुत्तरस्य च चान्द्रमासस्य उभयोर्मेघस्ये रवौ आरब्धात्
उभयोरपि वैशाखता, तत्वाद्योऽधिमासः संक्रान्तिहीनत्वात्
द्वितीयः शुद्धः इति स्मृतौ प्रसिद्धम् ।

अधिराज पु० अधिको राजा प्रा०स० टच् । सार्वभौमे ।

अधिरोहिणी स्त्री० अधि+लुतेऽनया अधि+लृच्-करणे
ल्युट् । मर इति, सिद्धि इति च प्रसिद्धे काष्ठवंशादि
निर्मिते उज्ज्वलानारोहणसाधने सोपानवन्दे ।

अधियज्ञ पु० अधिगतः स्तमितया यज्ञो यस्य व० । विष्णौ ।

अधियोगः युज-घञ् योगः अधिकोयोगः प्रा०स० । ज्योतिष
प्रसिद्धे बालिकशुभयोगे । स च गमनसमयलक्ष्णे, तस्माद्वा
चतुर्थे, पञ्चमे, सप्तमे, नवमे, दशमे वा स्थाने बुधजीव-
भार्गवाणां मध्ये द्वयोरेकत्वं, उक्तस्थानमध्ये अन्यतमस्थाने
वा स्थितौ सत्यां योगः तत्त यातुः चेसं शत्रुहानिश्च
फलम् । सुद्धर्त० या० प्र० ।

अधिवास पु० अधि+वस-घञ् । निवासे । वार्षेर्ध्वजि । गन्धमा-
ल्यादौः संस्कारे । अधिवासयति देवता जनेन अधि+
वस-णिच्-करणे घञ् । यन्मार्गपर्वदिवसे देवता
स्थापनादिकर्माणि ।

अधिवासन न० अधि+वस-णिच् अधिकरणे ल्युट् । यन्मार्ग-
स्मात् पर्वदिवसे देवतास्थापनादौ । भावे ल्युट् । गन्ध-
माल्यादौः पूज्यादेः संस्कारकरणे ।

अधिवासित लि० अधि-वस-णिच्-क्त । गन्धमाल्यादिभिः
कृतसंस्कारे, कृतप्रायुक्ताधिवासे देवादौ च ।

अधिविन्न स्त्री० विद-भावे क्त । अधि उपरि विन्नं विवाहो-
ऽस्याः । कृतसप्तलिकायाम् अध्यूढायाम् स्त्रियाम् । कृत-
पूर्वं विवाहायाः उपरि पत्या पुनर्विवाहकरणे प्रागुदाया
भार्याया अधिविन्नत्वम् । अधिविन्नस्त्रियै देयमिति स्मृतिः ।

अधिश्रयण न० अधि उपरि श्रयणं पाकार्थं स्थापनं औज-
भावे ल्युट् । चूलाम् उपरि स्थापने, तत्पूर्वकपाके च ।
अधिशीयते पच्यतेऽत्र, करणे ल्युट् टित्वात् स्त्रीए ।
चूलाम् आका इति, चूला, इति च ख्यातायाम् स्त्री० ।

अधिष्ठातृ लि० अधि+स्था-हृच् पत्वम् । अध्यक्षे, नियमित
कार्यविशेषाकरणेन कृताकृतानेजके च ।

अधिष्ठान न० अधि-स्था ल्युट् । नियमितकार्यविशेषा-
करणेन सन्निध्यमात्रकरणे, स्थितौ, वेदान्तशास्त्रप्रसिद्धे
आरोपाधिकरणे च । अधिकरणे ल्युटि । पुरे । करणे
ल्युटि । चक्रे, प्रभावे च चक्रेण प्रभावेन च प्रदत्तकल्यादि
सम्भवात् ।

अधीत लि० अधि+इङ-क्त । प्रठिते । भावे क्त । अध्ययने न० ।
अधीतिन् लि० अधीतमनेन अधीत+इति । कृताध्ययने ।

अधीन लि० अधिगतमिन् ग्रभुं गतिसं० । व्यायत्ते धनाधीन
इत्यादौ तु धने अध-इत वाक्ये समासे अध्युत्तरपदात् ।

अधीर लि० धीरः धैर्यान्वितः न०त० । चञ्चले ।

अधीश लि० अधिक ईशः प्रा०सं० । अधिकप्रभौ सार्वभौमे ।

अधीश्वर लि० अधिक ईश्वरः प्रा०सं० । सार्वभौमे स्त्रियां डीप् ।

अधीष्ट न० अधि+दिवाङ्-इय-भावे क्त । सत्कारपूर्वकनियोगे ।
कर्माणि क्त । सत्कारपूर्वकं नियोजिते लि० ।

अधुना अव्य० अधिन् न काले इदमशब्दस्य लि० । संप्रतीत्यर्थे ।

अधुनातन लि० भवार्थे अधुना+अनुल् । इदानीमन्वे स्त्रियां डीप् ।

अधुष्ट लि० धृष-निर्लज्जाले क्त न०त० । लज्जाशीले । [नीये] ।

अधृष्य लि० धृष-अर्थात् यत् न०त० । धर्मशायोग्ये अनभिभव-
अधोऽशुक्त न० अधर+तथमर्थे असि अधरस्य अधादेशश्च ।

परिधानवस्त्रे ।

अधोऽञ्जलि पु० अज्ञात इन्द्रियात् जायते अञ्जलि प्रत्यक्षज्ञान-
नञ् जन-ङ् प्र०त० । अधरमथाङ्गकलाङ्गीर्णं तदस्य व० ।
अधर-प्रथमार्थे असि अधादेशश्च । इन्द्रियायोग्ये, “अधो न
जीयते जातु यस्मात्तस्मादधोऽञ्जलि इत्युक्तं” लक्षणे, वा विष्णौ ।

अधोजिह्विका स्त्री० अस्या जिह्वा जिह्विका अस्यार्थे क
अधोऽधरा जिह्विका कर्मा० । आलजिभ इति ख्यातायास्
तालुस्थजिह्विकायाम् । [भागे पाताललोके ।

अधोभुवन न० अधोऽधरं भुवनं लोकः कर्म० । भूमेरधरे
अधोमुख लि० अधो मुखं यस्य व० । अवाङ्मुखे, ज्योतिष-
शास्त्रे प्रसिद्धेषु नक्षत्रभेदेषु च । यथा मूलाश्लेषा कृत्तिका च
विशाखा भरणी तथा । मघा पूर्वोत्तरं चैव अधोमुख
गणः स्मृत इति । गोजिह्वाख्यष्टके स्त्री० टाप् ।

अधोलोक पु० अधोऽधरो लोकः कर्म० । भूमेरधरप्रपाताले ।

अध्यक्ष लि० अधिगतोऽर्थं व्यवहारं गतिसं० । नृपस्य छल-
धारणादिव्यवहारेऽधिकते । अध्यक्ष्येति व्याप्नोति अधि+
अञ्-अच् । व्यापके । अधिगतं सूत्रतया अञ्जलिन्द्रियस्य गति
सं० । प्रत्यक्षज्ञाने । अर्थ आदिवात् अधि, तद्विषये लि० ।

अध्यग्नि अव्य० अग्नौ अग्निर्गमी वा विभक्त्यर्थे सामीप्येऽर्थे
वा अव्ययी० । अग्नौ अग्निसमीपे वा । तत्र स्थाने
विवाहादौ स्त्रीभ्यो ढस्ते धनादौ न० । स्मृतिशास्त्रे चाग्नि-
व्रथे परिभाषास्य कृता यथा विवाहकाले यत् स्त्रीभ्यो
दीयते ह्यग्निस्त्रिधा । तदध्यग्नि कृतं सङ्घिः स्त्रीधनं
परिकीर्तितमिति ।

अध्यगुडा स्त्री० अधिकसङ्घं वीज यद्वा, हृतं । अधिक

बीजवत्यां भुङ् आसला इति ख्यातायास् भूभ्यामतक्याम् ।

अध्यधीन लि० अधिक्तोऽधीनः प्रा०सं० । अध्यधीने गर्भदात्रे च ।

अध्ययन न० अधि+इङ-ल्युट् । पठने, गुरुसखोच्चारणादुच्चारि-
णि उच्चारणे च । अध्ययनञ्चाक्षरमालपाठ इति वैदिकाः
साधोत्तरपङ्कणमिति भीमांशकाः ।

अध्यर्ह्य लि० अधिकमर्हं यस्य व० । सार्द्धेन सहिते वस्तुमाने ।

अध्यवसाय पु० अधि+अव+सो-वञ् । इदमेवमेवेति विषय
परिच्छेदे निश्चये । स चाऽधर्म इति नैयायिकाः बुद्धिधर्म
इति सांख्यादयः । उपात्तविषयाणामिन्द्रियाणां वृत्तौ सत्त्वा
बुद्धेः रजसमोऽभिभवे सति यः सत्त्वसङ्ग्रेहः सोऽयमध्यव-
साय इति वृत्तिरिति चाख्यायते इति सांख्यतत्त्वकौस्तुभ-
रिभाषितलक्षणः, कर्तव्यमिति योऽर्थं निश्चयः चित्-
सान्निध्यात् प्राप्नोति न्याया बुद्धेः परिणामः सोऽयमध्य-
वसाय इत्युक्तलक्षणे वा निश्चयः । उत्साहे च ।

अध्यात्म अव्य० आत्मनि देहे मनसि वा विभक्त्यर्थे अध्ययी० ।
आत्माधिकरणे देहाधिकरणे चित्ताधिकरणे च । तदधि
कृत्य विद्याविषये आत्मतन्त्रे, स्वभावोऽध्यात्मसुच्यते इति
गीतावचनात् स्वभावे, भावस्य स्वरूपं प्रत्यक्षैतद्व्यभि-
तस्मिन्, परब्रह्मणि च । अतएव अध्यात्मविद्याशब्दादी-
नामेतद्विषयकविद्यार्थत्वं वेदान्तादौ प्रसिद्धम् ।

अध्यापक लि० अधि+इङ्-णिच्-ल्युट् । प्रायुक्ताध्ययनकार-
यितरि, उपाध्याये च ।

अध्यापन न० अधि+इङ्-णिच्-भावे ल्युट् । पाठनायाम् ।
युचि तु स्त्रीलात् टाप्, अध्यापना तस्मिन्नेवार्थे ।

अध्याय पु० अधि+इङ्-वञ् । अध्ययने, वेदादिशास्त्रस्य
एकार्थकविषयसमाप्तिद्योतके विश्रामस्थाने अंगविशेषे, ‘स-
र्गावर्गः परिच्छेदोऽह्वाताध्यायाङ्गसंयुताः । उच्छ्वासः परि-
वर्त्तय पटलः काण्डमेव च । स्थानं प्रकरणञ्चैव पूर्वो-
ह्वासाह्निकानि च । पुराणादौ परिच्छेदा अनेके परि-
कीर्त्तिता इत्युक्तान्यतसंप्रकारे च ।

अध्यारूढ लि० अधि+आ-रूढ-कर्त्तरि क्त । आरोहण
कर्त्तरि अधिके च ।

अध्यारोप पु० अधि+आ-रूढ-णिच्-पुक् व पञ् । अत-
स्मिन् तदुद्धारादौ मिथ्याज्ञानम् किञ्चिदधिष्ठानमधि-
कृत्य तादृशारोपः अध्यारोपः यथा असर्पभूतं रज्जुमधि-
कृत्य सर्पारोपः तथैव अजगद्रूपे ब्रह्मणि जगद्रूपारोपः ।
तादृशे मिथ्याज्ञाने ।

अध्यावाह्निक न० अध्यावाहने विहङ्गहात् भर्तृहृदयानम-
 लाले लब्धं अधि+आ+वह-ल्युट् ततः लब्धार्थे ङन् ठस्ते
 क । यत् पुनर्लभते नारी नीयमाना हि पैतृकात् ।
 अध्यावाह्निकं नाम स्त्रीधनं परिकीर्तितमिति स्मृत्युक्तं-
 लक्षणे पितृकुलात् भर्तृकुलगमनकाले तेभ्यः प्राप्ते स्त्रीधने ।
 अध्याशन न० अधि+आ+अश-ल्युट् । भोजनोपरिभोजने ।
 अध्यास पु० अधि+अस+अच् । अतस्मिन् बहुव्रीहौ अध्यारोपे ।
 अधि-आस षञ् । आसने । [निवेशिते च ।
 अध्यासित वि० अधि+आस-क्त । अधिष्ठिते । शिचि ।
 अध्याहार पु० अधि+आ+हृ-षञ् । आकाङ्क्षाविषयपदार्थसु-
 खाने, ऊहे, तर्के, अपूर्वोत्प्रेरणे च ।
 अध्याहृ पु० अधि+वह-क्त । प्रभौ सृष्टे च । आरोहण
 कर्त्तरि लि० । अध्याहृदं साम गीयते इति श्रुतिः । अधि-
 उपरि ऊहसद्वाहो यस्याः व० । कृतसपत्निकायां स्त्रियां
 कृतद्वितीयविवाहस्य प्रागूहवोषिति स्त्री० ।
 अध्येषण न० अधि+इष+घेरणे ल्युट् । कल्पावर्त्यकृतावा-
 खादेः घेरणे, प्रवर्त्तनसाले च । युचि टाप् तस्मिन्ने-
 वार्थे स्त्री० । [अस्थिरे च ।
 अध्रुव वि० ध्रु-क न०त० । चले, विकारवति, अनित्ये,
 अध्वग पु० अध्वन्+गम-ङ । पथिके, सूर्ये, उष्ट्रे च । पथिगासक
 मालि लि० । गङ्गायां स्त्री० ।
 अध्वगभोग्य पु० अध्वगेन अतिसौलभ्यात् अयलभ्यफलत्वाच्च
 भोग्य इत० । आसङ्गा इति प्रसिद्धे आस्नातकद्वये ।
 अध्वजा स्त्री० अध्वनि जायते जन-ङ ७त० । सोना इति
 ख्याते स्वर्गुष्णीद्वये ।
 अध्वन् पु० अचि बलम् अद-कनिष्पादेशः । पथि, अधिक
 दुरारोहणे च । (सर्वभचकत्वात्) कावे, हिंसे च । अद्यते
 खण्डगो भक्ष्यतेऽनेनेति करणे षञि । अवयवे ।
 अध्वनीन लि० अध्वानसलं गच्छति अध्वन्+ख । पथिके ।
 अध्वन्य वि० अध्वानसलं गच्छति अध्वन्+यत् । पथिके ।
 अध्वर पु० अध्वानं सत्पथं राति रा+क्त । यज्ञे । न ध्वरति
 कृत्स्ना न भवति ध्वृ-अच् न०त० । सावधाने, अद-
 वसुसम्भ्ये हितोपयवसौ च ।
 अध्वरय पु० अध्वैव रथो यस्य व० । पथिप्रज्ञे दूते । अध्वने
 हितो पर्याप्तो रथो यस्य व० । पथिगमनोपयुक्ते रथे ।
 अध्वर्यु पु० अध्वरमिच्छति अध्वर+अच्-युच् ततोऽन्याकार
 लोपः । यजुर्वेदे होमकारिणि श्रुतिजि ।
 अध्वरात्य ३० अध्वनि शस्त्रमिवाचरतीति कृष्+अच् ।

प्रधिकानां पादवस्त्रादौ शस्त्रवद्बेधकारके आपाङ् इति
 ख्याते अपासार्गद्वये ।

अन जीवने अदादि०पर० अक०सेट् अनिति आनोत् ।

अन जीवने दद्यात् आत्म० अक० सेट् । अयते आनिर ।

अनञ् वि० नास्ति अचञ्चकं नेत्रादिकमिन्द्रियं वा यस्य व० ।

चक्रान्त्ये चचुरादीन्द्रियान्त्ये च ।

अनन्तर न० अप्रशस्तान्यन्तराणि यत् व० । सङ्गुणस्याक्षेपके
 दोषोद्घोषकवाक्ये, अत्राच्ये निन्दावचने, गालि इति

प्रसिद्धे दुष्टवचने च ।

अनन्ति पु० अप्रशस्तं मन्दमति न०त० । मन्दनेले । व० ।

तद्वति तत् अनञ् इत्येव टच् समासान् ।

अनग्नि पु० नास्ति अग्निः अतः आत्तो वाऽस्य । ओतेन
 आत्तेन वा विविना अनाहिताम्नौ षट्स्त्रादौ, सर्वथा

अग्निन्त्ये प्रव्रजिते च ।

अनघ वि० नास्ति अघं पापं दुःखं व्यसनं कान्धं वा यस्य ।

पापान्त्ये, दुःखहीने, व्यसनान्त्ये मलान्त्ये स्वच्छे च ।

अनङ्ग न० नास्ति अङ्गभाकारो यस्य । अकाशे चित्ते ।

कन्दर्पे पु० । अङ्गान्त्ये माले लि० । [विशेषे ।

अनङ्गशेखर पु० क्रमेण लघुगुरुनिवेशवति दण्डकमेदे कन्दो-

अनच्छ वि० न अच्यः निर्मलः न०त० । क्लृप्ते, अप्रशस्ते च ।

अनञ्जन न० न अव्यते लिप्यते अन्ज-कर्मणि ल्युट् न०

त० । निःस्रव्ये आकाशे, परब्रह्मणि च । अञ्जनं दोष-

सद्गृहिते नारायणे पु० । तथाभूतवस्तुमाले लि० ।

अनङ्गुष्ट पु० अनः शकटं वहतीति नि० । एङा इति प्रसिद्धे
 गवि । स्त्रियां गवि ङीप् अनुदुही अङ्गाहीति च ।

अनध्याय पु० अध्यायोऽध्ययनसमावर्धे न०त० । अध्वव-

नाभावे । न अधीयतेऽस्मिन् कावे इति अधिकरणे

षञि, अध्ययनाव निमित्ते “चाहर्षास्त्रितीयायाम् ।

सन्नादिषु युगादिषु । अटकाच्च च संक्रान्तौ शयने बोधने

हरेः । अनध्यायं प्रकुर्वीतित्वादुक्ते कावे, निर्धत्ते भूमि

चलने इत्याद्याकालिकानध्यायकावे च ।

अनन्त पु० नास्ति अनः गुणानां यस्य व० । गन्धर्वशरः

चिह्नः किन्नरोरगन्धारवाः । नानां गुणानां जानन्ति

तेनाननोऽयस्यते इत्युक्तं लक्षणे विष्णौ, नैषे च । वज्रशी-

थकलादपरिच्छिन्ने शेषनागे, तद्वतारं बलभट्टे च । कलः

परिच्छेदः देशतः कावतः वस्तुतश्च यस्य नास्ति तस्मिन्

परब्रह्मणि आकाशे च न० । वज्रविस्मरणति सिन्दुवार

द्वये पु० । अवधिरुन्ने, इयन्तान्त्ये च वस्तुमाले लि० ।

अनन्तव्रत न० अनन्तस्य व्रतमुपासनाधीनत्वात् इत० ।

भाद्रशुक्लचतुर्दश्यां कर्त्तव्यं स्नानम् आख्याते व्रते ।

अनन्ता स्त्री० नास्ति अन्तोऽस्या व० । विशालायामोषधौ
अनन्तमूल इति ख्याते मूलभेदे, पार्वत्याम्, पृथिव्याम्,
दुःस्वशायां इरालभायां, दूर्वायां, हरितिकां अमलक्याम्,
गुडूच्याम्, अग्निमन्युद्वेजे, अग्निशिखाद्वेजे, श्यामलता-
याम्, पिप्पल्यां च ।

अनन्यज पु० नास्ति अन्यदाद्यात् सर्ववस्तुभेदानां तदात्मकत्वात्
स विष्णुः तस्मात् जायते जन-उ-प० । कामदेवे ।

अनन्यवृत्ति लि० न अन्यस्मिन् ध्येयभिन्ने वृत्तिर्वस्य व० ।
एकान्तचित्ते । [अर्थालङ्कारभेदे पु० ।

अनन्यत्र लि० नास्ति अन्यत्रो यत्र व० । अन्यत्रन्यत्रे ।

अनन्य पु० अयः शुभावहो विधिसादन्याः न०त० । अगुभदैवे
द्यूतकारिणासपञ्चव्यगमे च । नयो नीतिः नी-अच्
न०त० । नयभावे अनौतौ । व० । तन्मन्ये लि० ।

अनर्गल लि० अर्गलं द्वारोपकलम्भः व० । द्वारोपकलम्भ-
न्यून्ये, प्रतिवन्वकन्यून्ये च ।

अनर्थ लि० अर्थो मूल्य न० व० । असूत्र्ये ।

अनर्थ पु० अर्थः प्रयोजनं विरोधे नञ् त० । अनिष्टे । व० ।

अभीष्टरहिते विष्णौ पु० आप्तकामत्वात् । अभीष्टभिधेयः
प्रयोजनं वा नास्ति यस्य व० । अभीष्टरहितमात्रे लि० ।

अनर्थक न० अर्थोऽभिधेयोऽप्राप्तस्त्ये नञा व० । उरःप्रवृत्तिः
कप् समसानः । ससुदायार्थमन्ये प्रलापे, असम्बन्धे
वाक्ये च । व्यर्थे लि० ।

अनर्थान्तरम् न० अन्योऽर्थः अर्थान्तरं समूह०त० ततः न०
त० । अभेदे, एकार्थे ।

अनल पु० नास्ति अलः पर्याप्तैर्यस्य वज्रदाह्यदहनैरपि तप्ते-
रभावात् व० । वज्रौ, अष्टवसुमध्ये पञ्चमे वसौ, अनल-
दैवतत्वात् कृत्तिकानक्षत्रे च । चिता इति ख्याते चित्तके
द्वेष्टे, पु० तस्य सर्वतः पर्याप्तत्वेऽपि पर्याप्तेः सीमाभावात्,
भेदा इति ख्याते भङ्गातके द्वेष्टे पितृनामके देहस्थे आयु-
र्हारेके धातौ च । अव्ययी० । नलाभावे अव्य० । न०त० ।
नलभिन्ने । अन-कलच् । पटिवर्षमध्ये पञ्चाशत्संख्याते वर्षे ।

अनलप्रभा स्त्री० अनलस्य प्रभेव प्रभा यस्य व० । ज्योतिष्मती-
नामिकायां लताशाम् ।

अनल पु० अनित्यत्वं अन-क्लिप् अन् अलित्यं व० । वक
द्वेष्टे तस्य मधुभिर्भस्मराणां जीवनधारणात् ।

अनवधानता स्त्री० अवधीयते मनः संयुज्यते कर्त्तव्यकर्मणि

यथास्थितं पवर्त्ततेऽनेन अव+धा-करणे ल्युट् अवधान
चित्तवृत्तिभेदः तन्नास्ति यस्य तस्य भावः । प्रसादे ।
कर्त्तव्येऽकर्त्तव्यताबोधेन ततो निवृत्तिः, अकर्त्तव्ये च कर्त्त-
व्यताबोधेन तत्र प्रवृत्तिः प्रसादः ।

अनवरत लि० अव+रस्-भावे त्त अनवरतम् तन्नास्ति यस्य
व० । निरन्तरे उत्कृष्टे च ।

अनवलोभन न० सीमन्तोद्धयनानन्तरं चतुर्थे मासि कर्त्तव्ये
गर्भस्य संस्कारविशेषे स्नानम् अप्रसिद्धे ।

अनवसर लि० अवसरत्वं अव+रस्-अच् अवसरः उचितः
कालः स नास्ति यस्य व० । उचितकालविहीने । व०त० ।
अवसरामात्रे ।

अनवस्तर लि० अवस्थित्यते शोष्यते अव+कृ-अच् मुह्यगम
अवस्तरौ मलः स नास्ति यस्य व० । विमले ।

अनवस्था स्त्री० अव+स्था-अच् अवस्थितिः न०त० । अवस्था-
भावे, तर्कदोषविशेषे, उपपाद्यस्य ससर्थाद्य उपपाद-
कस्यानुसरणं तर्कः यत्र तर्को उपपाद्योपपादकयोर्विभक्ति
नास्ति तादृशतर्कस्यानवस्थादोषः तेन स तर्को न ग्राह्यः ।

अनवस्थान न० अव+स्था-ल्युट् न०त० । अवस्थानाभावे ।
व० । वायौ पु० । सञ्चलमात्रे लि० ।

अनघ्नन अघ्न ल्युट् न० त० । भक्षणभावे, उपवासं च । व० ।
भोजनमन्ये लि० ।

अनस् न० अनिति शब्दावते अग्न-अस्तन् । शकटे । करणे
ल्युट् । ओदने । मातरि स्त्री० ।

अनसूया स्त्री० असू-कण्डूदिलात् यक्-अच् न०त० । असूया
गुणेषु दोषारोपसादभावे, अतिसनिपलगाञ्च ।

अनाकुल लि० न आकुलः न०त० । अव्यये, एकार्ये,
स्थिरे, असङ्कीर्णवाक्ये च ।

अनाक्रान्ता स्त्री० आक्रान्तमयोर्यया सर्वतः कण्ठकाटतत्वात्
आ+क्रभ-क्त न०त० । अग्नकारिद्वये । आक्रान्तभिन्ने लि० ।

अनागत लि० आ+गम-क्त आगतः न०त० । भाषिणि, अज्ञाते,
अनुपस्थिते, आगमनकर्तृभिन्ने च ।

अनागतान्तवा स्त्री० ऋतोः स्तोत्रप्रत्यये विकाराशब्दं आर्त्त-
वल्+अत+अच् न आगतमात्तवं यस्याः व० । स्त्रीधर्म
नून्यायां लम्बिकायां कन्यायाम् ।

अनाचार पु० आ+चर-वल् अप्राशस्त्येऽभावे वा नञा व० ।
कदाचारे, आचाराभावे च । व० । आचारहीने लि० ।

अनातप पु० आ+तप-अच् न०त० । आतपस्य रौद्रस्थाभावे
क्रावायां च । व० । आतपमन्ये लि० ।

अनात्मन् पु० अतति सातत्येन तिष्ठति अत-मनिन् अप्राशस्ये
भेदाय च न०त० । आत्मभिन्ने, अपलटात्मनि देहादौ
“अप्राप्तः प्राप्यते योऽवसत्त्वान्” त्यज्यतेऽथ वा । जानीयात्
सनात्मानं बुद्ध्यान् वपुरादिकम्” इति प्रतिपादिते च ।
अनादर पु० आ+इ-अच् आदरः शौरवहेतुका सम्मानना
विरोधे नञ् त० । परिभवे, तिरस्कारे च तस्य आदरविरो
धित्वात् । न० । आदरशून्ये लि० । [ब०]

अनादि पु० आदिः कारणम् पूर्वकालो वास नास्ति यस्य
परमेश्वरे । नास्ति आदिः प्राथमिकोयत्नात् ५. व० ।
शिरस्त्रयने पु० तस्मात् कृतेः प्रथमोऽयं ते । आदिशून्ये लि० ।
अनासन न० अननसनः अन-अच् अनं जीवनम् असयति
रुजति अस-अनि । अशरीरोगे । नामशून्ये सलमासे
पु० तस्य वैदिककल्पाङ्कतयाटनामत्वात् । नामशून्ये लि० ।
अनासय पु० अस-घञ् आसं तपं यात्यनेन या-क आ-
सयो रोगः न० त० । रोगाभावे आरोग्ये । न० व० ।
रोगशून्ये लि० ।

अनामा स्त्री० ब्रह्मणः शिरस्त्रेऽनसाधनतया यद्गुणायोग्य
त्वात् नास्ति नाम यतयायोग्यं यस्याः व० सनन्त्वात्
डाप् । रुनामप्रसिद्धायां मध्यमाकनिधयोः मध्यगायामङ्-
त्वात् । स्यात् क अनामिकायत् । तथा हि शिपेन ब्रह्म-
शिरस्त्रिभूतमितपुराणे प्रसिद्धम् अतएव तस्यां पवित्री-
करणार्थं पवित्रनामककुशधारणं क्रियते ।

अनायास पु० आ-अस वज् अस्यायै न०त० । प्रयत्नाभावे,
अत्यप्रयासे, अकेशे च । व० । प्रयत्नशून्ये लि० ।
अनयासकृत न० अनायासेन अत्यप्रयत्नेन कृतं न०त० ।
अत्यायासेन साध्ये काषादौ ।

अनारत न० आ-रत्-क्त आरतं विरतिः अत्यन्ताभावे न०त० ।
सुलते, अवरिते अविच्छेदे च । व० । तद्वति लि० ।
अनार्जव पु० रुजोर्भावे आर्जवं सरलता साच्छन्द्यं नञ्
७. व० । रोगे । अव्ययी० । रुजुलभावे अव्य० । ६. व० ।
कृतिषे लि० ।

अनार्थक(ज) न० । अनार्थदेशे आर्थवर्तादिभिन्ने हीपान-
रादौ भव अनार्थ+क । अशुशकाणे । जडति प्रजे तस्मिन्
जायते जन-ड । अनार्थदेशजाते लि० ।

अनार्थतित्त पु० अनार्थप्रियतित्तः शाक० त० । चिराता
इति स्थिते भूनिम्बे टञ् ।

अनादृष्टि स्त्री० अ+इत्-क्तिन् अभ्यासः आगत्य न०
त० । अभ्यासाभावे, आगमनाभावे च । व० । तद्वति लि० ।

अनादृष्टि स्त्री० आ-इषत्-इत्-क्तिन् न० त० । ईषदृष्टेयस्य
भावे शस्योपवातकोपदूत्रे इतिभेदे ।

अनाशक पु० । आ सम्यक् यथेच्छ आशः अशनम् आ+अश्
घञ् न०त० । यथेच्छभोगाभावे, तमेतं ब्राह्मणा विविदि-
यन्ति वेदानुवचनेन तपसाटनाशकेनेति श्रुतिः ।

अनाशिन पु० न नश्यति नश-णिनि न०त०, न अश्नाति
कर्म्मफलं अश णिनि न०त० वा । नाशशून्ये, कर्म्मफलामो-
क्षरि च परमेश्वरे ।

अनाश्वन् लि० न+अश्-कट् नि० । अशनमकृतवति ।

अनास्था स्त्री० आ+स्था-अङ् आस्था आदरः न०त० ।
अनादरे । व० । आदरारहिते लि० ।

अनाहत न० आ-हन्-भावे क्त आहतं छेदे भोगी वा
न०व० । छेदभोगादिरहिते नवीने वस्त्रे । तन्त्रशास्त्रे
प्रसिद्धे हृदयस्थिते दादयद्वयपक्षे “शब्दो ब्रह्मसवः शब्दो-
टनाहृतो यत्न इत्युक्ते अनाहतास्त्रं तत्पक्षं सुनिभिः
परिकीर्तितमित्युक्तलक्षणं च अस्मिन् पक्षे च आहतमाघातः
कथनत्वात्प्रभावात् तन्नास्ति यस्य तादृशः शब्दो अस्मा
स्ति अर्थ आदित्वात् अच् । अनाहतशब्देन च परापश्यन्ती
मध्यमावैखरीतिप्रसिद्धानां वादृत्तीनां मध्ये मध्यमा
वाक कथ्यते तस्याः हृदयपक्षे उत्पन्नत्वात् । व० ।
आघातरहिते वस्तुमाने लि० ।

अनिकेत लि० नास्ति निजैतः नियमेन वासे यस्य व० ।
नियतनिवासशून्ये परित्राजके ।

अनिमि(सो)ष पु० नास्ति निमिषः चलुःस्यन्दनं यस्य चिच-
घञ् कुटादि० न रुषा-मिष आदि घञ्-वा ६. व० । चलुः-
स्यन्दनशून्ये देवे मत्स्ये च । निमेषो दृष्टिप्रतिबन्धक-
स्तच्छून्ये विष्णौ च । न निमिषति चलतीति नि+मिष-क
न०त० । कावे । क्रियाशून्ये च वस्तुमाने लि० ।

अनियन्त लि० नि+यन्त वु० त न०त० । अनियन्ति,
उच्छृङ्खले च ।

अनिरुद्ध पु० न केनापि युद्धेन निरुद्धः नि+रुध-क्त व०त० ।
कामदेवद्वले, उपापतो, बाह्यदेवसङ्घर्षाप्रयुक्तानिरु-
द्धास्त्रचतुर्विधस्य परमेश्वरस्य अनिरुद्धस्य कर्त्तव्यत्वात्
नेत्रसादृश्यादति अनिरुद्धास्ये अर्थे च अप्रतिरुक्ते लि० ।

अनिरुद्धपथ न० न निरुद्धः प्रमत्ता यत्न व० । आकाशं तत्र
कस्यापि गतिरुपोनाभावात् । रुद्धवर्त्तमाने ।

अनिर्दिष्ट लि० निर्दिष्टं जातिगुणक्रियाकारणानिर्दिष्टं दुर्गममण्यं
निर+दिष्-शक्यार्थे यत्न न०त० । निर्विशेषे निर्धर्माके

परमात्मनि तस्य जातिगुणाद्यभावेन इदं तदिति निर्देशा-
योग्यत्वात् ।

अनिर्वचनीय पु० निर्वचनं निरुक्तिः लक्षणादिना ज्ञापनं
तदगोचरतया निर्वक्तुमशक्यं विवदादौ, परात्मनि च ।

अनिल पु० अनिल्यनेन अन-इलच् । वायौ, तैनेव सर्वेषां
प्राणधारणात् तद्देवताके स्वातिनञ्चत्वे, “ वाताः पञ्चाश-
दूनका ” इत्युक्तगणदेवताभेदे, अष्टवक्षमध्ये पञ्चमे वसौ च ।

अनिलप्लवक पु० अनिलं वातरोगं हन्ति हन्-क ततः प्राशस्त्वै
क । वयडा इति ख्याते वृक्षे तत्फलस्य वातनाशकत्वात् ।

अनिलसख पु० अनिलस्य वायोः सखा उच् । वज्रौ ।

अनिलान्तक पु० अनिलो वातरोगस्तस्यान्तकः अन्तं करो-
तीति अन्त+णिच् खलु । जीयापुति इति ख्याते वृक्षे ।

अनिलामय पु० अनिलकृत आमयः शाकं तं । वातरोगे ।

अनिवार वि० नास्ति निवारो निवारणं यस्य । अविच्छेदे,
सतते, अनिवार्ये च ।

अनिश वि० निशा चेदाव्याधातः सा नास्ति यस्य व० । अवि-
रते, निरन्तरे, सदाभवे वस्तुनि, रात्रिर्वर्जिते च ।

अनिष्ट वि० इष्ट-कृत विरोधे नञा त० । इष्टस्य सुखादे-
र्विरोधिनि प्रतिकूलवेदनीये दुःखे, तत्साधने, पाप्मे, विषादौ,
अपकारे च । नागवलायां स्त्री० ।

अनीक न० अनिल्यनेन अन-ईकन् । सैत्ये, तस्य हि जीवनर-
क्षकत्वात् । न नीयते अपसार्यतेऽस्मात् । नी-किप् व०

कप् हस्ताभावः । युद्धे, ततोहि प्रायोसरणान्नापसारणम् ।

अनीकस्थ पु० अनीके युद्धे तिष्ठति स्था-क । युद्धगते सैत्ये ।

अनीकिनी स्त्री० अनीकं युद्धं प्रयोजनतया अस्त्रस्थाः अनीक
+रुनि । सेनायाम्, हस्त्यादिसंख्याविशेषवत्यां सेनायाञ्च
तत्संख्या च हस्तिनः २१८७ । रथाः २१८७ । अश्वाः
६५६१ । पदातयः १०८३५ सचद्विताः २१८७० ।

अनीश पु० नास्ति ईशो नियन्ता यस्य व० । सर्वनियन्त्रि
विषयौ । न० त० । ईश्वरमित्रे स्वाभिमुखे च वि० ।

अनीह वि० ईह-अङ् न० व० । स्पृहान्मन्ये निश्चेष्टे च ।

अनु अव्य० अन-उ । सहार्थे, पश्चादर्थे, सादृश्ये, लक्षणे, हीने,
व्याप्तौ, कञ्चित्प्रकारप्राप्तज्ञापने, भागे, अनुक्रमे, आयागे,
समीपे च ।

अनुक वि० अनुकाशयते अनु+कम्-ङ । कामनावति ।

अनुकम् अव्य० अनुकाशयते अनु-कम्-क्लिप् । वितर्के ।

अनुकम्पा स्त्री० अनु+कम्प-अ । दयायाम्, किञ्चित्त्वलने च ।

अनुकरण न० सादृश्ये-अनु+क-ल्युट् । अनुकरणे । तच्च

देशभाषावयवादिभिः सदृशीकरणम् । अनुक्रियतेऽनेनेनि
करणे ल्युट् । सदृशीकरणसाधने । यथा पटस्त्रांश्च
शब्दाः अत्यन्तशब्दस्वातुकरणानि ।

अनुकर्ष(ण) पु० अनुकष्यते स्वसंबन्धेन चक्रेण अनु+कष वज् ।

रथाधःस्थिते चक्रोपरिवर्त्ते काष्ठे, पूर्वस्त्वलोपात्तपदादेरु-
त्तरत्वान्वयार्थमाकर्षणे च । कर्त्तरि ल्यौ नान्तोऽप्यलार्थे ।

अनुकल्प पु० कल्प्यते विधीयते इति कप-णिच्-अच् कल्पो-
विहितः अनु हीनः कल्पो स्वयंकल्पादधमः प्रा० स० ।
गौणकल्पे, प्रतिनिधौ च । यथा सम्बन्धेन गुडः ।

अनुकामो न वि० कामस्य अभिलाषस्य सदृशमनुकामं सादृश्ये
ऽव्ययी० ततः गच्छतीर्थे ख । यथेष्टगमनशीले ।

अनुकार पु० अनु-क-वज् । देशभाषादिभिः सदृशीकरण ।

अनुकूल वि० कूलसावरणं स्नेहेनानुवन्धमिति यावत् अनु-
गतस्तं गतिस० । सहचरे, सहाये, स्वपक्षपातिनि, अल-
ङ्कारशास्त्रप्रसिद्धे नायकभेदे च । सा० ३परि० ।

अनुक्रम पु० अनु+क्रम-वज् न वृद्धिः । परिपाद्याम् । अनु
पूर्व्ये अव्ययी० । यथाक्रमे अव्य० ।

अनुक्रमणिका स्त्री० अनुक्रम्यते यथोत्तरं परिपाद्या आर-
भ्यतेऽनया अनु+क्रम-करणे ल्युट् स्त्रीत्वात् ङीप् स्थायै
के ह्रस्वः । अनुक्रमज्ञापके, ग्रन्थाद्यंशे वक्तव्यस्य, ग्रन्थशेषे
च उक्तार्थस्य, अर्थसमुदायस्य संघाहके पुराणादेरंशविशेषे ।
स्थायै कामाभ्येऽनुक्रमणीत्वणि, तत्रैव ।

अनुक्रोश पु० अनुक्रोशत्वेन क्रुश आह्वाने रोदने च वज् ।
दयायाम् । अनुगतः क्रोशं गतिस० । प्राप्तक्रोशके वि० ।

अनुग वि० अनु+गम-ङ । पश्चाद्गमिनि, सहचरे, आनु-
लोम्यं गते च ।

अनुगत वि० अनु+गम-क्त । पश्चाद्गते, सहगते, आनुलोम्यं,
गते, सामान्यधर्मसहणेन संगृहीतेऽखिले विशेषे च ।

अनुगम पु० अनु+गम घञ् वृद्धिभावः । पश्चाद्गमने, सहायी
भवने, आनुलोम्यकरणे, सामान्यधर्मो ग सर्वेषां विशेषरू-
पाणां संग्रहे च ।

अनुगुण वि० अनुकूलो गुणो यस्य । अनुकूले अनुगते च ।

अनुग्रह पु० अनु+ग्रह-अप् । अभीष्टसम्पादनेच्छारूपे प्रसादे,
आनुकूल्ये, अनिष्टनिवारणपूर्वकेऽसाधनेच्छारूपायामभ्यु-
पत्तौ, “ विरूपोन्मत्तनिःस्नानामकुलापूर्वकं हि यत् । पूरणं
दानमानाभ्यामनुग्रह उदाहृत ” इत्युक्तं लक्षणे दरिद्रादि-
पोषणे च । ग्रहो ग्रहणं सूर्यादिग्रहो वा अनुगतस्तम्
गति स० । ग्रहणागुगते सूर्यादिग्रहागुगते च वि० ।

अनुचर ति० अनु+चर-ट् । सहचरे, पश्चाद्गामिनि, दासादौ, स्त्रियां ङीप् । अनुगतचरं दूतं गतिस० । दूतागुणे लि० ।
अनुज ति० अनु पश्चात् जायते जन-ङ । पश्चाज्जाते सहो-
दरे भ्रातरि । तादृशं भगिन्यां स्त्री० ।
अनुजीविन् अनुजीवित्माश्रयित् शीलस्य अनु+जीव-
णिनि । सेवके, आश्रिते च ।

अनुज्ञा स्त्री० अनु+ज्ञा-अङ् । स्ववंप्रवृत्तस्यान्यस्य प्रवृत्ति-
विधाताकरणेन प्रवृत्तमारूपायामनुमते ।
अनुतर्प न० अनुतल्यतेऽनेन करणे चञ् । सुरापानपाते,
सद्यः, सद्यपाने च । भावे वञ् । अभिलाषे पानेच्छायास् ।
अनुताप पु० अनु+तप-प्रञ् । इदमनुचितं कृतमिति स्वतःवेगमु-
दुःखजनकतया ज्ञानेन पश्चात्तापे ।

अनुत्तर ति० उत्तरउत्तमः नञा पु० । अत्यन्तश्रेष्ठे । द्वे० ।
उत्तरवाक्यरहिते । न०त० । उत्तरदिग्भिन्ने स्त्री० ।
अनुदात्त पु० उत्तरात्तः उच्चारित उदात्तः न०त० । वयोर्-
च्चारणस्थानेषु कण्ठादिषु नीचोच्चारणप्रत्ययविशेषे स्वरभेदे ।
अनुदित पु० उत्+इण+क्त ईपठर्थे न०त० । किरणभावेण
इपठदितस्यै प्रविरचतारके काले । उदितेऽनुदिते
चैवेति मनुः ।

अनुदुत ति० अनु+दृ-क्त । पश्चाद्गते, "अर्द्धमात्रं द्रुतं चेवं
द्रुताश्चिन्त्यानुदुतमित्युक्तलक्षणे वादनविषये कालविशेषे च ।
अनुधावन न० अनु+धाव-ल्युट् । पश्चाद्गमने, तत्त्वनिश्चया-
यानुसरणे, अनुसन्धाने च ।

अनुध्या स्त्री० अनु+ध्वा-अङ् । अनुचिन्तने, अनुग्रहे,
आमत्तौ च । [मानवने च ।

अनुनय पु० अनु+नी-अच् । विनये, प्रणिपाते, प्रार्थने,
अनुनासिक पु० अनुगता नासं गतिस० । तलोच्चार्यमाश्रये
ठ । नासागुतेन मुखेनोच्चार्यमाणेषु वर्गान्ये पुं ङजादिषु ।
अनुपद व्य० पदस्य पश्चात् अव्ययी० । पश्चाद्गमने, अव्यवधाने
च । अनुगतं पदम् गतिस० । पश्चाद्गामिनि लि० ।

अनुपदिन् ति० अनुपदम् अन्वेष्टा अनुपद+अन्वेष्टरोत्वर्थे ङिनि ।
अन्वेषकर्त्तरि । गणसेवनेष्टरीत्वत्वे । स्त्रियां ङीप् ।
अनुपद्मीना स्त्री० अनु पदस्य व्यायामतुल्यावासः व्यायामे-
व्ययी० । अनुपदं वहेत्यर्थे ख । पादतुल्यायामवस्थां
पादवद्भावं पादकायाम् भोजना इत्यादि ख्यातायाम् ।

अनुपपत्तिः स्त्री० उप+पद-क्तिन् । उपपत्तिर्युक्तिः न०त० ।
युक्त्यभावे, असङ्गतौ च ।

अनुपस ति० उप+सा-अङ् न०व० । उपमायुक्त्यै, तादृश-

रहिते उत्तमे च । कुसुदास्यास्य दिग्गजस्य योपिति स्त्री० ।
अनुपरत ति० उप+रज-क्त न०त० । अविरते अनिरुत्तरे च ।
अनुपलब्धि स्त्री० उप+लभ-क्तिन् न०त० । लाभभावे, प्रत्य-
क्षाभावे च । तत् च कारणानि "अतिदूरात् सासीप्या-
दिन्द्रियघातान्मनोऽनवस्थानात् । सौख्यप्रादुर्भावनादिभि-
भवात् समानाभिहारादिति सांख्यकारिकोक्तानि ।

अनुप्रसंहारिन् पु० न्यायसते परिभाषिते उपप्लवविशेषे ।
स च दृष्टान्तरहितोन्मयी व्यतिरेकी वा दुष्टहेतुः । यथा
सर्वमनित्वं प्रमेयत्वादित्यनुमाने सर्वस्यापि पक्षत्वेन अ-
न्ये दृष्टान्तो नास्ति नापि व्यतिरेके दृष्टान्तः सर्वस्यापि
प्रमेयतया तदभावस्य कुलाप्यसिद्धेः ।

अनुपाहत ति० उप+आ-ह-क्त न०त० । अन्वेषणे प्रशोर-
चंगदिसंस्कार उपकरणं तद्गृहिते ।

अनुपात पु० अनु+पत-करणे चञ् । अङ्गशक्ते प्रसिद्धे
तैराग्निके, पूजाङ्गपातासुरेणापराङ्मुपातने च । भावे
घञि, पश्चात्पतने ।

अनुपातक न० अनुपातयति स्तानुरूपं नरकं गमयति अनु+
पत-णिच्-ल्युन् । ब्रह्माङ्गस्यादिमहापातकसदृशे वेदिनि-
न्दादिजन्ये पापविशेषे । तानि च पञ्चविंशत्प्रकारहेतुव-
त्वेन तावत्संख्यातानि प्राय० ति० अनुपा० प्र० ।

अनुपान न० अनु भेदजेन सह पश्चाद्वा योयते कर्मणि ल्युट् ।
औपधाङ्गे तेन सह, तत्पश्चाद्वा मेघे सधुशुद्धादौ । पानस्य
जलस्य समीपे अव्ययी० । जलसमीप्ये अव्य० ।

अनुपूर्व पु० अनुगतं पूर्वं परिपार्श्वं गतिस० । यथाक्रमे ।
अनुप्रासः पु० अनुगतः रसाद्यनुशुषं प्रकट भासं वर्णान्यासं
समवर्णरचनां समवर्णोच्चारणं वा अनु+ग-अस् चञ् ।
अलङ्कारे प्रसिद्धे स्वरवैषम्येऽपि समवर्णानां रचनायाम् ।

अनुश्रव पु० अनु+श्रु-अच् । सह, वे, अनुचरे, दासे च ।

अनुवन्ध पु० अनु+वन्ध-वधाययं भावादौ वञ् । बन्धने,
इच्छापूर्वकदोषकरणे, धातुपित्तादिदोषाणामप्राधान्ये, प्रक-
तिप्रत्ययगमादेशानां गुणवद्भावादिकार्यविशेषार्थमनुवन्ध-
नोये परिनिवृत्तपदकोलेषु अश्ववसाणतया नक्षत्रे इत्यंजया
कतकोपे वर्णादौ, स्वस्वानुवायिनि अपधाने, प्रकृतस्त्वानु-
वर्तने, संबन्धे, पश्चाद्वाव्युषमपरिणामे, शास्त्रसादौ वक्त-
व्येषु अधिकारिविशेषप्रयोजसम्बन्धेषु, लेशे, फलसाधने च ।

अनुवन्धिन् ति० अनुवध्नाति अनु+वन्ध-णिनि । सहचरे
अनुचरे, अनुरोधिनि, व्यापके च । स्त्रियां ङीप् ।

अनुवन्धी स्त्री० अनुवन्धतेऽतिव्याघेन व्यापयतेऽनया अनु+

बन्ध-वज्र गौरां ऊीप् । हिकारोगे, तथ्यायाञ्च ।

अनुबन्ध लि० नभार्थं बन्धोऽनुबन्धः एवम् । नभार्थं बन्धे गवाटौ ।

अनुबोध पु० अनु-बुध णिच् वज् । पूर्वलिप्तचन्दनादेर्बोद्धो-
पनार्थं पुनर्बोद्धनादौ पञ्चादौ च ।

अनुभव पु० अनु+भू-अप् । स्मृतिभिन्ने ज्ञाने ।

अनुभाव पु० अनुभावयति उद्बोधयत्यनेन अनु+भू-णिच्-
करणे-वज् । कोषदण्डादिजाते राज्ञां तेजोविशेषे ।
सामर्थ्ये च । कर्त्तरि अचि । अलङ्कारशास्त्रप्रसिद्धे रस-
व्यञ्जके । 'भावं मनोगतं साक्षात् स्वगतं व्यञ्जयन्ति ये ।
तेऽनुभावा इति ख्याताः, इत्युक्तलक्षणे भुभङ्गादौ ।

अनुमत लि० अनु+मन-क्त । स्वग्रहणे इदं क्रियतामिति
प्रोत्साहनार्थमनुज्ञाते ।

अनुमति स्त्री० अनु+मन-क्तिन् । अनुमतौ अनुज्ञायाम् ।
अनुमन्यते कलाहीनत्वेऽपि पूर्णसाविहितयागादिकरणा-
मानुज्ञायतेऽस्याम् अधिकरणे क्तिन् । कालाहीनचन्द्रवत्यां
भुक्तचतुर्दशीयुतपूर्णिमातिथौ ।

अनुमन्तृ लि० अनु+मन-टच् । स्वयसदासीने कार्यादौ
प्रवृत्तस्यान्यस्योत्साहवर्द्धनार्थमनुज्ञाकर्त्तरि ।

अनुमरण न० अनु+मृ-ल्युट् । भर्त्तरि मृते तद्देहाप्राप्तौ
तत्पादकादिप्रवृत्त्येन पृथक्चित्तारोहणेन स्त्रीणां देहत्यागे ।

अनुमान न० अनु+मि-मा-वा भावादौ ल्युट् । व्यापस्य दर्शनेन
व्यापकस्य विषये, यथा वह्निर्धूमस्य व्यापक इति धूमस्यस्य
व्याप इत्येवं तयोः भूयःसहचार पाकस्यानादौ दृष्ट्वा प्रज्ञान
पूर्वतादौ उद्बूयमानशिखस्य धूमस्य दर्शने तत्र वह्निरस्तीति
निश्चीयते । करणे ल्युटि । तद्धेतुभूते धूमादौ । मृतेरेव
सतः प्रासाप्यं, यत्र मृतिः साक्षात् न म्रियते तत्र मृति
वाक्यात् मृतिवाक्यमुद्घोषते इति अनुवृत्तमापकं मृतिवाक्य-
मध्वनुमानपदेनाभिधीयते इति मीमांसकाः ।

अनुमिति स्त्री० अनु+मि-मा-वा क्तिन् । धाम्दक्षिते भाव-
साधनानुमानशब्दस्यार्थे ।

अनुमोह पु० अनु+मृ-वज् । प्रवृत्तकर्म्मणि प्रवृत्तिविघाता
करणान्यप्रोत्साहानुवृत्तव्यापारे, तथा बत ज्ञातं तन्मे-
नुमतमित्यादिभिलापसाधने ।

अनुयाय पु० अनु+यज-वज् कृत्वाभावः । दर्शपूर्णमासाह्ने
प्रयाजादिषु पञ्चसु यागेषु ।

अनुयायिन् लि० अनु+या-णिनि । सहये, अनुचरे,
दाकादौ, पञ्चाहामिनि च । स्त्रियां ऊीप् ।

अनुबोध पु० अनुबुध्यते कथनाय निबुध्यते अनु+बुज-

यज् । प्रश्ने । सति हि प्रश्ने, पृष्टः कथनाय प्रवर्त्तते ।

अनुराग पु० अनु+रन्ज+वज् । अव्यन्ताप्रती, स्त्री ङे च ।

अनुगतौ रागं गतिसं० अतिरागाद्युगे लि० ।

अनुराधा पु० अनुगता राधां विशाखां गतिसं० । खनामप्रसिद्धे
सप्रदर्शनक्षते ।

अनुरूप अव्य० रूपस्य सादृश्ये बोध्यत्वे वा अव्ययी० । सादृ-
श्ये, योग्यतायाञ्च । अर्थआद्याचि । सहये, योग्ये च लि० ।

अनुरोध पु० अनु+रुध-वज् । अनुसरणे, आराध्यादेरिद-
सम्पादनेच्छायाञ्च ।

अनुलाप पु० अनु वारंवारं लप्यते लप-वज् । सुहृद्भाषणे ।

अनुलेप पु० अनु+लिप-भावे वज् । चन्दनादिमर्द्दने ।
कर्म्मणि षञि । अनुलिप्यमाने चन्दनादौ ।

अनुलोम पु० अनु+लोमन्+यथाक्रमे अव्ययी० अच् । यथाक्रमे ।

अनुलोमज पु० अनुलोमेन यथाक्रमेण जातः जन-ङ् ।
परिणीतक्षत्रिवादस्त्रीषु विप्रादिभ्य उक्तृद्वयो वर्येभ्यो
जाते सूर्वाभिषिक्तादौ संकीर्णवर्णे ।

अनुवर्त्तन पु० अनुगतौ वर्त्तनसाराध्यादेरिदसम्पादनं गतिसं०
अनु+वृत्-ल्युट् । अनुरोधे, आराध्यादेरिदसम्पादने च ।

अनुवाक पु० अनु+उच्यते-वच-वज् कृत्वम् । गानश्रव्ये
कृत्विशेषे, कृग्यजुःसमूहे, वेदांश्च श्रुत्वा नाम्ना ख्याते च ।

अनुवाक्या स्त्री० अनु-वच-गद्यत् कृत्वम् । कृत्विक्षेपः
प्रशस्ता तत्पाक्यायां देवताज्ञानसाधने क्वचि ।

अनुवात पु० अनु-वा+क्त । शिथ्यदेशाद् शुरुदेशगन्तरि वायौ ।

अनुवाद पु० अनु+वद-वज् । ज्ञातार्थस्य प्रतिपादने, सिद्ध-
स्थोपन्यासे, प्रमासान्तरावगतायस्य शब्देनौक्तौ, कश्चि-
तस्य भाषान्तरेण कथने च ।

अनुवास्तन न० अनु+वृ-वच-ल्युट् । धूमादिना शौरभा-
नितकरणे, क्लेशयुतकरणे च ।

अनुवृत्त लि० अनु+वृत्-क्त । व्याप्ति, पालिते, अनुगते, प्रीति-
विशिष्टे, अनुवृत्तिसति च ।

अनुवृत्ति स्त्री० अनु+वृत् क्तिन् । प्रवाहकृषेयाद्युगतौ, अनु-
रोधे, सेवायाम्, आनुकूल्ये, व्याकरणाक्षे प्रणिद्धे पूर्व-
कृतोपात्तपदादीनामनुवृत्तत्वे कृत्वेष्वनुकर्षणरूपेऽप्याहारे च

अनुव्रज्या स्त्री० अनु+व्रज-कृष्ण । अनुसरणादिकृषे विवने ।

अनुशय पु० अनु+शीङ्-अच् । अव्यन्तद्वेषे, पञ्चात्तामे, पूर्ववरे
च । अनुगतः शवं हृत्वं गतिसं० । हस्ताद्युगते लि० ।

अनुशयिन् पु० अनु+शीङ्-इनि । शयनकर्मणं चन्द्र-
कोके क्षिता वाक्त्रये एव कर्मणि पञ्चात्तापाविते भूमि-

लोके जस्यहायागन्तं प्रवृत्ते जीवे । पञ्चात्तापयुते वि० ।
 अनुशासन न० अनु+शास्-ल्युट् । शासने, आशायास् उप्-
 देशे, नियोगकरणे च । शिष्यते आख्यायते लक्षणादि-
 नेति करणे ल्युटि । व्युत्पादने । व्युत्पादनञ्च अतस्माभूतेभ्यो
 विशेष्य अनुशिष्याणां बोधनस् यथा व्याकरणे साधुश-
 व्दानाससाधुभ्यो विविच्य प्रबोधनम् ।
 अनुशीलन न० अनु+शु-शील-ल्युट् । सुद्धरालोचने, पुनः
 पुनरभ्यासे च ।
 अनुशोचन न० अनु+शुच-ल्युट् । शोके । स्वार्थे णिचि युचि ।
 अनुशोचना तत्त्वार्थे स्त्री० ।
 अनुश्रव पु० अनु+श्रूयते गुरुपरस्परयोच्चारणादनु अभ्यस्यते,
 श्रूयते एव ननु केनापि क्रियते वा अनु+शु+अप् । वेदे,
 तस्य श्रूयमाणतायाएव सर्वसम्मतत्वात् ।
 अनुषङ्ग पु० अनु+रुज्-वञ् क्तवम् । दयायास्, आसक्तौ,
 एकत्र श्रुतपदस्य अत्यन्तावधारणतुष्टौ, अन्योद्देशेन प्रवृ-
 त्तौ तत्क्रियानालोच्यकृतवाक्यस्य सिद्धिरूपे स्मृतिशाल
 प्रसिद्धे प्रसङ्गे च ।
 अनुष्टुप् स्त्री० अनु+लुन्ध+किप् पलम् । सरसत्वात्, अष्टा-
 लरपादके छन्दोभेदे च । [करणे ।
 अनुष्ठान न० अनु+स्था-भावे ल्युट् पलम् । विहितकर्मादि
 अनुष्ठा वि० उष्णः दत्तः न०त० । अलसे, उष्णभिन्ने शीते च ।
 उत्पले न० । अलसोहि शीतवाधाभावेऽपि शीतवाधामभि-
 नयन् कर्तव्यकर्माणि जड इव भवति दृक्स्तु शीतेऽपि
 तदग्रायित्वा कर्तव्यकरणाव अजड इव सन् व्याप्रियते
 इति तयोक्त्यानुष्णता । अल कारिण्यर्थे कनि अनुष्ण-
 कोऽपि । [टापि अत इत्त्वम् । नीलदूज्यायास् ।
 अनुष्णावल्लिका स्त्री० अनुष्णा शीतला वल्लोव इवार्थे क ।
 अनुसन्धान न० अनु+सम्+धाञ् ल्युट् । अन्वेषणे, चिन्तने च ।
 अनुसरण न० अनु+ह-ल्युट् । अनुगमने, सहशीकरणे । भावे
 घञि अनुसारीत्यल ।
 अनुस्यूत वि० अनु+सृज् क्त जट् । पश्चिते, कृतसंभवे च ।
 अनुस्वार पु० स्-वञ् उदात्तादिहरवत्त्वात् स्वरवर्णाएव
 स्वाराः अनुगतः स्वारान् गतिस० । स्वराश्रयेण उच्चार्यमाणो
 बिन्दुरोख्यया व्यञ्जमानेऽनुनासिके वर्णमदे अनुस्वारो विस-
 र्गवैल्यपक्रम्य आश्रयस्थानभागिनश्च्युतेः तस्य तत्वालम् ।
 अनुचरण पु० अनु+ह ल्युट् । देशभाषाचेष्टादिना सहशी-
 करणे, सादृश्यधर्माविष्करणे च । [शीले च न० ।
 अनुक्त पु० अनु+उच समवाये क क्तवम् वि० । गतजन्मनि । कुले

अनूचान पु० अनु+वच-कान नि० । शिवादिपङ्कजसहित
 वेदाध्ययनकारिणि, वेदाद्यानुवचनसमर्थे च ।
 अनून वि० जन-क न०त० । परिपूर्ण, समये, अहीने च ।
 नूनं निश्चितं न०त० । अनिशिते ।
 अनूप वि० अनुगता आपोयत्न ७०० अच् स० आतउत्त्वम् ।
 जलप्राये देशे, तत्स्थले सर्वदावाप्तिनि महिषे, "वह्नुस्त्वैव
 हज्ज्य वातश्लेष्मासवाहितः । देशोऽनूप इति ख्याते" इत्युक्ते
 देशविशेषे च पु० । अनूपसर इति प्रसिद्धे देशे वा ।
 अनूपज न० अनूपे जलप्राये देशे जायते जन-ड ७०त० । आदा
 इति ख्याते आर्द्रके, तस्य जलप्रायोद्गमत्वात् । तत्
 स्थानजातमात्रे वि० ।
 अनूरु पु० न स ऊरु यस्य व० । सूर्यसारथौ अरुणे विन-
 ताञ्छेष्टपुत्रे । तस्य अपूर्ण एव गर्भे माता अण्डस्य स्फोट-
 नादूरुप्रभृत्यङ्गविकलत्वं पुराणे प्रसिद्धम् ।
 अनूरुसारथि पु० अनूरुः सारथिः रथनियन्ता यस्य । सूर्य
 अष्टच पु० नास्ति अश्वस्तथा कृक् यस्य अच् सामसान्तः ।
 कृक्युत्ये अनुपनीते वालके ।
 अष्टत न० अष्टं सत्यं न०त० । सत्यभिन्ने अययार्थे । अष्टतलव्यव-
 हारस्तु प्रायेण कथने एव लोके दृश्यते कवित् वस्तुन्यपि
 यथा रङ्गे रजतदिक्, तत् रजतमिदमिति ज्ञानञ्च । तद्वति
 वि० । ७०० । वाणिज्ये न० तत्वावृत्तवाङ्मत्यात् ।
 अनेक वि० एक+न०त० । एकभिन्नेषु वङ्गपु । नञ्प्रत्यये
 उत्तरपदादुच्चारणैव लिङ्गवचनतानियमेऽपि अल वङ्ग
 वचनान्तैव तेन पतन्त्यनेके जलधेरिवोक्त्य इति भावः ।
 अनेकप पु० अनेकाभ्यां सुखशुखाभ्यां द्वाभ्यां पिवति पा-क ।
 द्विमे हस्तिनि । [रूपे ।
 अनेकरूप वि० अनेकानि बहुनि रूपालयस्य व० । चित्त-
 अनेकान्त वि० न एकएवान्तः परिच्छेदो यस्य व० । अग्नि-
 यतरूपे, अनतिशये च । [शिनि २त० । बौद्धभेदे ।
 अनेकान्तवादिन पु० अस्ति नास्ति वेत्तेकान्तं न वदति वद-
 अनेडभूक वि० एडो बधिरो भूको वाक्यशक्तिरहितस्य नास्ति
 यस्मात् ५०० । काला, बोवा इति ख्याते श्ववर्ण-
 वचनशक्तिरहिते, शठे च ।
 अनेहस् पु० न हन्यते हन-असि प्रकृतेरेहादेशः । काले ।
 अनेकान्तिक पु० एकान्तं नियतं व्याप्नोति एकान्त+उक् न
 त० । व्यभिचारिणि दुष्टे हेतौ । यथा धूमसाधने वह्निहेतुः
 न एकान्तोनियमो व्याप्तिर्यत्न ७०० । अनेकान्तोऽप्येत्यर्थः ।
 अनोऽकह पु० अलसः शकटस्नानं गतिं हन्ति हन-ड । उक्ते ।

अन्त न० अम-तन् । खरूपे, समाप्ते च । शेषे पु० न० । नाशे, प्रान्ते, सीमायां, निचये, अवयवे च पु० । निकटे, मनोहरे च लि० ।

अन्तःकरण न० क-करणे ल्युट् अन्तरभ्यन्तरं, तद्वृत्ति पदार्थानां ज्ञानादीनां वा करणं कर्म०, इत० वा । ज्ञान-सुखादिषाधने आभ्यन्तरे इन्द्रिये मनोबुद्धिचित्तादिपदाभि-लष्यमाने । अन्तःपुरभेदस्तु दृष्टदभिधाने ।

अन्तःकुटिल पु० अन्तर्मध्ये कुटिलः । वक्राकारमध्यावयववति शब्दे । वक्रान्तःकरणे लि० ।

अन्तःपुर न० अन्तराभ्यन्तरं पुरं गृहं कर्म० । अन्दर इति प्रसिद्धे राज्ञां स्त्रीणां स्थानयोग्ये गृहे । तत्र स्थितत्वात् राजमहिषावामपि । पुरश्चन्द्रसमासे अचि स्त्रीत्वात् ङीप् । अन्तःपुरीत्यपि ।

अन्तःसत्वा स्त्री० अन्तरभ्यन्तरे गर्भे सत्त्वं प्राणी यस्या व० । गर्भस्थानं स्त्रियाम् ।

अन्तःखेद पु० अन्तःखेदो मदस्यन्दनं घर्षजलं यस्य व० । मदस्त्राविणि हस्तिनि ।

अन्तक पु० अन्तं करोति अन्त+तत् करोतीत्यर्थे णि-ख्युल् । यसे । नाशकारके लि० ।

अन्तकार लि० अन्तं नाशं करोति क-ट उप० स० । नाशकारके ।

अन्तग लि० अन्तमवसानं गच्छति गम-ड । पारगामिणि अवसानं गते च । त्त अन्तगत इत्यपि तत्कार्ये ।

अन्तर् अव्य० अन-अरन् तुङागमश्च । मध्ये, प्राप्ते, स्त्रीकारे चित्ते च ।

अन्तर न० अन्तं राति ददाति रा-क । अवकाशे, अवधौ, परिधानांशुके अन्तर्धाने, भेदे, परस्परवैलक्षण्ये विशेषे, तदर्थे, छिद्रे, आलीये, विनार्थे, वह्निरर्थे, व्यवधाने, मध्ये, सट्टे च । उदाहरणानि तु दृष्टदभिधाने ।

अन्तरङ्ग लि० अन्तर्मध्येऽङ्गानि यस्य । आलीये, व्याकरणा-शास्त्रे प्रसिद्धे प्रकृतिप्रत्ययकार्थमध्ये प्रकृत्याश्रिते कार्ये च ।

अन्तरा अव्य० अन्तरेति इण्-डा । निकटे, मध्ये, विनार्थे च ।

अन्तरात्मा पु० अन्तर्धर्मा आत्मा । अन्तःकरणे, सर्वान्त-र्यामिनि परमेश्वरे, अन्तःकरणाभिमानिनि जीवे च ।

अन्तराय पु० अन्तरं व्यवधानमयते अय-अच् । विघ्ने । व्यव-धानकारके लि० ।

अन्तराल न० अन्तरं मध्यसीमाभ्यामिति स्पृहाति आ-रा क रस्य लस्य । मध्ये, अन्तरे च । सार्धे अणि आन्तरालम् ।

अन्तरिक्ष न० अन्तः स्वर्गपृथिव्योर्मध्ये ईच्छते ईज-कर्माणि घञ्, अन्तः फल्गुणि यस्य वा एवो० पक्षे ह्रस्वः

शृङ्गारस्य रित्त्वं वा । पञ्चमेषसङ्गारयोग्ये भूलोकसूर्य-मध्यवर्तिनि आकाशप्रदेशे । अल अन्तरीक्षमपि ।

अन्तरित लि० अन्तर्+इण-कर्त्तरि क्त० त० । अन्तरं व्यवधानं करोतीति णिचि कर्माणि क्त वा । व्यवधानं गते, व्यव-धापिते, तिरस्कृते च । [आतईचम् । द्वीपे ।

अन्तरीप पु० अन्तर्मध्ये गता आपोऽस्य व० अच्स० अन्तरीय न० अन्तरे भवं गङ्गादिवात् क् । परिधाने वस्त्रे “नाभौ धृतञ्च यद्वस्त्रमाच्छादयति जानुनी । अन्तरीयं प्रशस्तं तदच्छिन्नसमयान्तयोरित्येवंलक्षणम् ।

अन्तरे अव्य० अन्तरेति इण् विच् । मध्ये ।

अन्तरेण अव्य० अन्तरेति इण्-ण टवर्गादित्थेऽपि णस्य नेचम् । विनार्थे, मध्यार्थे च ।

अन्तर्गड लि० अन्तर्मध्ये गडुरिव निरर्थकः । सीमाप्रदेशे जातस्य गलसांसिपिण्डस्य गडोर्यथा निरर्थकत्वम् तद्वन्निरर्थके ।

काव्यान्तर्गडुभूता यानालङ्कारः प्रहेलिकेति साहि० १० परि ।

अन्तर्गृह न० अन्तर्गृहस्य । गृहमध्ये, वाराणसीस्थे सप्ता-वरणवति स्थानविशेषे च ।

अन्तर्जठर न० अन्तर्जठरस्य । जठरमध्ये, कुक्षिमध्यस्थकोष्ठे च

अन्तर्जल न० अन्तर्जलस्य अव्ययी० । जलमध्ये, जलमध्ये-कर्तव्येऽवसर्गणमन्तजपे च । होममन्तर्जलादीनीति श्रुतिः ।

अन्तर्ज्योतिः न० अन्तः ज्योतिरिव प्रकाशकम् । अन्तरात्मानि ।

अन्तर्द्धन न० अन्तर्द्धयते मादकता आधीयतेऽनेन । दध-करणे ल्युट् । किणुप्रभृतौ मद्यबीजे ।

अन्तर्दाह पु० अन्तर्मध्ये दाहः दह-घञ् । देहाभ्यन्तरस-न्तापे, कोष्ठसन्तापे च ।

अन्तर्द्वार पु० अन्तर्मध्ये द्वारम् । गृहमध्यस्थे गृहद्वारे ।

अन्तर्द्धान न० अन्तर्+धा-ल्युट् । तिरोधाने दृश्यपदा र्थस्य दर्शनायोग्यस्थाने स्थितौ, सन्यादीनां शरीरत्वागे च । अङ्गि । अन्तर्द्धानत्ववार्थे स्त्री० ।

अन्तर्द्धि पु० अन्तर्+धा कि । आच्छादने, व्यवधाने, अन्तर्धाने च

अन्तर्भूत लि० अन्तर्मध्ये भूतः भू+क्त । मध्यस्थिते, अन्तर्गते च अन्तर्भनस् लि० अन्तर्गतं वाङ्मयापाराज्जमतया अन्तरेव स्थितं मनो यस्य । व्याकुलचित्ते, समाहितमनस्ते च ।

अन्तर्यामिन् पु० अन्तर्मध्येऽनुप्रविश्य यमयति खलुकर्माणि इन्द्रियादीनि जीवं वा व्यापारयति यम-णिच्+णिनि । वायौ, “अन्तर्यामिन् भूतानि यो विभक्तग्रीवकेतविः । अन्तर्यामीश्वरः साक्षात् भवे” दित्युक्तेः आत्मकेतविः निज व्यापारैः प्राणादिदृष्टिभिरित्यर्थः । ईश्वरे, अन्तरेष

यमयतीत्यादिदृष्टारसकान्त्यामित्राङ्गणोक्तेः । अन्तर्ग-
तवस्तुज्ञातरि लि० ।

अन्तर्वेशिक लि० अन्तर्वेशे राजाभाष्यन्तरगृहे नियुक्तः
नियुक्तायै ङ । अन्तःपुरे रक्षणार्थं नियुक्ते कुञ्जवासनादौ ।

अन्तर्वत्नी स्त्री० अन्तरस्य अस्ति गर्भः । अन्तर-महत्प-
नि० । गर्भवत्यां स्तिवाम् ।

अन्तर्वेशि पु० अन्तःस्थित एव वाणयति उद्गारशब्दं कारयति
वशा शब्दे इन् शस्य सत्वम् । (देकुर) इत्यादि स्वात-
स्वेद्गारशब्दस्य कारके अजीर्णनामके रोगभेदे ।

अन्तर्वाणि लि० अन्तर्गता अन्तःकरणे स्थिता शास्त्रवाक्या-
त्मिका वाणी यस्य न० न कम् तुल्यम् । वङ्गशास्त्र-
वाक्याभिज्ञे पण्डिते ।

अन्तर्वेदी स्त्री० पृथिव्यामध्यस्थितत्वादनर्वेदीव । हरि-
हारावधिप्रयोगपर्यन्ते शशस्पर्शोति ब्रह्मावर्त्त इति च
ख्याते देशे ।

अन्तर्हित लि० अन्तर्-धा-क्त । गुप्ते, तिरोभूते च ।

अन्त (नि) वासिन् पु० अन्ते समीपे वस्तुं शीलमस्य वस-णिनि
सम्प्रत्या वा लुक् । शिष्ये । स्त्रियां ङोए । समीपवर्तिनि लि०

अन्तश्शय्या स्त्री० शयनं शय्या श्रोङ्-क्यप् अन्तस्य नाशार्थं
शय्या चतुर्थ्यर्थे ङित० । मरणार्थं भूमिशय्यायाम्, तद्धेतु-
त्वात् श्शयाने च । अन्त एव शय्या निर्व्यापारार्थक-
त्वात् कर्म० । मरणे ।

अन्तःस्था लि० अन्तःस्थगोष्ठ्योर्मध्ये तिष्ठतीति स्था-क्लिप् ।
वरजवास्त्रेषु वस्त्रेषु । वा विस्मरणोपतोऽन्तस्था अपि ।

अन्तावसायिन् पु० नखकेशानामन्तमवसात् केतुं शीलमस्य
अव-सो-णिनि युक् च । नापिते । अन्ते दृष्टे वयसि
अवसति निशिनोति तत्त्वम् । सुनिभेदे । अन्ताव स्ततो-

पकते जन्तनाशाय अवस्यति । प्राणिर्हिंसके चारुणालादौ ।

अन्ति (का) स्त्री० अन्त्यते संव्यथते अन्-ङ । नटाभिनयन-
कावे तद्वन्तौ जेष्ठमभिधाम् । स्वार्थे के टाप् अन्तिकेत्यपि

अन्तिक लि० अन्त्यते संव्यथते समीपेन, अन्त-प्रज्
खोऽस्यास्तीति सत्वर्ध्याः ङन् । समीप्यवति । स्वार्थे ङनि
समीप्ये पु० । चुल्लुगास् न० । आपोधिभेदे स्त्री० ।

अन्तिकाश्रय पु० अन्तिके समीपे काश्रोयते आ+श्री-अच् ।
निकटस्थे, अवलम्बनस्थाने च ।

अन्तिस लि० अन्ते भवः अन्त-ङिजच् । अन्तर्भवः, चरमे च ।

अन्त्य पु० अन्ते पर्यन्ते वसतीति अन्त-ङित् । चारुणाले । सन्ता-
याम् स्त्री० । अन्तिमे वस्तुनि लि० । यथा नञ्प्रत्ययानां

मध्ये देवतो, राशीनां मध्ये मीनः वर्णानां मध्ये हकार
इत्यादि । संख्याभेदे त० “जलधिसान्यं परार्द्धमिति दश-
गुणोत्तरा संख्ये”ति भास्कराचार्योक्तेः परार्द्धदशभागे ।

अन्त्यज पु० अन्त्योऽधनः जायते जन-ङ । मृद्रे, स हि वर्णानां
विप्रादीनां चतुर्थां मध्ये अधमो जातः । “रजकचन्मेकारय
नटो वरुड् एव च । कैवर्त्तमिदं भिद्धान् सभैते ह्यन्त्यजाः स्मृता”

इति स्मृत्युक्तेषु सप्तसु रजकादिषु च । अधमजातसाले लि० ।

अन्त्यजन्मान पु० अन्त्यं जन्म यस्य । मृद्रे । स हि विप्रकृति
यवैश्च जन्मानन्तरं ब्रह्मणः पादात् श्रेष्ठे जातः ।

अन्त्यावसायिन् पु० “निपादस्ती ठ चरुणालात पुलसन्त्यावसा-
यिन् । श्शयानगोचरं कृते, इति सनूक्तेः निपादस्त्रियां
चरुणालाजाने सरदाफरास इति ख्यातिं सङ्कीर्णवर्थे ।

“चरुणालः नृपचः क्षता सूतो वेदेहकक्षया । मागधायोगवौ
चैव सन्तैऽन्त्यावसायिनः इत्यङ्गिरसोक्तचारुणालादिषु च ।

अन्त्येष्टि स्त्री० इष्टि यागः यज्ञ-क्तिन् अन्त्या इष्टिः । मृतस्य
दाहादिरूपे चरमसंस्तारे “नान्येष्टिर्नास्ति सञ्चय” इति स्मृतिः

अन्त न० अन्त्यते देशे वध्यतेऽनेन । अति वन्धने लब् ।

देहवन्धके “उक्ताः साक्षात्स्वयो व्याप्ताः पुंसाधन्ताश्च
सूरभिः अर्द्धव्यामेन ह्रीनानि स्त्रीषामन्ताणि निर्द्देशन् ।”
इति वैद्यकोक्तपरिमाणवति नाडीभेदे ।

अन्तुका पु० अन्त्यते वध्यतेऽनेन अदि वन्धने कू स्वार्थे के क्तस्य
अभिधानात् पुंस्त्वम् । हस्तिपादवन्धने निगड़े, पादकीले च ।

अन्तु स्त्री० अन्त्यते वध्यतेऽनेन अदि+कू । निगड़े स्त्रीपाद-
भूषणे च । [न्दिधत् त ।

अन्थ इतिनाथे अद्-चु० उभ० अक०सेट् । अन्थयति तं अ-

अन्थ पु० न० अन्थयति चतुष्पा न पश्यति अच् । चतुर्दयहीने ।

अन्थतेऽनेनेति करणे चञि । अन्थकारे जले च न० ।

अन्थक पु० अन्थयति अन्थ-युल्ल । देशभेदे, सुनिभेदे, यदुर्वंश
नृपभेदे, हरिश्चाक्षसुते दैत्यभेदे च । तमसि न० ।

अन्थकरिपु पु० अन्थकाक्षरस्य रिपुः । शिवे, अन्थकस्य
तमसो रिपो रूय्ये, चन्द्रे, वह्नौ च ।

अन्थकार पु० न० अन्थं करोति क-अण् उप०स० ।
तेजोऽभावे तमसि ।

अन्थकूप पु० अन्थयतीत्यर्थः स चासौ कूपः । बान्धकारे
कूपे । अन्थः कूपी यत्न० । नरकभेदे । अन्थस्य दृष्ट्या-

भावस्य कूपश्च । कोहे । स हि सर्वदृष्ट्यासावस्थाकारः ।

अन्थतमस्य न० अन्थयति अन्थ+अच् ताव्यति अन्थेनेति

तस्-असि कर्म० अच् समासान्तः । निविडान्धकारे ।

अन्यथासिद्धिः न० तस्मिन्ना तस्मिन्नातिः तस्मिन्नेव तस्मिन्ना अन्या-
यतोत्पत्त्यम् कर्म० । निविडान्धकारे । अन्यस् अन्यकारकं
तामिस् यत् ७७० । नरकविशेषे । सांख्यशास्त्रे प्रसिद्धे
भयविशेषविषयकेटभिविशेषे पु० ।

अन्यभूपिका स्त्री० अन्धं दृष्ट्वाभावं सुखाति रूप-रूपल् दीर्घः ।
देवतादृष्टे तद्भावेने हि चक्षुश्चा भवतीति त्रैलोक्यप्रसिद्धम् ।

अन्यस् न० अद्यते अद-अद्यन्तु हस् धञ् । ओदने ।

अन्धिका स्त्री० अन्धयति अन्ध-रूपल् । रात्रौ, दूतभेदे य-
स्याम्, भिदाख्यौषधौ, आन्दुलीति स्वाते नेत्ररोगभेदे च ।

अन्धु पु० अन्ध-क्त । कृपे ।

अन्धुल पु० अन्ध-उल । गिरीषहृद्ये ।

अन्धु पु० अन्ध-र । देशभेदे, तत्स्थकोके, जातिभेदे च ।

अन्न न० अनित्यनेन अन्न-नन् अद्यते इति वा अद-क्त
अन्नाद्यतया न जग्धिः । ओदने, सिद्धान्ते, "गर्भं चेतुर्गतं
प्रोक्तं सत्तुपं धान्यस्यते । आसं तु वितुपं ज्ञेयं सिद्धसन्न-
सदाहृतम्" इति स्मृतेः ब्रीहिववादावासान्ते, पृथि-
व्याम्, अन्नहेतुत्वात् तस्या अन्नत्वम् अतएव वेदान्ते तेजो-
ऽवन्नात्मिकां प्रकृतिरित्युक्तम् । उपचारात् उपकरणे च ।

अन्नकोष्ठक पु० अन्नस्य ब्रीह्यादेः स्वल्पं कोष्ठमिव अल्पार्थे
क । कुटी इति स्वाते धान्यादेः स्थापनस्थाने ।

अन्नगन्धि पु० अन्नस्य गन्धस्त्वगन्धो यस्य व० इत्यसमासः ।
अतिसारे, उदरामये च रोगे । अन्नस्य गन्धो लेशो यत्न
व० इत्यसमासः । अल्सान्ते भोजनादौ लि० ।

अन्नप्राशन न० प्रकटं विधानेन प्रथमप्राशनं प्राशनं इत० ।
षष्ठादसमासादौ बालकादेर्विधानेन प्रथमसन्नभोजने ।

अन्नभय पु० अन्नस्य विकारः अन्न+विकारार्थे भयट् । स्थूलशरीरे ।
अन्नविकृतिमात्रे लि० । अन्नमयं हि सौम्य मन इति श्रुतिः ।

अन्नविकार पु० वि+क-घञ् इत० । अन्नस्य विकारे
शोषितमांसादिपरिणामजे चरमधातौ शुक्ले । वि+कृ-
षञि । अन्नस्य विक्षेपे ।

अन्नाशन न० अन्नस्य विधानेन आशनम् । अन्नप्राशनार्थे ।

अन्य लि० अन्न-यत् । भिन्ने, सदृशे च । सर्वनामतास्य ।

अन्यतस्य लि० अन्यु० । वज्रनां मध्ये निर्धारिते एकस्मिन् ।

अन्यतर लि० अन्यु० । द्वयोर्भेदयो निर्धारिते एकस्मिन् सर्व० ।

अन्यत् अन्य० अन्य+त् । व्यतिरेके, विनाशे च "अन्यत्
धर्मादन्त्याधर्मादिति" श्रुतौ प्रथमार्थे एव त्वत् ।

अन्यथा अन्य० अन्य-प्रकारार्थे शाल् । विनाशे, इतरप्रका-
रार्थे, वितर्के, डटे च ।

अन्यथासिद्धि स्त्री० अन्यथा यस्य कारणात् विनापि सिद्धि-
कार्यजन्य तस्य अन्यथासिद्धिरिति न्याये परिभाषितरूपे
वस्तुनि यथा घटजन्यकाले तत् गर्हभस्य स्थितावपि
तस्य कारणात् विनापि घटादिचिद्धिरिति घटादौ
गर्हभादेरन्यथासिद्धिः ।

अन्यद्वा अन्य० अन्यस्मिन् काले दाच् । अन्यस्मिन् काले ।

अन्यपूर्वा स्त्री० अन्यः पूर्वा यस्याः । पूर्वपतिसरणादौ
पश्चात् कृततद्विन्नपतिकार्या पुनर्भुवि । अर्ग्यादित्वादन्ति-
अन्या पूर्वा यस्य वा । तत्परिणेतारि पुनर्भूयते पु० ।

अन्यभट् पु० अन्येन भियते भ-कर्मणि क्तिप् । कोकिले ।
कर्मणि क्ते अन्यभटोऽप्यत्र । कर्त्तरि क्तिप् परपोषके लि० ।

अन्यादृश् लि० अन्यस्वेव दर्शनस्य अन्य+दृश क्तिन् आत्वह
स्त्रौ । अन्यदृशे, अन्यप्रकारे च । टकि अन्यादृशः, क्से
अन्यादृशोऽप्यत्रैवार्थे ।

अन्याय पु० न्यायो विचारः, सङ्कति, औचित्यं, प्रतिज्ञादिपञ्चक-
प्रतिपादकवाक्यञ्च न०त० । विचाराभावे, सङ्कल्पभावे, अनौ-
चित्ये, पञ्चाङ्गन्यायभिन्ने च न्यायशब्दार्थे त्वधिकं वक्ष्यते ।
ब० । विचारान्नृत्ये, औचित्यन्नृत्ये, असङ्कृते, प्रतिज्ञादिपञ्चक
वाक्यन्नृत्ये च लि० ।

अन्योदर्थ्य पु० अन्यस्मिन् समात्तभिन्ने उदरे गर्भे भवः उदर+
यत् । एकपितृके भिन्नमातृके वैमाल्ये भातरि । अन्यो-
दर्थ्यस्तु संसृष्टीति स्मृतिः । तथाभगिन्यां स्त्री० । अन्यो-
दरजातमात्रे लि० । अतएव दावभागे तद्वचनव्याख्याने
भाट्टपुलादीनामपि अन्योदर्थ्यपदार्थतया स्पष्टाभित्युक्तम् ।

अन्योन्या लि० अन्य+कर्मव्यतिहारे (एकजातीयक्रिया-
करणे) द्वित्वम् पूर्वपदे सूच्य । परस्परार्थे । कृतद्वित्वस्यापि
सर्वनामता तेनान्योऽन्यस्य इत्यादि । अलङ्कारशास्त्रप्रसिद्धे
अलङ्कारभेदे न० तच्च साहि १०परि० ।

अन्योऽन्याभाव पु० अन्योऽन्यस्मिन् अन्योऽन्यस्य अभावः ।
भेदे भेदा हि यथा घटे पटस्य तथा पटे घटस्य सदा
ऽस्ति संसर्गाभावस्तु नैवं घटे भूतलस्याभावेऽपि भूतले
घटस्य कदाचित् सत्त्वसंभवेनाभावभावात् ।

अन्योन्याश्रयः लि० अन्योन्याश्रयतीति आ+श्री-अच् ।
परस्परसापेक्षे । न्यायमते तर्कविशेषे पु० । स च एकस्य
ज्ञानजननाय यथाऽन्यज्ञानाभिज्ञा तथा अन्यस्य ज्ञानजनना
वेतरस्य ज्ञानापेक्षैति सापेक्षापेक्षितनिमित्तकोऽनिरः
प्रसङ्गः विस्तरस्तु दृष्टद्विभाषे ।

अन्यत् लि० अतुगतसत्त्वमिन्द्रियं मनश्च० । प्रत्यक्षे, अतुपदे,

अनुगे च । अन्वः समीपेऽव्ययी० ऽचि । चतुर्निकटे अव्य० ।
अन्वच् लि० अनु+अन्वच्-किन् । अनुगामिनि अनुपदे च ।
अन्वय पु० अनु+इष्-अच् । सन्ततौ, अनुगतौ, अनुष्ठतौ, आनु-
कूले, कार्य-कारणस्थानुसरणे, कार्यसत्तापादकसत्ता कस्य
कारणस्य कार्योस्थितौ, स्वत्तानिवतसत्तावति, कार्ये संबन्धे
च पदानां, पदोपस्थाप्यपदार्थानाञ्च परस्पररेण संबन्धे च ।
अन्वयबोध पु० अन्वयस्य पदोपस्थाप्यपदार्थानां संबन्धस्य
बोधः इत० । न्यायमते शब्दजन्ये शब्द इति नामके
प्रत्यक्षानुमानादिभिन्ने बोधे । वैशेषिकमते शब्दजन्ये अनु-
मित्याश्रये एव बोधे ।

अन्वयव्यतिरेकिन् लि० अन्वयव्यतिरेकी खोऽस्य । साध्य-
साधके हेतुविशेषे, यथा वह्नि साधने धूमः । स हि वह्निमति
महानसादौ वह्निभाववति जलादौ च भाषाभावाभ्यां
वह्नेरन्वयव्याप्तिः व्यतिरेकव्याप्तिरिति न्यायमते प्रसिद्धम् ।

अन्वयव्याप्ति स्त्री० अन्वयेन व्याप्तिर्वापनं नियततया ।
स्थितिः इत० । यत्न धूमसत्त्व वह्निरित्येवं रूपायां व्याप्तौ ।
अन्वयवर्ग पु० अनु+अव+इज-इज् । यथेष्टं क्रियतामित्येवं
रूपावाबनुज्ञायाम् ।

अन्ववाय पु० अन्ववायते उत्पत्त्यनुसंधाते अनु+अव+
अव-वज्, इण्-अच् वा । वंशे, सन्ताने च ।

अन्वष्टका स्त्री० अनुगतामष्टकास् गतिस० । अष्टकानन्तर-
तिषिषु गौणचान्द्रपौषसाधफाल्गुनमासानां कृष्णवसोषु ।
तत्तल साग्निकस्य मातृश्राद्धमष्टकाश्राद्धवत् कर्तव्यम् ।

अन्वृत् अव्य० अङ्घ्रि अङ्घ्रि वीष्पार्थेऽव्ययी० अच् । प्रतिदिने
अन्वाचय पु० एकस्य प्राधान्यादन्य आचोयते बोध्यते यत्न
अनु+आ+चि-अच् । उद्देश्यसिद्धानुद्देश्यसिद्धौ । यथा
भिलां गच्छ यदि गां पश्येत्साज्ञानय, अत्र भिलायामेव
उद्देशः न गमने, तत्सिद्धानुत्तरं गवानयनमनुद्दिष्टमपि
साध्यतया निर्दिष्टम् ।

अन्वाजे अव्य० अनु आजयत्यनेन अनु+आ+जि-डे । दुर्बलस्य
बलाधाने । सप्तम्यन्तप्रतिरूपकोटयम् ।

अन्वादेश पु० अनु+आ+दिश वज् । पूर्वापातस्य किञ्चित्-
काव्यान्तरं विधातुं पुनरुपदेशः । यथा अनेन व्याकरण-
मधीतं न्यायमेतं प्रपाठयेति न्यायपाठनार्थं पुनरुपदेशः ।
कथितकथने, अनुवादार्थे च ।

अन्वाधेय न० अनु+आ+धाज् यत् । “विवाहात् परतो यत्तु
लब्धं भट्टकुलात् स्त्रिया । अन्मधेयं तु तत्प्राप्तं लब्धं
यत्तुकुलात्तये”त्युक्तलक्षणे स्त्रीधने । पश्चादधेये वस्तुनि लि०

अन्वासन न० अनु+आस-ल्युट् । पञ्चाङ्गपवेशनरूपे सेवने,
अनुशोचने च । आधारे ल्युटि श्रित्यष्टङ्गे ।

अन्वाहार्य न० अनु व्याप्तौ, भासिभाषि आह्वियते अनु+आ
+ह-खत् । प्रतिभासकर्तव्येऽसावास्त्राविहिते आह्वे
“पितृणां भासिकं आह्वमन्वाहार्यं विदुर्बुधा” इति स्मृतिः,
वागदक्षिणायाञ्च ।

अन्वाहार्यपचन पु० अन्वाहार्यं आह्वानं पच्यतेऽनेन
पच+ल्युट् । दक्षिणाग्नौ ऋग्वेदविधिना स्थापितेऽग्नौ ।

अन्विच्छा स्त्री० अनु+इष्-अ नि० । अन्वेषणे ।

अन्विष्ट लि० अनु+इष्-क्त । अन्वेषिते ।

अन्वीक्षा स्त्री० अनु अवधानात् इत्ता द्रुतार्थस्य द्रुतासुक्त-
त्वपर्यालोचना अनु+ईष-अङ् । वेदवाक्यावधानान्तरं
तदर्थपर्यालोचनायाम् । अतएवैतदुपयोगिनी विद्या
आन्वीक्षिकीत्युच्यते ।

अन्वेपण न० अनु+इष्-ल्युट् । अनुसन्धाने । व्यवधानादिना
अदर्शनं गतस्य ज्ञानार्थं प्रयत्नोत्थानुसन्धानम् । वाञ्छा-
याञ्च । युचि । अन्वेपणा । तस्मिन्नेवायं स्त्री० ।

अप् स्त्री० वज्रं व्याप-क्तिर् हस्तः । जले ।

अप अव्य० न पाति पा-ड । विद्योगे, विजितौ, विपरीते,
निदर्शने, आनन्दे, पञ्चने, चौर्ये च ।

अपकर्म्मन् न० अपकृतं कर्म प्रा० । दुष्टाचरणे । व० । दुष्टा-
चरणवति लि० ।

अपकर्ष पु० अप+कष-वज् । उचितधर्मापिवाया हीनतायां,
स्वकर्तव्यकालात् पूर्वकालकरणे च ।

अपकार पु० अप+क-वज् । अनिष्टोत्पादने, तद्धेतौ द्वेषे च ।

अपकारिणर् स्त्री० अपकारेण द्वेषेण गोचरेते गृ-क्तिप् ।
भर्त्सनवाक्ये । [काष्ठे कृते च ।

अपकृष्ट लि० अप+कष-क्त । अधमे, हीने, स्वकालात् पूर्व

अपक्रम पु० अपकृत्य क्रमो गतिः क्रम वज् अटद्धिः पलायने ।

अपक्रिया स्त्री० अप+क-श । द्रोहे, अपकारे च ।

अपक्रोश पु० अप+क्रुश-वज् । निन्दने । उपक्रोशोऽप्यत्र ।

अपक्षेपण न० अप+क्षिप-ल्युट् । अपःस्थानसंयोगहेतौ क्रिया
विशेषे, अपक्षेपातने च । अवक्षेपणसम्यक्कार्थे ।

अपगत लि० अप+गस-क्त । मृते, पलायिते, गते, द्रुवीभूते च

अपघन पु० अप+हन अप घनादेशः । देहे, घनो निवि-

डसद्विज्जिते लि० ।

[च ।

अपघात पु० अप+हन-वज् । अपकृष्टहनने दुष्टहेतुककरणे

अपचय पु० अप+चि अच् । हानौ, अपहरणे, व्ययने च ।

अपचायित लि० अप+चाय-चि-स्वायं णिच्-वाक्त् । पूजिते ।

अपचार उ० अप+चर-घञ् । अहिताचरणे । अपगतचारे,
दूतहीने च लि० । [चि-क्त० हीने ।

अपचित लि० अप+चाय-क्त चायः चिभावः । पूजिते ।

अपचिति स्त्री० अप+चाय+क्तिन् प्रकृतेचिभावः । पूजायां
चि+क्तिन् । हानौ व्ययायाञ् ।

अपटान्तर लि० पटेन तिरस्तरिण्या अन्तरमत् । अव्यव-
हिते, आसक्ते, संसक्ते च । अपटान्तरमित्यप्यत्रैवार्थे ।

अपटी स्त्री० अत्यः पटः पटी न०त० । कानात् इति ख्याते
वस्त्रप्रावरणे । [लभे च

अपटु लि० पटुर्दण्डः न०त० । रोगिणि, दन्तातरहिते कार्या-
अपतर्पण न० अप+तप-ल्युट् । रोगादौ उपवासे, हृद्यभावे च

अपत्य न० न पतन्ति पितरोऽनेन पत-यत् न०त० । पुत्रदुहित-
रूपे संताने । [ओषधिविशेषे गर्भदायिविद्यादौ च ।

अपत्यदा स्त्री० अपत्यं तद्धेतुं गर्भं ददाति । सेवनेन गर्भपादके
अपत्यशत्रु उ० अपत्यस्य शत्रुः इत० । कर्कटे ।

अपत्र उ० न विद्यते पत्रमस्य । अङ्कुरे तस्य पत्राभावात् ।

अपत्रप लि० अपगता त्रपा लज्जा यस्मात् पूव० । लज्जाहीने ।

अपत्रपा स्त्री० अप+त्रप-अङ् । अन्यहेतुकलज्जायाम् ।

अपत्रपिण्डु लि० अप+त्रप-इष्णुच् । स्वभावतो लज्जाशीले ।

अपत्रय न० न पत्र्याः न०त०वा अच् । कुपये, पयोऽभावे च । अत्र
वा अचोऽभावे अपधिन् इत्यपि । न० । पथिन्पुत्र्ये लि० ।

अपथ्य लि० पथि (रोगिभोजने) हितं पथिन्+यत् न०त० ।
रोगिभोजनावोग्ये । [अवदानमथ्यत्रार्थे ।

अपदान न० अप+दैप-ल्युट् । शोधने, (प्रशस्ये) कर्षणि
अपदिश न० दिशयोर्मध्ये अप+दिश+अव्ययी० । दिशोर्मध्ये

चिदिक् इति कोष्ठा इति च ख्याते ।

अपदेश उ० अप+दिश-घञ् । लब्धे, सारूपाच्छादनरूपे,
कृचे, निमित्ते, स्थाने च ।

अपध्वंसज उ० अपध्वंसतेऽनेन अपध्वंसः वर्णानां भिन्नरूपता
संपादकः सङ्कलनकाज्जायते जन-उ पूव० । भिन्नवर्ण-

सङ्कमजाते करणादौ सङ्कीर्णवर्णौ । [धृषिते च ।

अपध्वंस लि० अप+ध्वन्-क्त । निन्दिते, परित्यक्ते, अव-
अपनयन न० अप+नी-ल्युट् । दूरीकरणे, खण्डने च ।

अपनोदन न० अप+नुद-ल्युट् । दूरीकरणे, खण्डने च ।

अपश्वश न० अप+श्वन्-पतने घञ् । पतने । अपश्वशते
अपश्वहेतुतया पत्यतेऽनेन करणे घञ् । बाधुशब्दभिन्ने

अपशब्दे भाषाशब्दे पञ्चादौ तत्कथनस्य पापहेतुत्वात् ।

अपमान न० अप+मि-मा-वा ल्युट् । अवज्ञायाम् ।

अपमित्यक न० अपमितिरपमानं तेनाकं दुःखं यत् । अपमान
हेतुकदुःखदायके कष्टे, तदुपहृष्टे हि उत्तमर्णसमोपेऽना-
दरात् दुःखं भवति ।

अपस्त्यु उ० अपकष्टो व्यत्युः प्रांस० । मरणहेतुरोगादिकं
विना शस्त्रादिना स्वयमन्यतो वा मरणे ।

अपसान न० अप+वा-ल्युट् । अपसरणे, पलायने च ।

अपर न० न पूर्यते यतः घृ-अपादाने, अप् । गजस्य पञ्चाङ्गाणि ।
न घृणाति सन्तोषयति घृ-अच् । शत्रौ । अर्वाचीने, भिन्ने

च लि० । पश्चिमायां दिशि, अष्टवेदादिविद्यायां च स्त्री० ।

अपरक्त लि० अप+रन्-कर्त्तरि क्त० । विरक्ते, अननुकूले ।

अपरति स्त्री० अप+रन्-क्तिन् । विरागे, निवृत्तौ च ।

अपरत्र अव्य० अपर+त्रल् । पञ्चादर्थे, परकाशे च ।

अपरत्व न० अपरस्य भावः त्व । अपर इति व्यवहारके न्यायमते
गुणभेदे, तच्च द्विविधं कालिकं दैशिकञ्च तत्र भाषादपरः

पौष इति कालिकं, पाटलिपुत्रादपरा काशीति दैशिकम् ।

अपरपच्च उ० अपरो निजदः पच्चः कर्म० । कृष्णपचे ।

अपररात्र उ० अपरं रात्रेः एक० त० टच् । रात्रिशेषे ।

अपरस्पर न० अपरस्परस्व ह० पूर्यपदे सुञ् । क्रियासातत्ये
सन्ततैकरूपक्रियाकरणे ।

अपराजित उ० परा+जि-क्त न०त० । शिवे, विष्णौ,
हृषिभेदे च । पराजितभिन्ने लि० । दूष्वायां, खनास

ख्यातायां लतायां, दुर्गायां, चेपालिकायां, जशन्तोष्ठये,
अशनष्टये, शङ्खिनीष्टये च स्त्री० ।

अपराष्टपृष्ठत्वं उ० अपराष्टो लब्धात् ल्युतः पृष्ठको वाणो
यस्य अप+राध-क्त व० । लब्ध्याप्राहिषावके धातुके ।

अपराध उ० अप+राध-घञ् । अकार्यादिकरणरूपे दोषे ।

अपरान्त उ० अपरस्या अन्तः । पाञ्चात्तादेशभेदे तद्देशवासिनि लि०

अपरान्त इ० अपरमहः एक० त० टच् अह्नादेवो यत्तच्च ।

विधा विभक्तादिनस्य तृतीये भागे ।

अपरिग्रह उ० परि+ग्रह-अप् न०त० । अचञ्चहे, स्त्रीजारा-
भावे च । नास्ति कस्यानौपीनादतिरिक्तः परिग्रहो

यस्य व० । परिज्ज्ञातके । परिग्रहभावनूप्रत्ये लि० ।

अपरिच्छिन्न लि० परि+च्छि-क्त न०त० । रुच्यचारहिते ।

अपरिहार्य लि० परि+हृ-अयत् न०त० । प्रसिद्धसंगयोग्ये

अपरेद्युस् अव्य० अपरपिप्लवनि अपर+एद्युस् । अपरदिने

अपरोऽच्च न० परोऽतीतः अक्षयामिन्द्रियाणां न भवति पर-

अचि+असमर्थ० टच् नि० छट् । विषयेन्द्रियवृत्तिकर्म०

जन्ते प्रत्यक्षरूपे ज्ञाने । अर्थ आद्यादि तद्विषये लि० ।
अपण्या स्त्री० न प्रणान्यपि भोजनं यस्याः । हिमाद्रिजायाम्
तपसि स्थितया तया पर्णस्याप्यभोजनत् । पर्णशून्ये लि० ।
अपण्यात् लि० परि+अप-क्त न०त० । असमर्थे, असम्पूणे च ।
अपलाप पु० अप+लप-घञ् । सतोऽप्यसत्त्वेन कथनरूपे
अपङ्गवे, प्रेम्णि च ।

अपवरक न० अप+चु०-वर-इच्छायां कर्मणि खलु । वासगृहे ।
अपवर्ग पु० अप+वृज-घञ् । दाने, निर्वाणसाधने, फलसाधने,
समाप्तौ च ।

अपवर्जन न० अप+वृज-ल्युट् । दानादावपवर्गार्थे ।

अपवर्तन न० अप+वृत्-खिच्-ल्युट् । परिवर्तने, वक्रीभावे,
अङ्गशक्ते प्रसिद्धे भाज्यभाजकयोरुभयोरपि तत्पर्यपेक्षया
केनचिदङ्गेन विभाजने च ।

अपवाद पु० अप+वद-घञ् । निन्दायाम्, आश्लायाम्,
प्रसङ्गे, विश्वासे, विशेषविधिरूपे बाधके, वेदान्तप्रसिद्धे रङ्गे
प्रतिभातस्य रजतस्य रङ्गमालरूपतालाभे च ।

अपवारण न० अप+चु० । वृ-ल्युट् । अनङ्गाने ।

अपविह्व लि० अप+व्यध-क्त । त्यक्ते, प्रत्याख्याते प्रतिषिद्धे,
“मातापितृभ्याश्चतुष्टयं तयोर्व्यतिरेण वा । वं पुत्रं परि-
वृद्धीयादप्रविह्वः स उच्यते इत्युक्तरूपे पुत्रभेदे च ।

अपविधा स्त्री० अपगतं विधं यस्याः पूत० । विषहारिण्याम् ।

अपवृत्त लि० अप+वृत्-क्त । पराङ्मुखोभूते ।

अपशब्द पु० अपकष्टः शब्दः प्रा०स० । संस्कृतभिन्ने शब्दे “तएव
शक्तिवैकल्यप्रसादात्सतादिभिः । अन्ययोच्चारिताः शब्दा
अपशब्दा इतीरिता इतिहृत्युक्तदिशा संस्कृतशब्देष्वन्य-
योच्चारणादसाधुत्वं गते भाषाशब्दे ।

अपशोक पु० अपगतः शोको यस्मात् व० । अशोकवृक्षे ।
शोकरहिते लि० ।

अपशु अव्य० अप+स्था-क्त पत्यन् । निर्दोषे, शोभने, विपरीते,
च । प्रतिशुषे, विरुद्धार्थे च लि० । काले पु० ।

अपशुल लि० अप+स्था-उलच् पत्यम् । निमित्ते, विपरीते च
अपसृष्ट लि० अपकष्टइव सीदति सद-अच् । अधमे, नीचे च ।

अपसर्जन न० अप+सृज-ल्युट् । दाने, परिवर्जने ।

अपसर्प पु० अप+सृप-अच् । गुप्तचरे । अजि अपसरणे ।

अपसृष्ट पु० अपगतं सव्यं यत् । दक्षिणभागे । पितृतीर्थे न० ।

अपस्कर पु० अपकीर्यते स्वस्वस्थाने क्षिप्यते अप+क-अप्
सृडागमः । चक्रभिन्ने रथाङ्गे रथारम्भके काष्ठे ।

अपस्त्रात लि० अपजघं स्त्रातः । स्तनमुद्दिश्य स्त्राते ।

अपस्मार पु० अपगतः स्मारः स्मरणं यस्मात् ५५० ।

सिरगीइति ख्यते रोगभेदे । तस्मिन् सति तद्द्वेगिण्य
स्त्रादानीं सर्वविषयस्मृतिर्नश्यति । [अपसारिते ।

अपहस्त लि० अपसारणार्थो हस्तो यस्मिन् । गलहस्तादिना

अपहार पु० अप+हृ-घञ् । अपसारणे, अपचये, चौर्ये,
सङ्गोपने, धनस्वाम्यनुपयोगिव्यये च ।

अपह्व पु० अप+ह्व-अप् । सतोऽपि वस्तुनोऽसत्त्वेन कथन
रूपेऽपलाये, प्रेम्णि च ।

अपह्वति स्त्री० अप+ह्व-क्तिन् । अपलाये, अलङ्कारशक्ते
प्रसिद्धे अर्थालङ्कारभेदे च सा०१०परि० ।

अपांनाथ पु० इत० । अनुक्त स० । ससृष्टे ।

अपांनिधि पु० नि+धा-कि इत० अनुक्त स० । ससृष्टे ।

अपांपति पु० पा+डति इत० अनुक्त स० । ससृष्टे, वरुणे च ।

अपांपित्त न० इत० अनुक्त स० वा । अग्नौ, तस्य जलहेतुत्वात्
तत्पित्तत्वम् “आकाशाद्वायुद्वयोर्वाग्निरग्नेराप” इति
श्रुतिः अत्र वा लुकि अधिस्तमित्यपि ।

अपाक पु० पच-घञ् न०त० । पाकाभावे, भुक्ताच्चादेरग्निमान्द्या
दिना पाकाभावे च । ७३० । तत्साधने अजीर्णतारोगे ।
इव० । पाकरहिते आसे लि० ।

अपाकरण न० अप+क-ल्युट् । निराकरणे ।

अपाकशक् पु० न पच्यते शक्नोति यस्य । आर्द्रके तस्य मूलमेव
भोजनार्थं पच्यते न शक्नोति ।

अपाङ्ग्य लि० सङ्घिः सह भोजने पङ्क्तिमर्हति अङ्गार्थे वृ
न०त० । सङ्घिः सह एकपङ्क्तौ भोजनार्थं स्तेन
प्रतितादौ । अत्र अजि अपाङ्ग्य इत्यपि ।

अपाङ्ग पु० अपाङ्गति तिर्यक् चक्षति नेत्रं यत् अप+अङ्ग
घञ् । नेत्रप्रान्ते, तिलके च । अपगतोऽङ्गात् गत्यादि०
स० । अङ्गहीने लि० ।

अपाङ्गक पु० अपकष्टसङ्गं यस्य व० कप् । अपाङ्ग इति ख्याते
अपामार्गे । नेत्रान्ते पु० । अपगतोऽङ्गं लि० ।

अपाङ्गदर्शन न० अपाङ्गेन नेत्रानाम् दर्शनं इत० । कटाक्षे ।

अपाटव न० नास्ति पाटवं पटुता यत् पटु+भावेऽण् । ७३० ।
रोगे । न०त० । पटुताभिन्ने । इव० । पटुताशून्ये लि० ।

अपात न० पातं आह्वयभोजनदानादिवोग्यं न०त० । विद्यादि
हीनेनाचारे, दानादिवोग्यताहीने ज्ञापने, नटादौ च ।

अपातीकरण न० अपातं आह्वयभोजनानुपयोग्यं क्रियतेऽनेन ।
निन्दितप्रतिपदादिजनिते पापभेदे । “निन्दितेभ्यो धना-
दानं वाग्विज्यं शूद्रसैन्यम् । अपातीकरणं ज्ञेयमन्यथा च

भाषण'मिति मनःतेः तदेतद्भूते निन्दितधनादानादौ च ।
 अपादान न० व्याकरणप्रसिद्धे विवोगक्रियावधिमूते विभाग-
 जनकतत्क्रियानाधारे तत्क्रियाजन्यविभागश्च ।
 अपान पु० अपसरणेनानित्यनेन अप+अन-घञ् । सततसधो-
 गसनशोले, गुह्यदेशस्थे, "अधोनयत्पानस्त आहारश्च
 नृणां पुनः"रित्युक्तलक्षणे "सूत्रशुक्रवहोवायुरपान इति
 कीर्त्यते" इत्युक्तलक्षणे च वायौ । सुहो न० ।
 अपामार्ग पु० अपसृज्यते व्याधिरनेन सृज्-कारणे घञ् क्त-
 दीर्घे । आपाङ् इति ख्याते ढुक् ।
 अपाय पु० अप+इण्-अच् । विद्योगे, नाशे, अपसरणे च ।
 अपार ति० उत्तरोऽवधिः पारः न० व० । उत्तरावधिमूल्ये ।
 नद्यादेरर्वाचीने अवारे तीरे न० ।
 अपार्थ ति० अपगतोऽर्थोऽभिधेयः प्रयोजनं वा यस्मात् ५ व० ।
 अर्थमूल्ये, प्रयोजनमूल्ये च । व० कपि । अपार्थकस्यत्वात्,
 निष्प्रयोजने, असंबन्धार्थके वाक्ये च ।
 अपाट ति० अप+आ-ट-क्त । अनाच्छादिते, अप्रतिबडे
 स्तन्त्रे, उद्घाटिते च ।
 अपाटत्त ति० अप+आ+ट-क्त । लुण्ठिते, पराटते च ।
 अपाश्रय पु० अप+आ+शी-अच् । आश्रयमूल्ये । अपाश्रयतीति
 कर्त्तरि अचि । अधीने । करणेतच्च । चन्दातमे ।
 अपासन न० अप+अस-णिच्-ल्युट् । मारणे ।
 अपास्त ति० अप+अस-क्तेप्ते क्त । निरस्ते-अवधीरिते च ।
 अपि अव्य० न प्रियति गच्छति पि-गतौ क्तिप् न लृक् । अशक्य
 करणायोद्यारूपयां, शत्रुलक्षणाविवर्तनस्युक्तिरूपयां,
 वा सम्भावनायां, सन्देहे, निन्दायां, प्रश्ने, सञ्ज्ञये,
 अत्यपदार्थे, कामचारानुज्ञायां, अवधारणे, पुनरर्थे च ।
 अपिगीर्ण ति० अपि+ग-क्त । स्तुते, वर्णिते, उद्घातने च ।
 अपितु अव्य० अपि+तन्-ङु । किन्त्वर्थे, यद्यर्थे, यदापीत्यर्थे च ।
 अपिधान न० अपि+धाञ् ल्युट् । आच्छादने, अथ अपेर-
 क्षोभे । पिधानमपि । [पिनङ्गसम्यक् ।
 अपिनङ्ग ति० अपि+नङ्-क्त । परिहिते वसनादौ । अपेरक्षोभे
 अपीच्य ति० अपि+च-अवते सौन्दर्याङ्गीयते च्यु-ङ । उपसर्ग
 दीर्घः । अतिसुन्दरे । [ढुक् । पुच्छीने ति० ।
 अपुच्छा स्त्री० नास्ति पुच्छस्यं यस्याः । शिखरहीने शिंशपा-
 अपुनरावृत्ति स्त्री० पुनरावृत्तिरागमनं यत् ७ व० । निर्व्याण
 सक्तौ । [६ व० । पुनर्गमनमूल्ये ति० । न० व० । पुनरागत्यभावे
 स्त्री० । [६ व० । अत्यन्तसुक्ते । न० व० । पुनर्जन्माभावे ।
 अपुनर्भव पु० न पुनर्भवो जन्म यत् ७ व० । निर्व्याण भोजे ।

अपुष्पफलद् पु० पुष्पं विनापि फलं ददाति दा-क्त उप० ख० ।
 पुष्पमूल्ये फलं वति पनसोदुम्बरादिढुक् ।
 अपूप पु० न पूयते विशीर्यति पू-प । गोधूमादिचूर्णपिष्टके ।
 अपूर्णी स्त्री० न पूर्यते सर्वतः कष्टकाटततया दुरारोह-
 त्वात् । शाल्मलिढुक् । संख्यापूरणसाधनभिन्ने च ।
 अपूर्व ति० न पूर्वं ढुक् । अविदिते आश्चर्ये । [६ व० ।
 कारणमूल्ये परमात्मनि पु० । वैधर्मिषेधक्रियाजन्ये काला-
 न्तरभाविनोः सुखदुःखयोर्हेतुभूतयोः पुण्यपापयोः व० ।
 पूर्वकालादिभिन्ने ति० ।
 अपूर्वविधि पु० अपूर्वे प्रमाणान्तरेणाप्राप्ते विधिर्विधानम्
 वि+धा-क्ति । अप्राप्तप्रापके लिङादिपदेदनीये शब्दवि-
 शेषे । यथा स्वर्गकामो यजेतेति लिङ्श्रुतं वाक्यं प्रमाणान्त-
 रेणाप्राप्तस्य स्वर्गसाधनत्वस्य यागे बोधयत् अपूर्वविधिः ।
 अपेक्षा स्त्री० अप+ई-अच् । आकाङ्क्षायां, कार्यकारणयो-
 रवश्यसम्बन्धे च । अपेक्षते प्रत्ययसुत्तमं त्वामिति तुभारः
 अपेक्षाबुद्धि स्त्री० अयमेकः अयमेकइत्याकारिकायां अनेक-
 तादिविषयिख्यां बुद्धौ ।
 अपेक्षाबुद्धिज ति० न्यायमते प्रसिद्धे द्वित्वाद्यारभ्य परार्द्ध-
 संख्याभेदे, द्वित्वादिकं हि प्रायुक्तापेक्षाबुद्धिर्बोध्यते ।
 अपोशखण्ड ति० पुनाति पवते वा पू-विच् न योगेण्ड एकदेशो-
 ऽस्य । शिशौ, वलिंभे, विकलाङ्गे, अतिमीरौ च ।
 अपोढ ति० अप+उह-क्त । निरस्ते, बाधिते च ।
 अपोढका स्त्री० अपगतसुदकं यस्याः ५ व० । पूतिका इति
 ख्याते शाके ।
 अपोह पु० अपगत-जहो वादिसञ्ज्ञावितसर्की यस्मात् ५ व० ।
 वादिसञ्ज्ञाविततर्कनिरासार्थके प्रतिवादिषञ्ज्ञाविततद्दि-
 रुद्धे तर्कभेदे । अप+उह-क्त घञि गुणे पररूपम् । त्यागे,
 अतद्वाटतौ च ।
 अप्रति पु० अपां प्रति इत० । वरुणे सञ्ज्ञे च । [कादौ ।
 अप्रकाण्ड पु० न प्रकाण्डः स्तम्भो यस्य । स्तम्भमूल्ये भिखिष्ठ-
 अप्रकाश ति० प्र+काश-घञ् न० व० । नाक्ये रङ्गभूषिस्व-
 सामाजिकसन्निधाने एव प्रकाशे जनान्तिकपदबोधनीये
 रङ्गस्थपातादिबोधयोग्ये । परब्रह्मणि न० । न० व० । प्रका-
 शाभावे, गोपने च पु० ।
 अप्रकटशुण ति० न प्रकटः शुणो यस्य न० व० । व्याकुले ।
 अप्रतिकर ति० न प्रतिक्रियते गोपनार्थं न व्याप्रियते यस्मिन्
 क-आधारे अप् । विश्वासपात्रे ।
 अप्रतिरथ न० न प्रतिकूलो रथोयत् । युद्धार्थयाने, युद्ध-

ससवे यावाकृतसङ्गले, सासावयवभेदे च । न प्रतिपजो
रयो रयान्तरमस्य इव० । अतुल्ये बोधे, विष्णौ च पु० ।
अप्रतिरूपकथा स्त्री० नास्ति प्रतिरूपा प्रत्युत्तरी भूता कथा
यस्याः । उत्तरवाक्यरहितायां वाचि ।
अप्रत्यक्ष वि० ज्ञानभेदः प्रत्यक्षं न०७० । प्रत्यक्षागोचरे अतीन्द्रिये
न०त० । प्रत्यक्षाभावे । न०६३० । प्रत्यक्षज्ञानान्तर्ये वि० ।
अप्रधान न० । न०त० । प्रधानभिन्ने गौणे ।
अप्रस्तुतप्रशंसा अप्रस्तुतस्वामाकरणाकार्यस्याक्षपादिना प्रशंसा
सुतिः । अलङ्कारप्रसिद्धे अर्थालङ्कारविशेषे । सा००परि० ।
अप्रवृत्त वि० न प्रवृत्त्यते अग्र+हन्-क्त न०त० । अनाहते
अकटभस्यादौ खिल इपि ख्याते ।
अप्राग्य वि० प्राग्यं प्रधानं न०त० । अप्रधाने ।
अप्सरस् स्त्री० वङ्ग० । अङ्गाः सरस्वि ल-अधि । सप्तद्रा-
दुत्पन्नत्वात् उर्वस्यादिसर्ववेष्यायास् । पचाद्यधि । अप्सरा ।
अफल पु० नास्ति फलं यस्य । फलशून्ये रांडा इति ख्याते
दृष्टे । निष्फले द्रव्यभावे, निष्प्रयोजने वस्तुभावे च वि० ।
फलशून्यायां द्रव्यकृतार्थां, भूम्यामलक्याञ्च स्त्री० ।
अफेन न० नास्ति फेनं यस्य । द्रव्यविशेषनिर्वासे आफिङ्
इति ख्याते अहिफेने ।
अव शब्दे इदित् स्वादि० आत्म० सक० सेट् । अन्वते आन्विष्ट
अवङ्ग न० न संबध्यते स्या बन्ध-क्त । सप्तद्वयार्थशून्ये निरर्थके
वाक्ये । स्वार्थे के । अवङ्गकमप्यल । संबन्धहीने वि० ।
अवङ्गमुख लि० न वङ्गं नियन्त्रितं मुखमस्य । दुष्टवाक्य
वादिनि दुर्मुखे । [वाक्ये न० ।
अवध्य लि० वध+अर्हाय यत् न०त० । वधानर्हे । अनर्थक-
अवन्ध्य लि० वन्धे फलप्रतिबन्धे साधु बन्ध-यत् न०त० । सफल ।
अवल पु० नास्ति बलं यस्मात् ५३० । वरुणदृष्टे तत्त्वबले हि बल
लघुः । इव० । बलरहिते दुर्बले च वि० । योपिति स्त्री०
अवाध वि० नास्ति बाधा यस्य । अप्रतिवर्द्धे, पीडान्तर्ये च ।
अविन्दन पु० आपद्वन्द्वनं दाह्या यस्य । वाङ्मवान्नौ वज्रान्नौ च
अञ्ज न० अङ्गो जायते जन-ड ५३० । प्रयो, “अर्बुदसज्जं खर्व-
निखर्वं” त्वादिभास्कराचार्योक्तेः शतकोटिसंख्यायाञ्च । शङ्खे
पु० न० । चन्द्रे धन्यतरौ च पु० ।
अञ्जज पु० अजात् विष्णुनामिषद्वात् जायते जन-ड ।
बेधधि । “सराशौ, सांगे, सौख्ये लम्प्ये वा भगोः
सुते । जीवे वाञ्जजयोगोऽयं यातः यत्तुविनायतदि” त्युक्त-
लक्षणे ज्योतिषप्रसिद्धे यालिनयोगभेदे च ।
अञ्जभोग पु० अञ्जस्य शङ्खस्य भोग आकार इवाकारो यस्य ।

वराटके । अञ्जस्य पद्मस्य भोगः देहाकारः । पद्मकन्दे ।
अञ्जयोनि पु० अञ्जं योनिरुत्पत्तिस्थानं यस्य । विधातरि ।
अञ्जवाहन पु० अञ्जमिव शुभ्रत्वात् दृष्यो वाहनमस्य ।
दृषवाहने शिषे ।
अञ्जहस्त पु० अञ्जशब्दो हस्तात् किरणात् यस्य । सूर्ये, सूर्य-
किरणसंपर्कादेव चन्द्रपादद्विरिति ज्योतिषसिद्धान्तः ।
अञ्जिनी स्त्री० अञ्जानि सन्त्यस्मिन् देशे, अञ्जानां समूह
इति वा इति स्त्रीत्वम् । पद्मयुक्तलतायां पद्मसमूहे च ।
अञ्जिनीपति पु० अञ्जिन्याः पद्मलसूहस्य पतिः प्रकाशकतया-
ऽस्तुतुलः । सूर्ये ।
अब्द पु० अपोददाति दा-क । मेघे, जलदे, वलदे, स्रष्टा इति
ख्याते सुलके, शैलभेदे च ।
अब्दसार पु० अब्दस्य सप्तस्य सारो रसपरिपाकः । कर्पूरभेदे
अब्धि पु० आपो धीयन्तेऽत आ-आधारे कि । जलधौ ।
अब्धिकफ पु० अब्धेः सप्तद्रस्य कफ इव । सप्तद्रफेने ।
अब्धिदीपा स्त्री० अब्धिसंख्याता लवणादिसप्तसंख्याता दीपा
अस्याः । जम्बुप्रद्वितिसप्तदीपवत्याम् पृथिव्याम् । [चन्द्रे ।
अब्धिनवनीतक पु० अब्धेः सप्तद्रस्य नवनीतमिव स्वार्थे क ।
अब्धिसण्डुका स्त्री० अब्धिं मण्डयति मण्ड-ऊक गौरा-
लीप् । सक्तासाधने शुक्ता । [शब्दे ।
अब्धिश्यन पु० अब्धौ शयनमस्य । विष्णौ, सहि प्रलये अब्धौ
अवभञ्च पु० अपोभञ्जयति । सर्पभेदे । निर्व्यं जलपायिनि वि०
अवन्ध न० अपो विभर्ति ऋ-क । मेघे, । न विभर्ति किञ्चित् ।
वकारहीन एवायं गगने ।
अवन्धलिङ्ग पु० अवन्धं मेघं वेदि अत्युन्नताया स्मृयति । लिङ्ग-
खण्डं सुम् च । वायौ । मेघस्यधिनि उत्तमे लि० । [भेदे ।
अवन्धक न० अवन्धमिव कायति राजते कै-क । [आव्] धातु-
अवन्धङ्गण न० अवन्धं कपति स्वर्गादिना पीडयति । कप-खच्
सुम् च । वायौ । अत्युञ्जे वि० ।
अवन्धपुष्प न० अवन्धस्य पुष्पमिव शुभ्रत्वात् कार्यत्वाच्च ।
जले । अवन्धमिव पुष्पमस्य व० । वेतसदृष्टे पु० ।
अवन्धमातङ्ग पु० अवन्धमात्मको मातङ्गः शा०त० । ऐरावते गजे ।
अवन्धसु स्त्री० अवन्धे अवन्धमात्मको ऐरावते भाति सा-डु ।
ऐरावतस्य योपिति ।
अवन्धसुवस्त्रभ पु० अवन्धगो वस्त्रभः इत० । ऐरावते गजे ।
अवन्धरोहस् पु० अवन्धात् तच्छब्दात् रोहति रुह-अधि ।
वेदूर्यमणौ तस्य हि मेघप्रच्छादज्ज्ञेदः इति प्रसिद्धम् ।
अवन्धोत्थ न० अवन्धात् तद्विनिर्गमपादुज्जतिस्था-क । वज्जे ।

अत्र(त्र)क्षय न० अत्र(त्र) क्षयि वेदे साधु ब्रह्मन्+यत् । न० व० ।
 हिंसाया वेदनिन्दितत्वात् । नाशोक्तौ अयं न बध्य इत्या-
 कारके वाक्ये ब्रह्मण्यभावे च । व० । ब्रह्मण्यन्ये लि० ।
 ब्रा(वा)क्षय पु० अप्राणस्ये नञात० । अपकटविभे ।
 भ ध्वनौ स्वा० आत्म० इदित् अक० सेट् । अभ्यते आम्बिट् ।
 अभय न० भी-अच् न० त० । भयाभावे । इव० । भयशून्ये लि० ।
 न भयमस्मात् पूव० । परमात्मनि, तज्ज्ञाने च । अभयं
 वै जनक ! प्राप्नोऽसीति श्रुतिः । हरितक्यां स्त्री० ।
 अभयहिङ्गुम पु० अभयार्थं हिङ्गुमः । जयदक्कायाम् ।
 अभव पु० भू-घञ् न० त० । मरणे, अविद्यमानतायाम् ।
 न्यायमते द्रव्यादिषट्कं भावः पदार्थसङ्घिने ।
 अभवण न० भाव-ल्युट् न० त० । मौने, कथनाभावे च ।
 अभि अय० न भाति भा-कि । कश्चित् प्रकारं प्राप्तस्य द्योतने,
 आभिसुख्ये, अभिलाषे, बोद्धायां, लक्षणे, समन्तार्थे च ।
 अभिक लि० अभिकामयते अभि+कम्-नि० । कासके ।
 अभिक्रम पु० अभि+क्रम भावे-घञ् अटङिः । आरम्भे, आरोहणे,
 युद्धे, शत्रुसंमुखयाने । कर्मणि घञि । आरम्भे । [च ।
 अभिख्या स्त्री० अभि+ख्या-अङ् । अभिधाने, शोभायां, कीर्त्तौ
 अभिग्रस्त लि० अभि+ग्रस्त-त् । शत्रुभिराक्रान्ते ।
 अभिग्रह पु० अभि+ग्रह-अच् । लुट् इति ख्याते, प्रकाशहरणे,
 अभियोगे, आभिसुख्येनोद्यमे, गौरवे च । ल्युटि अभि-
 ग्रहणमप्यत्र न० ।
 अभिघात पु० अभि+हन-वञ् । प्रहारे, क्रियाभेदेन द्रव्यस्य
 द्रव्यान्तरेण संयोगविशेषे, यथा वर्षांश्चारणकाले कण्ट-
 तालुप्रवृत्तिषु स्थानेषु वायोः संयोगः । संघन्यमाने च ।
 अभिघातिन् पु० अभि+हन-णिनि । शत्रौ । प्रायुक्ताभि-
 घातवति लि० ।
 अभिघार पु० अभि+घृ-भावे-वञ् । होमे आभिसुख्येन
 घृतादेः सेचने । कर्मणि घञ् । सिच्यमाने घृते ।
 अभिचार पु० अभि+चर-घञ् । हिंसाफलकेषु मारणोच्चाटन
 सन्धानप्रवृत्तिषु अथर्ववेदतन्त्रादिप्रसिद्धेषु कर्मसु ।
 अभिजन पु० अभिजन्यतेऽस्मिन् जन-घञ् अटङिः । कुले,
 ख्यातौ, जन्मभूमौ, कुलश्रेष्ठे च ।
 अभिजात लि० अभि प्रशस्तं जातं जन्म यस्य । कुलीने,
 पण्डिते, श्रेष्ठे च । अभिजन्मक्षय ।
 अभिजित् न० ज्योतिषपरिभाषिते उत्तराषाढानक्षत्रस्य श्रेष्ठ-
 चतुर्थं प्रसङ्गितप्रवणानक्षत्राद्यकलाचतुष्कल्पे राशिचक्र-
 ख्योनिविंशात्मककांशे । अभिसुखीभूय जयति घातूनमेव

अभि+जि-करणे क्तिप् । शत्रुजयिनि, यात्रासुकूलजनभेदे,
 पञ्चदशधाविभक्तदिनस्याष्टमे भागे स्मृतिप्रसिद्धे कुतपकाले च
 अभिज्ञ लि० अभिज्ञानाति अभि+ज्ञा-क० । निपुणे, पण्डिते च
 अभिज्ञा स्त्री० अभि+ज्ञा-अङ् । प्रथमसुख्ये ज्ञाने ।
 अभिज्ञान न० अभिज्ञायतेऽनेन । अभि+ज्ञा-करणे ल्युट् ।
 सोऽयमिति ज्ञानसाधने चिह्ने ।
 अभितस् अय० अभि+तस्लि । सानीये, आभिसुख्ये, उभ-
 यतोऽर्थे, शीघ्रतायाञ्च ।
 अभिट्ठवण न० अभि+ठ्ठ-ल्युट् । वेगेन गमने ।
 अभिट्टोह पु० अभि+ठ्ठ-घञ् । आक्रोशे, अनिष्टचिन्तने,
 अपकारे च ।
 अभिधा स्त्री० अभि+धाञ्-भावे कङ् । अभिधाने, शब्दनिष्ठे
 अर्थबोधजनकताशक्तिभेदे च । अभिधीयतेऽनेनेति करणे
 अङि । वाचकशब्दे । भट्टमते अर्थफलजनकव्यापाररूपायां
 शब्दार्थनिष्ठायां भावनायाञ्च ।
 अभिधान स्त्री० अभि+धा-भावे ल्युट् । कथने । करणे ल्युट् ।
 संज्ञायां, शब्दार्थप्रतिपादके निषण्डकोषादिनामके पय्ये च ।
 अभिधेय लि० अभि+धा-कर्मणि यत् । वाक्यार्थे, संज्ञिनि च ।
 अभिध्या स्त्री० अभि+ध्वा-अङ् । परधनस्याजिहीर्षायां, जिघृ-
 क्षायां, चिन्तने, विषयप्रार्थनायां च ।
 अभिनन्द पु० अभि+नन्द-घञ् । सन्तोषे, प्रतिपाद्यगुणकथनादि
 प्रवर्त्तके ज्ञाने, प्रशंसायाञ्च । ल्युटि । अभिनन्दनसमय न० ।
 अभिनय पु० अभि+नी-करणे अच् । हृद्गतभावव्यञ्जके
 शरीरचेष्टादौ । भावे अचि । अभिनेयपदार्थस्य शरीर-
 चेष्टाभाषणादिभिरतुकरणे । अभिनयति बोधयत्यर्थमत्र
 आधारे अच् । शरीरचेष्टादिभिर्द्रव्यपदार्थज्ञापके रूप-
 कादौ दृश्यकाव्ये ।
 अभिनव पु० अभि+नु-अप् । सवने । नूतने लि० ।
 अभिनवोद्भिद् (द) पु० अभिनवसृष्टिर्वा जायते उद्+भिद-
 क्तिप् क वा । अङ्गुरे । [च ।
 अभिनहन न० अभि+नह+ल्युट् । अभितोबन्धने, दृढबन्धने
 अभिनिर्मुक्त-पु० अभि सर्जतः सायन्ननकर्मणा निर्मुक्तः ।
 सूर्यास्तकाले निद्रावशात् त्यक्ततत् कालकर्त्तव्यकर्मणि ।
 अभिनिर्ग्राह न० अभि-निर्+ग्रा+ल्युट् । जिगीषया गमने ।
 अभिनिवेश पु० अभिसोनिवेशः वञ् । अव्यभिचारे कर्त्तव्य-
 मित्यापहृष्टसन्विते मनःसंयोगभेदे, योगशास्त्रप्रसिद्धे मरण
 भीतिजनके अज्ञानविशेषे, अनित्यैरपि देहादिधिर्षयोभो
 वा भूदिति मरणनिवारणार्थमाप्ये च ।

अभिनीत वि० अभिनी-क्त । युक्ते, विनीते, अक्रोधने, लामा-
वति, भूषिते च । [आभिसुख्येन गते च ।

अभिपन्न वि० अभि+पद-क्त । अपराधवति, आपन्नते, स्वीकृते,
अभिप्राय पु० अभि+प्र+इण-अच् । आशये, सम्मतौ च ।
अभिभव पु० अभि+भू-अप् । पराजये, तिरस्कारे, अनादरे, च
अभिभूत वि० अभि+भू-क्त । किं कर्तव्यमिति ज्ञानशून्ये,
पराभूते, व्याकुले च ।

अभिमत वि० अभि+मन-क्त । सम्मते, आदते, अभीष्टे च ।
अभिमन्त्रण न० अभि+मन्त्र-ल्युट् । मन्त्र पाठेन संस्कारकरणे,
निमन्त्रणे, आह्वाने च । [चक्षुरोगभेदे ।

अभिमन्यु (न्य) पु० अभि+मन्य-अच् मन्य इति पचे मन-श ।
अभिमर पु० अभिमन्यतेऽव नृ-अप् । युद्धे, मरणनिरपेक्ष-
तया कृते युद्धोत्साहे च ।

अभिमर्द पु० अभि+मृद-घञ् । युद्धे, मर्दा, पीडने च ।
अभिमान पु० अभि+मान-घञ् । आत्मन्युत्कर्षारोपे,
मिथ्यागर्वे, अर्थादिदर्पे, ज्ञाने, प्रलये, हिंसायाञ्च ।

अभिमुख वि० अभिगतो मुखं गतिस० । समुखे । स्त्रियां ङीष् ।
अभिसृष्ट वि० अभि+सृष्ट-क्त । संसृष्टे, मिलिते, संबद्धे च ।
अभियुक्त वि० अभि+युज-क्त । परैः रुद्धे, आसक्ते, व्यवहार-
विषये, प्रतिवादिनि च ।

अभियोक्तृ वि० अभि+युज-हृच् । व्यवहारे अपराधयोजन-
कर्त्तरि वादिनि, अभियोगकर्त्तरि च ।

अभियोग पु० अभि+युज-घञ् । अन्यकतस्य निजधर्मणस्य
रूपाय विज्ञापने, युद्धार्थमाह्वाने, अपचिकीर्षयाक्रमणे,
आपराधे, शपथे, उद्योगे च । [प्रिये, मनोहरे च ।

अभिराम वि० अभिरम्यतेऽस्मिन् रम-आधारे घञ् । सुन्दरे,
अभिरूप पु० अभिरूपयति सर्वं स्वात्मकं करोति चुरूप-अच् ।
शिवे, विष्णौ च । अभिरूपयति निरूपयति । पण्डिते ।
उत्कृष्टं रूपं यस्य । कन्दर्पे, चन्द्रे च । मनोहरे वि० ।

अभिलाप पु० अभिलप्यते संकल्पातेऽनेन करणे लप-घञ् ।
देयकानादिकीर्तनपूर्वकं विहितकर्मैतदहं करिष्ये इत्येवं
रूपे वाक्ये । कर्मणि घञ् । शब्दे ।

अभिलाष पु० अभि+लृ-घञ् । ऊढने ।
अभिलाष (श) पु० अभि+लष(श)-घञ् । इच्छायां, लोभे च ।
आभिलाषोऽप्यत्रार्थे । हिद-घञ् । प्रणामे ।

अभिवाद् पु० अभि+वद-घञ् । अप्रियवाक्ये । अभि+चु०
अभिवादन न० अभि+चु० वद० ल्युट् ॥ अभिसुखीकरणार्थं
वाचिके प्रणामे । आभिसुखाय आनुकूल्याय वाद्यते

आशीः कार्यतेऽनेन वद-णिच्-ल्युट् । स्वनामोच्चारण-
पूर्वकं नमने । तत्प्रकारस्तु बृहदभिधाने ।

अभिविधिः पु० अभि+वि+धाञ्-कि । व्याप्तौ, संहार्ये च ।
अभिव्यक्त पु० अभि+वि+अनुज-क्त । उत्पत्त्यादिना प्रत्यक्ष-
योग्यतामापन्ने ।

अभिव्यक्ति स्त्री० अभि+वि+अनुज-क्तिन् । प्रत्यक्षयोग्यतायां
अभिव्याप्ति स्त्री० अभितो-व्याप्तिः वि+आप-क्तिन् । साक-
ल्येन योगे, सर्वव्ययवसम्बन्धे, सर्वतोदृष्टौ च ।

अभिप्राय वि० अभि+प्र-क्त । इदं तेऽनिष्टं भूयादित्येवं
रूपस्य गुरुविप्रादाभिप्रायस्य उद्देश्ये ।

अभिप्रास्त वि० अभि+प्र-अप् । अयं परस्मिन् गच्छतीत्या-
दिना मिथ्यावाक्येन मेषुनविषयको दोषारोपो यस्मिन्
जने क्रियते तस्मिन् । [कृतमिति मिथ्यापवादे ।

अभिप्रास्त स्त्री० अभि+प्र-अप् । स्वर्णस्तेयादिकमनेन
अभिप्राय पु० अभि+प्र-घञ् । स्वर्णमनेन हृतमित्यादि
मिथ्यादूषकवाक्यकथने । द्विजगुरुप्रभृतिकर्त्तृके अनिष्टं
ते भूयादित्येवमनिष्टस्याशंसने च ।

अभिपङ्क्त पु० अभि+अनुज-घञ् । पराभवे, अक्रोधे, शपथे,
व्यसने च “अभिपङ्क्तजडं विजसिवाति” ति रघुः ।

अभिषव पु० अभि+सू-अप् । यज्ञान्स्थाने, यज्ञे, स्थाने,
पीडने, सुरोत्पादनादिव्यापारे, सोमलतापाने, तत्कण्डने च ।
अभिषवण न० अभि+सू-ल्युट् । स्थाने, यज्ञान्स्थाने,
सोमादिकण्डने च ।

अभिषेक पु० अभि+सिच्-घञ् । विधिना शान्त्यर्थं, सेचने,
अधिकारप्राप्त्यर्थं स्थाने, यथा राज्याधिकारार्थं राज्ये-
ऽभिषेकः वाममार्गे शक्तिदीक्षायामधिकारार्थं शाक्ताभिषेकश्च
मन्त्रादिना शिरसि जलप्रक्षेपमात्रेण मार्जने च ।

अभिषेणन न० सेनया शत्रोरभिसुखं यानम् अभि+सेना+शि
ल्युट् प्रत्ययत्वे । सेनया शत्रुं योधयितुं तदभिसुखमने ।
अभिष्टुत वि० अभि+स्त-क्त । वर्णिते, स्तुते च ।

अभिव्यन्दः पु० अभि+स्यन्द-भावे घञ् । अतिदृढौ स्वयणे,
जलादिलक्षणे च । कर्मणि घञ् । अधिक्षे । स्वर्गाभि-
व्यन्दवधनमिति कुमारः । करणे घञ् । नेत्ररोगे ।

अभिव्यन्दनगरं पु० अभिव्यन्दने प्रधाननगरातिदृष्ट्या तद-
तिवाहेन कृतं नगरम् । शास्त्रानगरे ।

अभिसन्ताप पु० अभि+सन्+तप-आधारे घञ् । युद्धे ।
भावे घञ् । अभिशपे, सन्तापे च ।

अभिसन्धान न० अभि+सन्+धा-ल्युट् । वज्रने, प्रतारणे च ।

अभिसन्धि पु० अभि+सम्+धा-क्ति । अभिसन्धाने, उद्देशे च ।
 अभिसम्पात पु० अभि+सम्+पत-आधारे घञ् । युद्धे । भावे
 घञि । प्रतने । [स्त्रियां ङीप् ।
 अभिसर वि० अभितः सरति रु+ट । सहाये, अनुचरे
 अभिसर्जन न० अभि+रुज-भावे ल्युट् । दाने, वधे च ।
 अभिसार पु० अभि+रु-घञ् । वने, युद्धे, सहाये, साधने,
 स्त्रियाः पुंसो वा संभोगार्थं निर्जनसङ्केतस्थानगमने च ।
 अभिसारिका स्त्री० अभि+रु-सारेर्वां खुन् । कान्तप्रार्थ-
 नया स्वयं संकेतस्थानगामिन्यां, स्वस्थाने वा कान्तानयन
 करिण्यां स्त्रियाम् ।
 अभिसारिणी स्त्री० अभि+रु-णिनि । अभिसारिकायाम् ।
 अभिरुष्ट पु० अभि+रुज-क्त । दत्ते, उल्लुपे, त्यक्ते च ।
 अभिहार पु० अभि+हृ-घञ् । अपविर्कोषया अभिगम्याक-
 मये, साक्षाच्चौर्ये, अभियोगे, कवचादिधारणे च ।
 अभीक्ष्ण वि० अभिकामयते अभि+काम-नि० । कामके,
 खामिनि, क्रूरे, निर्भये च । कवौ पु० ।
 अभीक्ष्णम् अच्य० अभिञ्छति च्यु-अस दीर्घः । नित्ये, शब्दार्थे,
 भ्रष्टे च । तद्वति द्रव्ये प्रकृष्टे भ्रष्टे सतते च लि० ।
 अभीक्ष् स्त्री० भी-रुक् न० । शतमूल्याम् असङ्कुचितपत्र-
 तादभीक्ष्मखाः । भयमूल्ये लि० । [शतमूल्याम् ।
 अभीक्ष्णी स्त्री० न भीक्ष्णि असङ्कुचितत्वात् पत्राख्यखाः ।
 अभीक्ष्ण पु० अभि+सन्ज-घञ् दीर्घः । आक्रमे, शप्ते च ।
 अभीक्ष् पु० अभि+रुष-क्त । किरणे, लागाम इति ख्याते प्रयत्ने,
 कामे, अनुरागे च ।
 अभीष्ट वि० अभि+इष-क्त । वाञ्छिते, दयिते, हृद्ये च ।
 अभेद पु० भिद+वञ् न० । भेदाभावे, तादात्म्ये, अविशेषे
 च । व० । विशेषशून्ये, भेदशून्ये च लि० ।
 अभेदा न० कर्माणि भिद-एत्यत् न० । हीरके । भेदगानर्हे लि०
 अभ्यग्र वि० अभिमुखसंगं यस्य । निकटे, आसन्ने च ।
 अभ्यङ्ग पु० अभि+अनुज-घञ् कृतम् । तैलादिमर्हने ।
 अभ्यञ्जन न० अभ्यज्यतेऽनेन करणे अनुज-ल्युट् । तैलादौ ।
 भावे ल्युटि अभ्यङ्गे ।
 अभ्यधिक लि० अभितोऽधिकः । सर्वद्योतने ।
 अभ्यन्तर न० अभिगतसन्तरम् । अनाराले, मध्यस्थाने ।
 अभ्यमित लि० अभि+अस-रोगे क्त । रोगयुक्ते ।
 अभ्यभित्रीण लि० अभि+अभितमलं गामी ख । शत्रुमभि,
 सामर्थ्येन गन्तरि । [सामर्थ्येन गामिनि ।
 अभ्यभित्रीय लि० अभि+अभितमलं गामी क्त । शत्रुमभि,

अभ्यमित्य लि० अभि+अभितमलं गामी यत् । शत्रुमभि, सा-
 मर्थ्येन गन्तरि । [दख नत्वम् । समीपे ।
 अभ्यर्ण लि० अभि+अर्ह-कर्माणि क्त अविद्वर्त्ये इङ्भावः
 अभ्यर्हित लि० अभि+अर्ह-क्त । उचिते, यष्टे, पूजिते च ।
 अभ्यवर्षण न० अभि+अव+क्षप-ल्युट् । शल्यादेरुद्धारेण ।
 अभ्यवस्कन्द पु० अभि+अवस्कन्द-घञ् । शत्रोराक्रमे, शत्रुभिः
 क्रियमाणे प्रहारे, आसादने, प्रपाते च । ल्युटि । अभ्यव-
 स्कन्धे नमयावार्थे न० ।
 अभ्यवहार पु० अभि+अव+हृ-घञ् । भोजने । [करणे ।
 अभ्यसन पु० अभि+अस-ल्युट् । अभ्यासे पौनःपुन्येनैकक्रिया-
 अभ्यसूया स्त्री० अभि+असू-उपतामे कण्डादि० यक् प्रत्यया-
 नत्वात् अ, स्त्रीत्वात् टाप् । गुणेषु दोषारोपणे ।
 अभ्याकाङ्क्षित न० अभि+आ+काङ्क्ष-क्त । मिथ्याभियोगे ।
 अभ्याख्यान न० अभि+आ+ख्या-ल्युट् । मिथ्याभियोगे,
 मिथ्योद्भावने च । [घौ । सम्मुखागतमात्रे लि० ।
 अभ्यागत पु० अभि+आ+गम-क्त । अट्टपूजे गतेऽति-
 अभ्यागत पु० अभि+आ+गम-घञ् अट्टिः । विरोधे, समरे,
 अन्तिके अभिगमने, भोगे, स्त्रीकारे, फलसंबन्धे च ।
 अभ्यागारिक लि० अभि+अगरे तद्वते व्याघ्रतः ठक् ।
 गृहहृत्तिपुत्रादिपोषणे व्याकुले । [आरम्भे च ।
 अभ्यादान न० अभि+आ+दा-ल्युट् । अभिमुखेनादाने,
 अभ्यान्त लि० अभि+अस-क्त नि० । रोगयुक्ते ।
 अभ्याभिर्ह पु० अभि+आ+हृद-आधारे घञ् । रणे । [च ।
 अभ्याश पु० अभि+अश्र-व्याप्तौ घञ् । अवश्रमेवेत्यर्थे अन्तिके
 अभ्यास पु० अभि+अस-वञ् । आहृत्तौ । गुरोराकर्षणं,
 तदर्थं युक्तायुक्तलविचारः, पौनःपुन्येन तदाहृत्तिः, शिष्य-
 भ्यादानमित्येवंरूपविद्याभ्यासे, पौनःपुन्येन कीर्तने, अ-
 न्तिके, विज्ञातीयज्ञानानन्तरिते सजातीयैकरूपज्ञानप्रवा-
 हरूपे ध्यानादेरभ्यासे च ।
 अभ्यासादन न० अभि+आ+सद-णिच्-ल्युट् । शस्त्राद्यैः
 शत्रोर्विबीर्यताकरणे, शत्रोः सम्मुखगमने च ।
 अभ्याहार पु० अभि+आ+हृ-घञ् । अभिहारार्थे ।
 अभ्युत्थान न० अभि+उत्-स्था-ल्युट् । आदरेषासनादित
 उत्थाने गौरवेणोत्थानादिना प्रत्युद्गमने, उत्थितिभावे,
 उदगमे, उद्गमे च ।
 अभ्युदय पु० अभि+उत्-इण्-अच् । अभीष्टकार्याणां प्राद-
 भावे, दृष्टौ, आशासमानपूर्वादिस्फाटारे च । अतएव
 तदर्थकवाङ्मयम् अभ्युदयिकयितुच्यते ।

अभ्युदित पु० अभितः सर्वतः उदतिश्च येन इतं गतं प्रातर्विहितं
कर्म्म यस्मात् । सूर्योदयकावे निद्रायाः कृततत्कालकर्त्तव्ये
ब्रह्मचारिणि । उदिते, प्रकाशिते च लि० ।

अभ्युद्यत लि० अभि+उत्+यन्-क्त । अयाचितोपस्थितेऽदादौ
अभ्युपगम पु० अभि+उप+गम-घञ् अट्टिङि । स्त्रीकारे
समीपगतौ च ।

अभ्युपपत्ति स्त्री० अभि+उप+पद-क्तिन् । अनिटनिवारण
पूर्वकाभीष्टसम्पादनरूपे अट्टपट्टे, सान्त्वने च ।

अभ्युपाय पु० अभि+उप+इष्-अच् । स्त्रीकारे अधिकोपाये
अभ्य गतौ भ्रादि० पर० सक० सेट् । अभ्रति । आभीत् ।

अभ्रि स्त्री० अभ्र-गतौ-इन् । नौकामलापकर्षार्थं काष्ठरचिते
कुहावे । स्त्रियां ऊपि अभ्रीत्यपि ।

अभ्रेष पु० भ्रेष-चलने वज्र न०त० । न्याये, उचिते च ।

अम रोगे चुरा० उभय० अक० सेट् । आमयति ते आमिसत् त ।

अम गतौ, भोजने, शब्दे च भ्रादि० अक० सेट् । अमति आमीत् ।

अम पु० अम-घञ् अट्टिङि । रोगे । अपक्वफलादौ लि० ।

अमङ्गल पु० नास्ति मङ्गलं यत् । एरण्डवृक्षे । इव० कुशलशून्ये
लि० । न०त० । मङ्गलाभावे । [पावे ।

अमत न० अमलस्रस्र अम-भोजने आधारे त्व् । भोजन-
अमर पु० मृ-पचाद्यच् न०त० । देवे, अष्टशाब्दिकमध्ये अमर-

सिंहनामके शाब्दिके, सुहोदने, स हि हिंस्रोऽपि पुनः पुनः
प्ररोहति, सहसा न म्रियते । पारदे, तस्यापि वज्रादौ

वज्रतापनेऽपि भ्रंशः । अस्थिसंश्लेषे च स हि वज्रकालं
भूमौ स्थितोऽपि न जीर्यति । इव० मरणशून्ये लि० ।

अमरद्विज पु० अमरपूजकः द्विजः शाक० त० । देवले
पूजारीति ख्याते विभे । [इच्छुगन्ध्यां स्त्री० ।

अमरपुष्पक पु० अमरमविशीर्यं पुष्पं यस्य । कलहवृक्षे,

अमरा स्त्री० मृ-पचाद्यच् न०त० । द्रुव्यायां, गुडूच्यां, शूण्यायां,
जरायौ, वटवृक्षे, घृतकुमार्यां च । अर्श आदित्यादि च ।

देवनगर्थांममरावत्त्वात् ।

अमराद्रि पु० अमराणांमद्रिः इत० । सुमेरुपर्वते ।

अमरालय पु० अमराणांमालयः । सुगै । [इन्द्रनगर्याम् ।

अमरावती स्त्री० अमराविद्युत्तेऽस्यां मत्पु वत्त्वं दीर्घः ।

अमर्त्य पु० मृतिमर्हति यत् मर्त्यः न०त० । मरणशून्ये देवे ।

अमर्त्यभूवन न० अमर्त्यानां देवानां भूवनम् । सुगै ।

अमर्ष पु० मृव-जानौ घञ् विरोधेन०त० । अमाविरुद्धे कोपे ।

अमर्षण लि० मृव-ल्यु न०त० । क्रोधने, असहने च ।

अमल न० अम+कलच् । अभ्रके । निर्मले, दोषरहिते च लि० ।

लक्ष्यां, भूस्थालक्यां, नाभिनालायां च स्त्री० ।

अमा अव्य० न माति किप् । सङ्घर्षे, निकटे च । अमावा-
स्यायां तिथौ, चन्द्रस्य सर्वकलाव्यापकतया स्थितायां सूर्य-
किरणसंपर्काददीप्तायां कलायाश्च स्त्री० ।

अमांस लि० नास्ति मांसं यस्य । दुर्बले । मांसहीनो हि दुर्बलः ।

अमात्य पु० अमा सह वसति त्वक् । मन्त्रिणि । तस्य सह-
चरत्वात् । [मनःकष्टदायके दुःखे ।

अमानस्य न० मानसे साधु न भवति मानस+यत् न०त० ।

अमाव(वा)स्यास्त्री० अमा सह वसतश्चन्द्राकौ यत् वस-यत्
यद्यदा कृष्णपक्षेतिथौ तद्दिने चन्द्राकौवैकराग्रिस्थौ ।

अमित्र पु० अम-रोगे इव । रिपौ । [लि० ।

अमुक्त न० सच-क्त न०त० । सदा धार्यं कुरिकामदे । सक्तभिन्ने

अमुत अश्व० अदस्+लत् । परलोके, जन्मान्तरे च ।

अमूर्त्त लि० मूर्त्ति+अर्श आदित्यादिच् न०त० । मूर्त्तिशून्ये
वायुादौ । [शून्ये लि० ।

अमूला स्त्री० नास्ति मूलं यस्याः । अग्निशिश्रावृक्षे । मूल-

अमृत न० मृ-क्त न०त० । मोक्षे, होमावशिष्टद्रव्ये, सुधायां, जले,
घृते, अमृतं स्यादयाचितमिति मनूक्ते अयाचितलब्धे च ।

परमद्विगुण न० । मरणशून्ये लि० । विभीतके स्त्री० ।

अमृतजटा पु० अमृता जटा यस्याः । जटामांशोद्वेष्टे ।

अमृतदीधिति पु० अमृतमिवाध्यायनकरी दीधितिः किरणो
यस्य । चन्द्रे । [पटोने पु० ।

अमृतफला स्त्री० अमृतमिव स्वादु फलं यस्याः । द्राक्षायाम्

अमृतयोग पु० ज्योतिषप्रसिद्धायां नचलविशेषयुक्तायां वार-
विशेष युक्तायाश्च तिथौ ।

अमृतवल्ली स्त्री० अमृताय जीवनसाधनाय वल्ली । गृहस्थाम्

अमृतसू पु० अमृतं दीधितिरूपमाध्यायनं कृते सू-क्तिप् । चन्द्रे ।

अमृतान् देवान् कृते । देवमातरि स्त्री० ।

अमृतसोदर पु० अमृतं सोदर एकस्यानजं यस्य । उच्चैः-
श्रवसि । उच्चैःश्रवसो हि ससृद्राडत्यतिः । तज्जातीयत्वात्

घोटकमात्रे । [लतायाम् ।

अमृतस्त्रव स्त्री० अमृतमिव स्त्रवति स्त्रु-पचाद्यच् । रुदनी-

अमृतान्धस् पु० अमृतमन्यो भञ्जं यस्य । देवमात्रे ।

अमृताशन पु० अमृतमश्नाति अश-ल्यु । देवमात्रे ।

अमृताह्वरण पु० अमृतमाह्वरति मालदासनिवारणार्थं

सुगर्गत् भूकोकं नयति आ+हृ ल्यु । गरुडे तस्यामृतह-

रणवृत्तान्तो महाभारते आदिप० २३ अ० ।

अमेधस् लि० नास्ति मेधा यस्य इ० अविच् । मूर्खं, कल्पबुद्धौ च